

SZILÁDY ÁRON.

(Harmadik, befejező közl.)

Ugyanabban az évben, amelyben a Szegedi-féle énekes-könyv facsimile-kiadása elkészült, kezdődik Sziládynak egy másik fontos munkássága: az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztése. Nagy felelősséggel és sok gonddal járó munka volt és nagy része van a XVI. századi költők gyűjteményének sorsfordulatában. De teljességgel megfelelt az új szerkesztő egyéniségének: nagy, széleskörű tudást követelt s jól illett részletkutató irányához és adatgyűjtő hajlamához. Az IK. nemcsak értekezéseket és kritikákat közölt, *Adattár* című rovatában állandóan nagy tér jut ismeretlen szövegek, naplók, levelek, följegyzések, egyszóval adatok közzétételére és az évek hosszú során át megbecsülhetetlen értékű anyagot juttatott a kutatók kezébe.

Szilády húsz évig viselte a szerkesztői tisztet. A hosszú idő alatt mindössze egy önálló tanulmány olvasható tőle a saját folyóiratában, a *Ráskay Gáspár és Franciskója*. A többi: adalék, könyvismertetés, bírálat, *Ad vocem* vagy *Följegyzések* cím alatt közölt nyelvészeti vagy irodalomtörténeti apróság, polemia és rovás. A sort az *Icon vicissitudinis humanae vitae* kiegészített szövege nyitja meg, mindjárt az 1893-iki első füzetben; ehhez járul 1897-ben egy paskillus 1630-ból és egy ráfelelő *Cantio apologica* 1630 végéről vagy 1631 elejéről. Az első — a szerzője valószínűleg Laskai János, Bethlen István deákja — már régebben ismeretes volt a *Fontes rerum Austriacarum* I. osztályának harmadik kötetéből; a második, amelyben „Csáki István énekel“, azaz utasítja vissza a *Pasquillus*-ban ellene intézett támadást, itt jelenik meg először nyomtatásban. A két szöveghez írt bevezetés pedig nemcsak a Laskaira vonatkozó adatok összefoglalásával végez hasznos munkát, hanem a régi magyar paskillus-irodalomról is értékes adatokat és megjegyzéseket tartalmaz.

A könyvismertetések közül az első, ugyancsak az 1893-iki évfolyam első füzetében, a Dankó József *Vetus hymnarium*-ának elismerő méltatása. Egy ilyen munkának a szükségességét tudvalevőleg Szilády már 1877-ben hirdette volt a középkori költők tárában. Egy másik ismertetés, szintén 1893-ból, azokkal az additamentumokkal foglalkozik, amelyeket Hartl Vencel és

Schrauf Károly a bécsi egyetem Aschbach-féle történetének harmadik kötetéhez publikált. A dolgozat dicséri a pontos és kimerítő füzetet, egyben nem mulasztja el adatai közül kiemelni a magyar vonatkozásokat: a nálunk is járt Aicholztól, Joannes Alexander Brassicanusról és végre a Canisiusról szólókat.

1895-ben Zolnai Gyula szép könyve, a *Nyelvemlékeink*, kerül szőnyegre. Szilády általában meg van vele elégedve, nilusi kiöntéshez hasonlítja, amely «feltétlenül termékenyít». Helyesli, hogy a szerző a nyelvemlékeink fontosságáról írt részben — az ő régi tanítása szerint — azt is feltünteti, mennyire eligazítanak nyelvemlékeink a mai nyelvjárások szavainak és sajátságainak magyarázatában, s viszont a régi nyelv megértését mennyire megkönnyítik nyelvjárásaink. Jogosnak találja Zolnainak azt a panaszát, hogy az Árpád-kori és későbbi latin oklevelek nyelvanyaga 1894-ben még mindig feldolgozatlan; de tévedésnek minősíti azt az állítását, hogy ez az anyag megfelelő munkások hiánya miatt maradt ki a Nyelvtörténeti Szótárból. Nem a munkaerő hiányán mult a dolog! «Elmaradt azért, mivel az a nézet győzött, hogy azok különben is nem nagy számú, magánosan álló, bizonytalan írású egyes szavak, számos esetben hely- és személynevek, amelyeknek értelme is kétes.» Azután érdekesek és jellemzők a bírálatnak azok az észrevételei, amelyek a rövid magánhangzók nyitabbá válására és a magashangúak labializálódására vonatkoznak. Zolnai felhozta, hogy a mai közt eredetileg *kiznek* mondták, viszont a *sötétnek* legrégebbi ejtése a magánhangzóváltozások szabályainak megfelelően bizonyosan *sítét* volt, ebből lett a *setét*, a *setétből* a *sötét*. Egyben mint a szabállyal ellenkezőt tollhibának, vagy «különös tájnyelvi sajátság»-nak jelentette ki a Müncheneri kódex 127. lapján olvasható *setét* alakot, melynek első szótagja nyílt *e*-vel van írva.

Szilády tiltakozik a nyelvtörténeti adatok ilyen értékelése ellen. Hangsúlyozza, hogy a *Nyelvtörténeti szótár* példatömegeiben a *sítét* mindössze kétszer s elég későről fordul elő: egyszer a Kazinczy-kódexből, egyszer a Nádasdy-féle levelezésből idézve, holott a nagyobb régiség: II. Endre 1211-iki tihanyi oklevele, a *Königsbergi töredék*, az Ehrenfeld-, Bécsi, Münchener, Döbrentei-, Jordánszky-kódex és a Margit-legenda egyhangúlag a *setét* mellett tanúskodik. Ezenkívül ugyancsak gáncs éri a szerzőt, hogy akkori «szittyázkodó jó kedvünkben» az Erdy-kódex 495. lapján található «scyttyai magyarok»-at «szitytyai magyarok»-nak olvasta. Kitudódik, hogy a nyelvemlékek jegyzékének III. fejezetéből kimaradt egy müncheni kódex, amelyből Keinz Frigyes 1879-ben két rövid, 1530 körül írt magyar szöveget közölt, megjegyezve, hogy a lapok szélein egyes magyar szavak is találtak. Végül sor kerül Zol-

nainak egy megjegyzésére a Nyirkállai-féle glosszák pontos és teljes kiadásának kívánatosságáról. A bíráló egyetért a figyelmeztetéssel. Fontosnak tartja, hogy a kódexet egyéb kódexeinkkel összevessék s azokhoz való viszonyát megállapítsák. A maga részéről már is hozzájárul egy adattal: mint a *Budapesti glosszákban* is előfordulót kiírja a *Formulae solemnesből* azt a néhány sort, amelyben el van mondva, hogy Ádám az első bűn után, míg csak élt, a föld munkálása közben szüntelenül sóhajtozott és a «Circumdederunt me gemitus mortis» zsoltárt énekelgette. «Inde venit, quod agricolae et coloni arando circa animalia cantum Adae clamant: ha, he, hay, hay.»

1911-ben, Arany János nagykőrösi szobra leleplezése alkalmából Pap Károly közrebocsátotta Arany kis magyar irodalomtörténetét. Szilády siet a füzetre ráirányítani az IK. olvasóinak figyelmét. Rövid cikkében helyesli a kis mű kiadását és mint Arany volt tanítványa érdekes adatokat szolgáltat keletkezéséhez. Aztán ugyanerre az évre esik még két ismertetése: az egyik a Gálszécsi István énekeskönyve első ívéről, a másik Földi János verseiről. Amannak a hasonmása akkoriban jelent meg a Magyar Könyvszemlében. Az ismertetés rámutat és összevetésekkel igazolja, hogy a töredékben olvasható két teljes és egy csonka ének Luther három énekének a fordítása, és a második, amelynek a kezdete: «Mi hiszünk az egy Istenben», már a Szegedi Gergely 1569-ik évi s későbbi kiadásaiiban, de Bornemisznál, a bártfai 1593-iki énekesben, sőt Gönczinél is előfordul.

Földi János költeményeit még 1910-ben bocsátotta közre Mixich Lajos. Szilády dicséri a kiadó lelkiismeretességét, egyúttal a maga részéről szintén csatol a munkához egy-két adatot, jelesül: hogy Földi a *Series Rectorum Scholae Halasiensis*be mikép írta be a nevét, és mit írtak utána mások ugyanoda; végül közreadja Földinek egy distichonokban készült köszöntő versezetét.

Általában szerette a hozzászólásait egy vagy több ismeretlen adattal megszerezni. Néha a hozzászólás maga nem is mondható egyébnek, mint alkalomnak, hogy az író a maga adatait továbbadhassa. Persze akad másfajta ismertetése is, teszem 1896-ból a Beöthy Zsolt *Kis tükréről*, vagy a rákövetkező esztendőből Heinrich Gusztáv Régi Magyar Könyvtára négy első füzetéről. A két cikk közül egyikben sincs új adat, helyette egy vagy több eredeti ötlet vonja magára a figyelmet. Szilády sikerült munkának tartja a «lovasítottnak mondható irodalomtörténet»-et, bár «a régi időkön kissé gyors tempóban üget keresztül» és «még a legújabb kor felé közeledve is hijába keresünk benne egyet-egyet, aki pedig annak idején emberül megülte a paripát is, pegazust is. Pl. Orczy Lőrincet». Azután Lévy József sincs eléggé méltatva, pedig a példa

veszedelmes, «attól lehet tartani, hogy ifjú esztetikusaink egynémelyike... még nagyobb kedvet kap arra, hogy vásári ringlspielek kecskéin lovagoltatva mutogassa legnagyobb költőinket». A Régi Magyar Könyvtár szintén örvendetes vállalkozás, mivel a régi irodalom termékeit oly kezekbe is eljuttathatja, amelyekbe eddig el nem juthattak. Egyébiránt a négy füzet tartalma bizony «vegyes, akárcsak a koldústarisznyáé, de mindkettőnek van egy természetes jótulajdonsága. Amabból meg lehet határozni, hogy mivel él a falu, emeből megítélhető, hogy miféle szellemi táplálék tartotta fenn eleinket. Egy kevés haricska-puliszka, barát-czibere, nagyheti bőjtös eleség, himes-tojás és mindenféle aszalvány».

*

Az «Ad vocem» írt cikkekben és a följegyzésekben — egyet kivéve — újból pontosan megjelenik az adat. Az apróbetűs kis dolgozatok rendszerint helyreigazítanak valamit. Egyszer — 1895-ben — azokat kell rendreutasítani, akik régi emlékeink közül szeretnék a gyengébb darabokat kimustrálni, «hogy ha kevesebbet is, de jobbat mutassunk». Mintha bizony a régiségből mások is nem hordanának elő mindent, amit előhordhatnak. Nem apasztani, hanem lehetőleg szaporítani kell az emlékek számát... És követendő például már ott is van a buzdító adalék: a *Példák könyve* 31—33. lapján olvasható versezet, ifj. Kemény Lajos minapi felfedezése.

A következő évben mindenek előtt a nyelvészekkel van baj: Balassa József rosszul olvassa és magyarázza a *Szabács viadalának* egy sorát; Zolnai Gyula még mindig ragaszkodik *Nyelvemlékeink*beli nézetéhez, hogy a *sötét* szónak *sítét* volt az eredeti alakja; viszont a *Nyelvőr* a maga 41. lapján azt állítja, hogy a *szőlő* szónak régibb alakja a *szöllő* és a *szölő* először csak a XVIII. században fordul elő, holott a *szőlő* igen gyakori az oklevelekben és 1019-ig felkísérhető. Azt is mondják, hogy a *szőlő* a csuvas *širla* (bogyó) névből származott; csak az a baj, hogy a *širla* a XVIII. században is *širla* és *širla* volt akkor is, amikor a magyarok átkölcsönözték; pedig ez is jó régen volt, akkor, amikor a csuvasban a szókezdő még nem érte el teljesen sziszegővé való átalakulását... «Bizony nagy idő», mondja Szilády, «szerencse, hogy szőlőről van szó, úgy hát mindenesetre Noé pátriárkha után kellett történnie».

Azután ugyancsak a millennium évében történt: valaki a Katholikus Szemlében «rárivalt», amiért annak idején azt írta, hogy Pelbártot méltán számíthatjuk a reformáció előtt élt reformátorok közé: «Lassan azzal a prozelitáskodással a protestantizmus javára!» Az *Ad vocem* a régi verssel válaszol: «Sciat Deus, sciant dei non sum reus huius rei.» Azt mondja, nem

akar Matkó-Sámbárkodni; mindössze egy adatra figyelmezteti az olvasókat, Pelbárt Sexagesima-vasárnapi IV. beszédének arra a részére, amely arról szól, mily fontosnak tartja az Egyház a nép oktatását, a prédikációt. Ennek a megbecsülésnek ugyanis az az oka, mondja a szöveg, hogy «prédikáció hiányában igen nagy kár esnék a lelkek üdvösségében, nagyobb, mint misehallgatás hiányában. Mivelhogy ha a nép harminc esztendeig mise nélkül maradna és viszont más esetben ugyanannyi éven át a prédikációt nélkülöznék: noha mind a két dolog ártalommal jár, mindazonáltal egyenlő körülmények között a tapasztalás bizonyossága szerint a lelkekre az erkölcs és hit dolgában hasonlíthatatlanul nagyobb kár háramlanék az Isten ígéjének, mint a misehallgatásának elmaradásából. Az Egyház erre való tekintettel a kiközösítetteknek és tilalom alá vetetteknek is megengedi a prédikáció-hallgatást, holott a misétől eltiltja őket... Egyszóval... oly nagyon értékeli és becsüli az igehirdetés hasznát, hogy elébeteleszi a miséjének.»

Sajnos, nem vette észre, hogy a Pelbárt gondolkozása nem ellenkezik az Egyházzal, tehát az idézet merőben alkalmatlan Pomerius reformatori hajlamainak bizonyítására. Sokkal sikerültebb és értékesebb két másik *Ad vocem*, amelyek közül az első 1897-ben a *Supra agnő* helyes értelmezéséhez járul nagyon használható adalékkal: a «Surge supra, fráter, abeamus inde, Non est hic becsület» kezdetű makkaróni strófával, viszont a másik Simonyi Zsigmondnak és társainak felel, mint akik «szükségesnek ítélvén Csáti Demeter döcögő verseinek orthopedisálását, antipalaeographicus kötések alkalmazásával elsőben is zsugorító műtétet vittek véghez a szegény *Scythia* szón», és megtették *Szittyának*. A cikk elmondja, hogy a régiek: Székel Estvántól, Heltaitól, Farkas Andrástól kezdve, föl Etédi Mártonig, egy szálig *Scythát* és *Scythiát* írtak és ejtettek. A Szittyai magyarok nevét Dugonics mondatta ki először «nevestől, mindenestől maga alkotta Etelkájával», 1788-ban regénye I. könyvének 65. lapján. De aztán maga sem ragaszkodott hozzá: a 97. és 98. lapon már megint *scitákat*, *scitiai* nyelvet emleget. Végre az árván maradt szittyaiakat Virág Benedek fogadta pártfogásába, mikor 1808-ban a Magyar Századokban így beszélt: «Anonymus Szittyának nevezte azt a földet... Ez szerint Szittyaiaknak tarták magukat a magyarok.»

Az *Ad vocem*ek adatos sora 1906-ban ér véget. Az utolsó közlemény arról szól, kit illet a Nyelvőr létrehozása körül az «apaság» dísze, viszont mint adatnélküli fölszólítás figyelmet érdemel az a rövid «filippika», mely 1897-ben Vojtináékat, az Akadémia rágalmazóit állítja pellengérré. A Vojtináknak fáj, hogy a

Marcibányi, Semsey,
Wahrman, Pollák, Lévy.

Forster, Dóra s a többi
Nyerettetett *alibi*.

«Innen van, hogy tíz-tizenöt éve minden ujságíró magyar-gyerek, zsidó gyerek, ha egyszer felcserepedett, az Akadémia-gyalázásán szabadul fel az inasságból.»

*

A Közlemények nagynevű szerkesztője egyébiránt nemcsak a saját folyóiratát gazdagította. Legkiválóbb munkái egyikét, a *Königsbergi töredékről* szólót 1895. június 15-én az Akadémiában olvasta fel és az Akadémiai Értesítőben közölte. A fragmentum szalagjai tudvalevőleg 1894-ben kerültek napfényre. Elolvasásukkal először Nagy Gyula próbálkozott. Szilády folytatja a megkezdett munkát, de a csonka szövegek hovatartozását sem hagyja számon kívül. Megállapítja, hogy az emléken két elbeszélés van és az egyiknek a dereka tartalmilag egyezik a Tihanyi kódex 286. lapjának néhány sorával. A helyet, mint a Tihanyi kódex zömét, Pelbárt *Stellarium*ából fordították, abból a «devota contemplatio»-ból, hogyan határozta el a Szentháromság a Fiúisten megtestesülését, azután — és erről van szó a *Töredékben* — mikép küldi el az Atya Gábor arkangyalt a názáreti Szűzhöz követségbe. Sajnos, a *Stellarium* szövegezése más, mint a töredéké; de viszont a követküldés Jacobus a Voraginénél is előfordul és az Atyaisten szavai: «Vade Gabriel et aethereas sedes rumpe» stb. egyben-másban meglepően egyeznek a fragmentummal.

A másik elbeszéléséhez annak egyik sora, a «Királyoknak királyának szent arany oltára», szolgáltatja a kulcsot. A történet nem lehet más, mint az *Ara coeli* legendája. Ez már általánosan ismeretes história, a Debreceni kódexben is megtalálható; csak össze kellett a fragmentummal hasonlítani. Rögtön kiderült, hogy annak «leghomályosabb részletét is megfejtji.»

A felolvasás megérdemelt elismerést aratott. Egyik-másik olvasata, mint a hirhedt *látókő*, és a bőséges szómagyarázatok közül egy-kettő kihívta ugyan maga ellen a kritikát; de irodalomtörténeti értékes eredményei kétségbe nem vonhatók és véglegesek. Mint ilyen, méltán csatlakozik a Toldi-tanulmányhoz.

Két évvel később, 1902-ben költ Sziládynak egy másik akadémiai felolvasása, a *Szónyomozás*. Ünnepi dolgozat volt, a szerző akadémiai tagságának negyvenedik évfordulójára készült és ugyancsak az Értesítőben közzéttek. Tárgya: a *könyörög* és *könyörgés* szó, vagy határozottabban: vajon mi az oka, hogy az 1470-ig keletkezett kódexekben sem az egyik, sem a másik egyszer sem fordul elő. Felelet: valószínűleg nem az, mintha nem éltek volna a köznyelvben, hanem az, hogy nem a mai értelemben használták őket. Az értekezés szerint a *könyörög*nek ilyen használatával ma is lehet a nép beszédében

találkozni. Mikor a csikó idegen lóhoz fejét előre nyújtva, száját mozgatva, fogait mutogatva, tartózkodva közeledik, azt mondják köznyelven: «Hogy könyörög neki.» Szilády azt hiszi, hogy a *könyörög* és *könyörgés* 1470 előtt is ilyen állati mozgást jelölhetett, «mely a testnek vagy egyes részeinek hajladozásában, *kanyargásában*, *kenyergésében* állhatott s a hizelgést, kedveskedést fejezte ki, ép úgy, mint az *esik*, *eseng*, *esdekel* igékkel összefüggő *essedés*, *esedezés*, mely szintén a test mozgulásától vette származását.» A *könyörgés* tehát tulajdonképen *kanyargás*, a *könyör* annyi mint *kanyar*, *kenyer*...

A hatvanötéves férfiú még mindig hű volt régi szerelméhez, De azért a fiataloktól sem tagadta meg pártfogását. Mikor a Magyar Nyelv 1905-ben megindul, mindjárt az első esztendőben négy közleménye olvasható a folyóiratban. Az elsőben két tájszóhoz — *rebetegős* és *bönye* — közül magyarázó adatokat; a másodikban régi témáját, a HB. feze szavának értelmezését melegíti fel bőven, de siker nélkül. A harmadikban népmesei idézetekkel igazolja, hogy a *Vasgyuró* fogalmából hiányzik a hetvenkedés jegye, a *hősön* nem «hosszú szakállú», ahogy a *Tájszótár* írja, hanem *hét sing*; végre a *vaklandosnak vaklangos* volt az eredeti alakja. A *Sermones Dominicales* kódexei ugyanis elmondják, hogy Longinus százados vak volt, de mikor dárdáját a Megváltó oldalába döfte, egy csöpp vér a szemébe szökken és ettől visszanyerte látását. Azután a Németújvári kódexben a Longinus név fölött ez a *rubrum* olvasható: *Vaclangus*. A negyedik közleményben már csak arról van szó, mikép lehet a latin «stante pede»-t jó magyarsággal tolmácsolni. 1906-ból nincs semmi; de a rákövetkező évből megint kerül néhány apróság, jelesül: mit hívtak a régiek sip-ujjú mentének? mi a *szuszparádé*? és egy érdekes helyreigazítás az egykori vadászást, madarászást jelentett *távész* ígéről s a vadászok *távészó* nevérol. Végre 1910-ben egy népköltési adalékkal és a Nemere-nótával egyszersmindenkorra megszakad a sorozat.

*

A munka más csapáson halad tovább. Az egykorúak előtt nem volt titok, hogy a jobbadán apró dolgozatok csak kísérői a hatvanadik évét maghaladott szerkesztő és tudós egyéb terjedelmes vállalkozásának. Szilády a budapesti egyetemi könyvtár 98. számú és a németújvári ferencesek glosszás latin kódexének a kiadásán dolgozott. A *Sermones Dominicales* 1910-ben került a könyvpiacra. A bevezetés elmondja, hogy 123 latin prédikáció van benne, ezek közül 45 részint egyszerű átvétel Jacobus a Voragine vasárnapi beszédeiből, részint ugyanonnan felében-harmadában kiírt darab, részint Jacobus két-három beszédéből van egybeszerkesztve. A többi ismeretlen

eredetű, de a magyarnyelvű kódexekkel sem mutatnak számbavehető érintkezést.

A két latin kódex multjáról szintén kiderül egy és más. A németújvári kézirat el van látva dátummal: 1470-ben készült. A budapesti költének idejét egy megjegyzésből lehet kiokoskodni, amely a gyűjtemény derekán egy beszédben olvasható: «*Audivi a fratre Johanne Capistrano, quod meritis S. Bernaldini quinquaginta quinque mortui essent suscitati*». Bernardinus, mondja Szilády, 1444-ben halt meg, 1450-ben avatták szentté; Kapisztrán 1456. október 22-én költözött el az élők közül; világos, hogy a prédikáció-író az ötvenöt feltámadás csodáját csak 1450. és 1456. október 22-e között hallhatta a szent barát szájából. Következésképp a kódex sem lehet régebb 1450-nél.

De elejt az író egyebet is. Egy másik beszédben a következő négy szót lehet olvasni: «*more ecclesiae nostrae Quinque ecclesiensis*»: a mi pécsi egyházunk szokása szerint. Ebből ismét az tetszik ki, hogy az írónak pécsi papnak, vagy legalább a pécsi egyházmegyéhez tartozónak kellett lennie.

Az oklevelek révén csakugyan találkoztunk egy ilyen férfúval. A pécsi káptalan 1456. április 29-én levelet küld Kapisztrán Jánosnak Dienes kanonok decretorum magister, tolnai esperes által. Ismét május 26-án a pécsi püspök azt írja Kapisztránnak: sajnálja, hogy ez őt nem találta Pécsen; egyben kéri, menjen el az általa nyolcadnapra összehívandó zsinatra. A levélből nem tűnik ki, mikor járt Kapisztrán Pécsen, föltehetőleg május elején utazott oda és talán éppen Dienes kanonok társaságában. Akárhogy történt, Dienes mint a káptalan küldöttje mindenképp beszélt a szent férfúval és hallhatott annak szájából a csodákról. Szilády Áron tehát Dienes kanonokot hiszi a prédikációk írójának.

Sajnos, valami bizonyosat nem lehetett az adatokból kicsiholni. A két magyar kódex szövege egyelőre még mindig gazdátlan szöveg, értéke pusztán a tartalmában rejlik és ami ebből a legszembeszökőbb: glosszáiban. Azok közül az egyik részt, a németújváriakat, már 1883-ban közzétette volt Fejérfapataký László, a kézirat fölfedezője; Szilády összeszedte valamennyit és szótárt szerkesztett belőlük a gyűjtemény végére. Stílszerűen «szómagyarázó» példákkal és idézetekkel fejezte be a terjedelmes kiadványt, az utolsó két testes kötetet, amellyel ő ajándékozta meg az irodalmat. Utána már csak a XVI. századi költők csonka VI. kötete, Péchy Simon Psalteriumának rövid előszóval ellátott kiadása, az Arany könyvéről, Gálszécsi fragmentumáról, Földi verseiről szóló rövid cikks és egyéb apróság következett. A halasi pap 1913 végén letette a szerkesztői tollat és hátralévő éveit az irodalom nyilvánosságától elvonulva élte le.

Nagy vállalkozása csonkán maradt, de azért megelégedéssel nézhetett vissza tudós pályájára. Mint Toldy Ferenc hűséges tanítványa becsülettel dolgozott azokon a munkákon, amelyekre eredetileg maga a mester vállalkozott volt, nagy sikerrel töltögette irodalomtörténetünk hézagait, kifejtett vagy a kifejtéshez közelebb juttatott számos részletet, új területeket tárt fel és ösztönt szolgáltatott újabb kutatások számára. Tagadhatatlanul sokat végzett; középkori irodalmunkról és XVI. századi költészetünkről való tudásunkat sikerült hasonlíthatatlanul teljesebbé, részletezőbbé, mélyebbé tennie; a tudós világ és a nagyközönség évtizedek óta benne látja a régi magyar irodalom fő-fő számontartóját és szakértőjét. Neve az ország legelső tudósaié közt szerepel...

De nemcsak tudós volt. A nyelvet tanulmányozta, de művelte is egyúttal és mint író is a számottevők közé tartozott. A XIX. század megkövetelte az irodalomtörténet «embereitől, hogy ne csak értelmesen, hanem egyúttal szépen fejezzék ki gondolataikat. Sziládynak élvezetes és sajátos egyéni stílusa van, folyékony, magyaros, gyakran archaizáló, nemesen egyszerű, helyenként — többnyire világosabb érthetőség kedvéért — jellemző képekkel és hasonlatokkal színezve, de egyúttal általában nyugodt és tárgyilagos, olyan emberé, aki megszokta, hogy irataiban pusztán az adatait és következtetéseit beszéli. Valóban, Szilády műveiben a szerzőről magáról alig esik szó. A halasi tudós nem szeret a saját dolgairól beszélni. Még az olyan vallomás is ritkaság nála, amilyen a középkori költők gyűjteményében az, hogy Vásárheli András aligha gondolt arra, hogy «370 év múlva ugyanazon utcában, ahol ő írta énekét, szerzete körén kívül álló valaki ilynemű észrevételekkel fog róla megemlékezni»; vagy még inkább az a másik, hogy a Toldi-jegyzetek egyrészének akadémiai felolvasása «a hála elkésett kifejezése volt»: Arany Jánosnak kívántak vele örömet szerezni, de a költő meghalt ép azt a hétfőt megelőző vasárnapon, amelyre a felolvasás ki volt tűzve. Ugyanis «amaz őszi napok egyikén mult harmincz éve, mikor Arany Ilosvai Toldijának ponyvára szánt kiadású viseltes barna példányát vitte magával a nagykőrösi iskola egyik osztályába. Arról tartott előadást. A nélkül az előadás nélkül Toldi történeti személyiségéről aligha igyekeztek volna e jegyzetek valamit mondani.»

Ha Szilády néhol mégis magáról beszél, annak mindig különös oka van. Az Arany irodalomtörténetéről szóló ismeretetésnek ép az kölcsönöz súlyt, hogy a közönség a kis munka keletkezését olyan valakitől hallja, aki annak idején kőrösi diák és a gimnázium ép azon osztályának a növendéke volt, amelynek részére az irodalomtörténet készült. A «Hétsing szakállú, kapanyél f...ú» vén torkos meséjének a hitelességét

akarja igazolni az a hozzá fűzött megjegyzés, hogy a történetet az író negyven évvel azelőtt a halasi határral szomszédos ötömösi pusztán Ducczos Mihálytól hallotta és le is jegyezte. A *Nemere* című rövid cikk nagyrésze a Magyar Nyelvben azt mondja el, mikép tanította meg a szerzőt, és Szilágyi Dánielt Antos László a *Hűdeg a Nemere szele* kezdetű székelý nótára 1856-ban a bejkoszi öböl felé tett csónakútjukon. Az elbeszélés célja világos a befejezésből: «Szilágyi Konstantinápolyban, Antos Bécsben halt meg. Holt tanukra hivatkozás — vékony vigasztalás! Talán a székelýföld valamelyik zugában él még valaki, a ki többet is tud a nótából.»

Aki a Szilágyi emberi sajátságairól egyet-mást irataiból akar kihámozni, más jelenségeket kell szemügyre vennie. Bizonyos, hogy korának volt a gyermeke. Nem lehet számon kívül hagyni, hogy serdülő és ifjúkora a XIX. század ötvenes éveire esik, arra az időre, amikor a magyarságot egyfelől a bécsi kormány germanizáló törekvései figyelmeztetik állandóan arra a régi hagyományra, hogy a nemzeti nyelv ápolása hazafiúi kötelesség, viszont másfelől az Új Magyar Múzeum «Igaz arany bullája» kiáltja nagy hatással az emberek fülébe, hogy a nemzet élethez való jogát csak a «nemzeti munkálkodás», a milliók szellemi és anyagi téren való fokozott tevékenysége biztosíthatja. A Múzeum szerint minden irányban ki kell fejtenünk képességeinket, hogy mint «nemzeti egyediség» állhassunk a többi népek között; a nemzeti történetet, művészetet és filozófiát kell tanulni és művelni, mivel leginkább ezekben nyilatkozik a nemzet egyedisége.

A közönség megértette mind a két oldalról jövő figyelemztetést. A hatalomnak azzal felelt, hogy tüntetett a magyarságával: megrótták azokat, akik idegen nyelven beszéltek — maga Deák Ferenc is szemére veti egy hölgynek, hogy német levelet írt hozzá; hazafiságnak tekintették a nemzeti nyelv művelését, honleányi és hazafiúi áldozatnak az irodalom pártolását. A magyarságban, természetesen, az irodalom sem maradt hátra. Míg a tudomány és költészet nagyságai valóban értékes és komoly nemzeti munkát végeztek, a fiatal lírikus-nemzedék egyrésze között divatos betegséggé vált a magyarkodás. Erdélyi János szavai szerint valósággal fürdöttek a magyar elemekben. Azt hitték, hogy a válságos időben a nemzetiségnek tesznek szolgálatot, holott a nemzeti költészet ápolása helyett csak palóc, kemenesaljai vagy mátravidéki költészetet csináltak.

A tüzes hazafias szellem behatolt mindenüvé. Szilágyi Áron — nem hiába Lugossy József, a Múzeum kiadóinak egyike a mestere — olyan, mintha csak reá szabták volna a Hunfalvy Pál híres beköszöntőjét. Nagy hazafi volt; életének célja és eszménye a nemzet szolgálata, a nemzeti történelem

és kivált a nemzeti nyelv művelésével. Rajongója volt a nyelvnek és ábrándos, eszményítő szeretettel szerette a fajtáját. Büszke volt rá, hogy a magyar a multban is becsülettel állta meg helyét a népek sorában. A Pelbárt-életrajz elején ekkép ír a középkorról: «Hisszük s talán tanítjuk is, hogy az egészen sötét tudatlanság kora. Nekünk legalább eddig sem kellett volna ezt hinnünk s tanítanunk.» És utal a Mátyás fényes uralkodására, mely alatt «a tudományossággal és művészettel együtt a nemzeti irodalom költői ága is jelentékeny virágzásban volt.» És meglepődéssel mutat rá latin nyelvű irodalmunkra, mint amellyel «annak idején semmivel sem vallottunk kevesebb becsületet a világ előtt, mint amennyit ma vallunk mostani törekvéseinkkel.»

Nem kevésbé érdekes egy másik nyilatkozata a középkori magyar nép szellemi színvonaláról. Pelbárt, írja, a *Sermones de tempore* prologusában világosan kijelenti, hogy «egyenesen ez ország egyszerű népének fölfogásához mérve» kívánta beszédeit szerkeszteni. Ez pedig, hangsúlyozza Szilády, «a magyar nép akkori értelmi fejlettsége mellett a legfényesebb bizonyíték; azt mutatja, hogy akkor sem állott alul azon a színvonalon, amelyen más keresztyén országnak népe tartotta magát.»

Ismét nem sokkal hátrább, az egyszeri bátai barát ismert históriájával kapcsolatban, védelmébe veszi Pelbártot. «Nagyon tévedne az, aki e történet idézéseért vagy egyik-másik kifejezéseért izléstelenséggel akarná vádolni. Tagadhatatlan, hogy fordulnak nála elő helyel-közzel ma ugynevezett erős kitételek és nem használható példák: de .. bárki bátran összehasonlíthatja beszédeit az azon korabeli idegen szerzők népszerű beszédeivel, arról fog meggyőződni, hogy a magyar pap és magyar hallgatói izlés dolgában sem állottak alább másoknál. Legyen elég azon idők két leghíresebb francia egyházi szónokára, Maillard-ra és Menot-ra hivatkoznom, akiknél lépten-nyomon a legdurvább kifejezésekre s triviális példákra bukkan az olvasó.» Holott a magyar író «mértéket tud tartani, ami már magában is biztos jele az izlésnek.»

De nemcsak a középkor magyarja érdemel ebben a részben figyelmet. A Sztárai drámai kísérleteihez fűződő fejtegetés kiemeli, hogy annak idején a komédiák irányát nemcsak Magyarországon, hanem másutt is a felekezetek vitázó szelleme sugallta. «S ez korántsem nálunk nyilatkozott legdurvábban; valamint a népies nyelv eredetisége sem hangzik komédiáinkban bárdolatlanabbul, mint nyugoti szomszédainknál.» A *Költészetünk I. Mátyás király idejében* hangsúlyozza, hogy magyar nyelvű emlékeinket «komoly vallásos hangulat és tiszta erkölcsi érzet» hatja át, egyben jellemző sajátosságuk a póriasság és cinizmus hiánya. Viszont a XVI. századi költők gyűjteményének is

jól esik megállapítania, hogy a magyar epithalamium nemcsak a XVI. században, de Janus Pannoniusnál sem ismeri azt a mosdatlanságot, amely az egykorú idegen nászdalokban divatozott. Hogy trágárság, kétértelműség még azokban az énekekben sincsen, amelyek «a humor és szatíra talpra esett ötleteiből alakulnak egésszé.» Ugyanis a magyarság minden rétege tisztességesen gondolkodott a házasságról; még azok is szent dolognak tartották, akik nem tartották sákramentomnak.

A kritika több-kevesebb túlzást talál ezekben a nyilatkozatokban, de Szilády Áron lelkébe ép a szeretet túlzásai világítanak belé leggyakrabban. A magyarság köréből mindenestre a nemzeti nyelv és irodalom multja nőtt legjobban a szívéhez. Beszélni nem beszélt róla soha, de annál jobban kifejezte munkálkodásával. A magyar tudománynak alig akadt nálánál önzetlenebb munkása. Mióta első dolgozatait megírta, szüntelen fáradozott és sohasem kért érte semmit, beérte a munka gyönyörével és tudós társai elismerésével. Kálvinista magyar volt, azok közül való, akik a magyarságot őseik, a régi reformátorok hagyományának és vallásuk kiegészítő részének tartották. A XVI. század magyar protestánsainak vallása, írja a Régi Magyar Költők Tárának egy biográfiai jegyzete, «a judaizmus és keresztyénség elveinek és eszméinek s a hazafias érzésnek vegyülete volt,» és «e vegyületesi folyamat eredménye az az alapszínezet, mely a magyar kálvinizmusnak ma is ismertető jele.» Szilády büszke volt erre az «alapszínezetre» s még inkább azokra az érdemekre, amelyeket ősei magyarságuk révén a nemzeti nyelv és irodalom körül szereztek. Irataiban különös súlyt vet rá és ismételten hangsúlyozza, hogy a nemzeti nyelvnek s érzésnek a reformáció volt a fölszabadítója, «ezért a nemzeti nyelv ügye nem választható el a protestantizmus lényegétől,» és akik a középkorban a nemzeti nyelv érdekeit szolgálták, mint ilyenek méltán a reformáció előtt élt reformátorok, a Wiclifek, Husz Jánosok közé számíthatók.

Mondani sem kell, hogy ebben a szentenciában megint a szeretetnek bizonyos fokú túlzása mutatkozik. Akadtak is, akik tiltakoztak ellene. Szilády azonban ragaszkodott hozzá. Kemény koponyájú ember volt, nem igen engedett a maga nézeteiből, úgylátszik, gyöngeségnek tartotta a véleményváltoztatást. Szegény, jámbor, de «harcra nem termett, ingadozó» Heltai Gáspárt csak azért becsülte, «mivel amit tett, soha sem tette áruló szándékból» és «gyöngeségeit messze felülhaladják érdemei.» Neki másféle emberek kellettek. A Szilády embereszménye az erős ember, aki nem enged, nem változik, nem ijed meg semmitől, szembeszáll hatalommal, üldözéssel és mindenkinnek megmondja az «igazat», mint Battyáni Orbán, aki «tetteiben olykor nyers és erőszakos, szavában, hitében még

kórágában feküdvén is határozott és erős» és «csak az ostorozó Istent féli,» vagy Pelbárt, a barát, aki megírja ugyan, hogy föltétlenül meghajlik az Egyház tekintélye és a józanabb ítélet előtt, de azért «vita nélkül nem adná meg magát,» nem fél senkitől és az igazságot a királynak is szemébe vágja; vagy Sylvester János, a bibliafordító, aki, mint a róla szóló jegyzetek írják, «nemcsak igaz hazafiságot, önálló felfogást s helyes érzéket, hanem csudálni való bátorságot is mutatott» s «a kor előitéleteit tekintve erkölcsi és tudományos hírnevét tette kockára, midőn az üldözött magyar népköltészet egyik sajtását a szentírás hasonlataival állította párhuzamba.»

Persze, mind a két férfiú jellemzésében része van a rokon-szenyv és lelkesedés túlaradásának. Épen nem bizonyos, hogy Pelbárt atya vita nélkül nem adta volna meg magát az Egyház tekintélyének; viszont Sylvester eléggé gondoskodott róla, hogy ne vádolhassák a virágénekek pártolásával, és mint előrelátó ember nemcsak az «íl ilyen beszídvél»-t írta be az Új Testamentumba, hanem azt is, hogy fölfedezésével nem a hitságot akarja szolgálni: csupán aranyat keres a szemétben. A két hely mégis jellemző, ha nem is a két régi író, hanem a halasi tudós tekintetéből.

Szilády erős, bátor ember volt. Bízott magában és nem törődött vele, mit szólnak mások a nézeteihez, helyeslik-e őket, vagy egyedül marad velük, merésznek tartják-e, vagy maradsággal gúnyolják. Viszont nem is bántott senkit munkáiban. Nevét tisztelet övezte, kritikák nem izgatták, polemiákba nem bocsátkozott; ami kifogásolni valója akadt az irodalomban, nem volt olyan, hogy felkorbácsolhatta volna szenvedélyét. Tudós társai megszokták, hogy újra meg újra hibákra vagy hiányokra, nyelvészeti tévedésekre, a nyelvtörténeti adatok fontosságára, az oklevelek magyar anyagának feldolgozására, a latin nyelvű magyar iratok lefordítására és tanulmányozására, a nemzeti nyelv védelmére, miegyébre figyelmeztette őket. 1886-ban azon panaszkodik, hogy a nyelv és az irodalom története nem halad «együtt tartva, mint kellene,» s az irodalomtörténet művelői a régi irodalmat «nyelvtudományi anyagnál egyébnek nem igen tartván, mindenestül átengedik a nyelvtudósnak, ez viszont az újabb kort bocsátja amazoknak korlátlan birtokába, egyedül azt kötve ki, hogy a közelében eső legújabb bozótban olykor-olykor nyelvtudományi csudákra, hüvölvényekre vadászhasson.» De egyidejűleg a fiatal nyelvészek egy részével és a különben «szép reményekre jogosító» ifjú irodalomtörténet-művelőkkel sincs megelégedve. «A csak nyelvtanulmányozó ifjabb nemzedék némely tagja, — írja — terminológiából kalitkát fon maga körül, melynek keresztülfektetett rudjain bámulatos gyakorlatokat végez.» Az irodalomtörténet fiatal művelőinek ismét nagy baja, hogy

«a kritikának korán felöltött fegyverzete» korlátozza őket szabad mozgásukban; hogy nem azt vizsgálják, mi található a kéz alá vett műben vagy korban, mi fejthető ki belőle, hanem azt, «hogy a ma helyeseknek tartott elméletek diribdarabjaiból mit hol lehet csalhatatlanságot követelő ítéletképen kimondva alkalmazni,» esetleg hogyan lehet a más korban élt író és munkáját «tetejébe aprított szabályforgács alá borítva eltemetni.»

Közben a közönségre is rákerül a sor. Az olvasó megtudja, hogy a régiségek olvasását nem igen sikerült a sokasággal megkedveltetni. «Codex-irodalmunk, mondhatni, teljesen közzé van téve, de közkézen forgásával semmiképen nem dicsekedhetünk.» A magyarságnak ugyanis természeti hibája, hogy az újdonságokon kapkod; ez az oka, hogy régiségeink feledésbe merültek és ettől a sorstól csupán az a kevés menekült meg, amelyet vallásos vonatkozásaiért valamely felekezet fölkarolt.

Mindezt el lehetett szépen, mérséklettel mondani. A panaszos hang csak akkor válik élesebbé, kesernyéssé, mikor tíz év múlva, 1897-ben, az IK.-ben újra szóvá teszi a közönség «természeti hibáját.» A magyar közönségnek, mondja ott, nem kellenek a régi magyar kert virágai. «A mai kor inkább holnapi erőködik lenni, semhogy csak tegnapi is akarna maradni.» «Idegen zöldséges kertbe» jár, ahol a bürokköstolás gyönyörűsége mellett a bürokmag-szedhetés haszna is kecsegtet. Ha büroök is, csak exotikus legyen! Vakuljatok bazsalyikom, levendula, zsálya, rozmaring, majoránna s ősanyáink több efféle keblen hordott gym-gyomjai!»

Hihetőnek látszik, hogy ebben a panaszkodásban a kritikus elégedetlensége bizonyos személyes csalódottsággal párosul, az immár hatvan esztendő emberével, aki látja, hogy hosszú, áldozatos munkája nem érte el kitűzött célját: kedves régi szövegei átírva, jegyzetekkel megvilágosítva sem kellenek azoknak, akiknek szánva voltak, a magyarság széles rétegeinek.

Mindegy, az erős embert a szomorú tapasztalat sem verte le lábáról. Dézsi Lajostól tudjuk, hogy haláláig dolgozott a Régi Magyar Költők Tára köteteinek folytatásán. Sőt, láttuk, közben megengedte magának azt a fényűzést, hogy le-leszállott a tanítószék magasságából és szellemes, hangulatos *Ad vocemeiben* és egyéb cikkeiben kedélyes, gúnyos észrevételekkel csipkedte azokat, akiket egyben-másban ludasoknak gondolt. Megmutatta, hogy «ilyen» is tud lenni, ha kedve tartja.

Csak érzelmeiről nem beszélt soha. Úgy látszik, nem vélte tudományos munkába illőknek az efféle megnyilatkozásokat. Ez annál is inkább föltehető róla, mivel a költészetben sem nézte jószemmel az objektív és szubjektív elemek összekeverését. A *Költészetünk I. Mátyás király idejében* dicséri a *Mátyást mostan választotta* kezdetű gyermekdalt, hogy «körülmenyes

leírás nélkül, csupán két vonással állítja elé a képet, mely a hallgató figyelme és képzelete előtt mégis nagyszerű teljességben tündököl, s hozzáteszi, hogy ez «az ősidőktől fogva kétségtelenül létezett magyar epica megállapított hangja, mely az anyag feldolgozása közben... biztos érzékkal óvakodott a szükséges tömörség rovására egymástnevelő lírai buborékoktól». A *Szabács viadalának* hasonlóképen nagy érdeme, hogy mentes minden lirikumtól. Avagy mint a tanulmány kifejezi: «az egész ének jelleme és hatása az, ami a hallgató magyar zenéé: egyetlen olyan motívum sem vegyül bele, mely búsan andalító menetét megszakítaná vagy zavarná». Mi több, a szerző az ősi magyar költészet zömét sem tudja elképzelni másnak, mint valami fölöttebb tárgyias epikának. «Mint ahogy hazánk nagyobb folyói zuhatagok, vizesések csattogó lármája nélkül, méltóságos hőmpölygéssel vonulnak át rónáinkon, nemzeti költészetünk is úgy haladt át a századok sikjain.» Persze, fűzi hozzá, lírai «csermelyek, csörgetegek» akkor is voltak, de sokkal kisebb számmal, hogysem a fő folyót elapaszthatták vagy elsekélyesíthették volna, s erre költészetünk érdekében jövőre is jó lesz vigyázni...

Érthető, hogy ezzel az ízléssel saját munkáiban szintén óvakodott a «lírai buborék»-októl. Azonban egyéb okai is lehetnek, sőt voltak is bizonyára, olyanok, amelyeket nem lehet közkézen forgó munkáiból kifejtteni. Mindenesetre figyelmet érdemel, hogy érzelmeit olyankor sem juttatja szóhoz, amikor ezt az alkalom szinte megkívánná. Még a holtak iránt való kegyelet sem bírhatja közlékenységre. Az a pár sor, mely a Régi Magyar Költők Tára IV. kötetének előszavában Arany János iránt való hálájáról emlékezik, végig személytelenül van írva, mintha szerzőjének semmi köze sem volna ama hálához. A Gyulai Pálról készült nekrológban ismét mindössze arról van szó, hogy a megboldogultban a nagy tehetség erős akarattal párosult, «a feladat nagyságát és szükségességét csak az igazsággal mérte össze, akadályait soha nem törődött,» és neki köszönhető, hogy Petőfi költészete megszabadult az elfeledéstől. A kettejük barátságának és az író veszteségének semmi nyoma. A cikket akárki más megírhatta volna. Szilády nem akarta, hogy az emberek az ő személyi ügyeivel foglalkozzanak. A tudásnak volt fáklyahordozója; magasan lobogtatta szövetnekét, de maga alul homályban kívánt maradni.

Ilyennek látom munkáiban. Irodalmon kívüli életével nem volt módomban eléggé foglalkoznom. Mikor 1922-ben, nyolcvanöt éves korában meghalt, rövid időn belül irodalmunk három kiválósága, időrendben Ravasz László, Császár Elemér, Horváth János áldozott emlékének. Az ő fényes teljesítményeik után meg kellett elégednem annak a mellékfoglalkozáskép megfutott, tőlünk egyre távolodó és már-már ködbe vesző pályájának krónikaszerű vázolásával, amelynek kisebb-nagyobb világító

pontjai az általa tett fölfedezések és elért eredmények. Számra is, súlyra is annyi érdem, hogy irodalomtörténetünk soha meg nem feledkezhetik róla.

Szilády Áron minden időkre beírta nevét a magyar tudományosság történetébe.

FÜGGELÉK.

Temesvári Pelbárt Sziládynak róla írt monográfiájában egyebek között mint a nemzeti nyelv jogainak és sajátosságainak védelmezője szerepel. Az irodalom ezt a szerepeltetést nem részesítette még kellő figyelemben, holott az egész tévedésen, jelesül egy prédikáció-részletnek a félreértésén alapszik. A szóban forgó prédikációs szöveg (Pelbárt *Sermones de tempore* című gyűjteményében fordul elő s egyebek között a Miatyánk formájáról és arról van benne szó, kell-e a híveknek ragaszkodniuk ennek az imádságnak a szavaihoz. A felelet tagadó: a keresztény hívek, írja Pelbárt, ha nem a hagyományos formula megvetéséből teszik, világosabb értelem okáért, ájtatos buzgóságból, vagy mivel a nyelvük sajátos természete kívánja, vétek nélkül hozzáadhatnak egyet-mást a hivatalos szöveghez. «Errant igitur, qui difficultatem faciunt in communi expositione vulgari, dicentes quod per omnia secundum literalem sensum debeat pronunciari.»

Mint látható, az ominózus idézet «difficultatem faciunt» kifejezése kétes értelmű. Lehet úgy fordítani, hogy «nehézséget okoznak», «fennakadnak», «akadékoskodnak», de ez nem lényeges. A dolog velejét tekintve a hely meglehetősen világos. «Tévednek tehát, akik (a Pater noster) közönséges vulgáris előadásában akadékoskodnak, azt állítván, hogy mindenben a sensus literalis szerint kell mondani», azaz: a fordításnak szigorúan ragaszkodnia kell a bibliai szöveg szavaihoz, ezeknek betűszerinti értelméhez és, ami a szavakhoz való ragaszkodásban szintén benne van, mentesnek kell lennie minden toldástól és csonkítástól. A teológia ezt nevezi a «sensus literalis»-hoz való igazodásnak.

Hogy az idézet fenti értelmezése, legalább lényegében, helyes, azt a contextus sermonis igazolja. A Pelbárt gondolatmenete fölötté egyszerű, de szabályos következtetés. «Igaz az, hogy a hívek bizonyos okokból vétek nélkül megtoldhatják a Miatyánk hivatalos szövegét. Tehát nincs igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy ahhoz a szöveghez semmit sem szabad hozzátenni.» A latin consequensnek («Errant igitur...») csakis ez lehet és semmi egyéb, a valódi érteleme.

Sajnos, Szilády teljesen számon kívül hagyja a következmény és az előzmények kapcsolatát. Az ő fordítása a következő: «Tévednek tehát, akik fönnakadnak az anyanyelven történő kifejezéseken s azt vitatják, hogy mindent betűszerint való értelemben (azaz latinul) kell kifejezni.» (Id. mű 30. l.)

Mint látható, csupa hiba, tévedés az egész, olyan «consequens», amelynek nincs előzménye. Fából vaskarika. A monográfia nem eszmél rá, hogy a tévedő atyafiaknak olyan valamin kellene fönnakadniuk, amiben vélekedésük ellenkezik a Pelbárt tanításával. Az «anyanyelven történő kifejezések» semmikép sem ilyen. Pelbárt egészen másról beszél, arról, szabad-e a

Miatyánk akármilyen nyelvű szövegéhez valamit hozzátenni. Viszont azoknak a tévedéseknek, amelyeket Szilády a jámborok szemére vet, épen semmi köze ehhez a kérdéshez, egytől egyig a fantázia szüleményei és merő félreértései a *de tempore* szövegének. A jámbor tévedőkre nem lehet rásütni, hogy fönnakadtak az anyanyelven történő kifejezéseken, és azt vitatták, hogy mindent betűszerint való értelemben, azaz latinul kell kifejezni. A *horror linguae vulgaris seu vernaculae* már csak azért sem fogható reájuk, mivel a *sensus literalis*, amelyet sürgetnek, soha, sehol nem tett annyit, mint «latin nyelv», viszont az ellene való vétségek sem szoríthatók pusztán a vernaculák területére. Végre, harmadszor, a jámbor akadékoskodók azért sem mondhatták, hogy mindent latinul kell kitenni, mivel a prédikációban nem «omnia debeant pronunciari», hanem «per omnia debeat» olvasható.

Természetes, hogy ezek után a hibás fordítással együtt a belőlük vont következtetések szintén hitelüket veszítik. A *sensus literalis* túlzóit nem lehet többé azzal vádolni, hogy a nemzeti nyelv rovására a latint pártolják, és az sem fogadható el, hogy Pelbárt «a betűnek a nemzeti nyelvsajátság rovására történt pártolását» hibáztatja bennük. Az igazság az, hogy eszük ágában sem volt semmiféle nyelvnek a pártolása; viszont tévedés, hogy ezzel szemben Pelbárt a magyar nyelvsajátságokat védelmezte. Pelbárt tudja, hogy vannak ilyen sajátságok; csak hogy ez minden: műveiben semmi nyoma, hogy valamivel tovább menne, értéket tulajdonítana ezeknek a dolgoknak, még kevésbbé, hogy féltene vagy oltalmazni akarná őket. A betűnek az értelem rovására való pártolását helytelennek ítéli, ez hozzátartozik mesterségéhez, a teológiaihoz; de a többivel csak a monográfia szeretői koszorúját gyarapítani.

Általában Pelbárt soha sem nyilatkozott sem a nemzeti nyelv jogai mellett, sem a latin mellözése érdekében. Írni is mind deákul írja műveit; épen nem illik rá, hogy a nemzeti szellem «azon természetes követelése szól belőle, amely a reformáció előtt élt reformátoroknak erőt, lelkesedést és bátorságot adott munkájukban».

Való, Mátyás királynak nem igen lehetett barátja; de minden alap nélküli az a feltevés, hogy azért neheztelt volna rá, mivel a magyar agenda ügyében nem tanúsított elég buzgóságot. S végül a *Rosarium* magyar szavai sem bírják meg azokat a következtetéseket, amelyeket a monográfia épített reájuk. A magyar deáknak, természetesen, meg kellett mondani, hogy a *bonosa* annyi mint *fajd*, *fungus* annyi mint *gomba*, *karrabe* annyi mint *gyantár*, a *tília*: *hárs*, és így tovább, ha azt akarták, hogy tudja, miről van szó, mikor előtte *bonosáról*, *fungusról*, *tíliáról* beszélnek. Ez nem a nemzeti nyelv jogaihoz végsőkig való reformatori ízü ragaszkodás, hanem egyszerűen a tanítás követelménye.

Egyszóval: a történelemnek igazán nincs rá oka, hogy Pelbártot akár a reformáció előfutárai, akár a magyar nemzeti nyelv bajnokai közé sorolja.

HORVÁTH CYRILL.

THALÈS BERNARD ES A MAGYAR ÍRÓK.

Ennek a tanulmánynak tárgya azok a költemények, amelyeket Thalès Bernard magyar költőkhöz intézett, és az a minden vonatkozásban érdekes és jellemző kép, amely ebben a francia tükörben a külföld felé irányuló magyar irodalomról kikerekedik. A kép különös lesz, a maga nemében páratlan, de ha kellőképen megmagyarázzuk, tanulságai a mi korunkhoz is szólnak s hasznosak lehetnek irodalmunk külföldi érvényesítésére nézve is.

A költeményeket francia nyelvű eredeti szövegükben s teljes terjedelmükben közöljük, mert ámbár nyomtatásban megjelentek, Thalès Bernard kötetei a közkönyvtárakban nagyon ritkák, együtt sehol meg nem találhatók és a magyar irodalom kutatójának gyakorlatilag hozzáférhetetlenek.

Az 1856-ban megjelent *Mémoires pastorales* c. verskötetnek már a címe is jellegzetes. Tartalmában ugyanis korántsem teng túl a pásztori vagy idilli elem. De a «pásztori» itt nem is akar mást jelenteni, mint a népies-exotikus ihlet előmlését. Ennek 14. darabja *A magyar műzsához* címet viseli s alkalmas nyitány a meginduló magyar rapszodiához. A következőkben a magyar irodalomról szóló vagy magyar írókhoz intézett költeményeket eredetiben hozzuk¹ s részint jegyzetekkel magyarázzuk, részint a teljes kép kialakulását szolgáló megjegyzésekkel kísérik.

A LA MUSE HONGROISE.

Toi qui portes au flanc l'épée avec la lyre,²
Tourne ton front hautain vers la France, ta soeur;
Elle entendra ta voix; dans ses yeux tu peux lire
Un éclair fraternel qui lui jaillit du cœur!

¹ Annál inkább, mert Thalès Bernard költeményei kis példányszámban jelentek meg, s teljes sorozatuk ma már úgyszólván csak a Bibliothèque Nationale-ban hozzáférhető.

² A műzsa, aki a lant mellett kardot is visel, nemcsak magyar sajátosság. Ezt s az ehhez hasonló jelképeket Hugo V. romantikája is szerette.

Car toutes deux lavant la tache originelle¹
 Sous les flots² que versaient Clotilde et Sarolta,³
 Toutes deux vous avez combattu l'infidèle,
 Et blessé le géant que Sobieski dompta.⁴

Toutes deux vous avez dans la morne bataille
 Avec le fer cruel fendu les boucliers,
 Et les glaives puissants, forgés à votre taille,
 Sur les casques d'airain résonnaient par milliers!

Poussant le fier cheval que son ardeur dévore,
 Quand le fauve clairon retentit tout à coup,
 Vous frappiez, vous tombiez, et vous frappiez encore,
 Bandant vos seins blessés sans vous plaindre beaucoup!

Mais la paix s'est assise au sein des cités fortes,
 Des siècles belliqueux nul reflet n'est resté,
 Et regardant la foule onduler à leurs portes,
 Vos magnats ont pendu leur sabre à leur côté.⁵

Puisque le sort commande, eh bien! Muse lointaine,
 Subissons le repos des pacifiques jours,
 Mais que nos chants amis sur la Theiss et la Seine
 En échos fraternels retentissent toujours!

O toi qui, mieux que nous dans la rouge bruyère
 Broyant le serpolet sous tes pieds bondissants,
 Fais palpiter les cieux et tressaillir la terre
 Qui s'unissent d'amour à tes accords puissants;

Parle, Muse hongroise, et redis-nous tes larmes,
 Mêles dans tes accents le rire avec les pleurs;
 Fais soupirer le vent dans les rameaux des charmes,
 Et crier dans leurs nids les pinsons querelleurs.

Qu'à tes concerts sacrés s'émeuve la nature,
 Que le riant vallon frissonne en t'écoutant,
 Et que dans la forêt la source au frais murmure
 Réponde avec langueur à l'hymne qu'elle entend!

Regarde l'horizon, déjà le ciel s'abaisse,
 Le nuage flottant se teint d'un reflet d'or;
 La glaneuse qui marche en renouant sa tresse
 Fredonne, nonchalante, un refrain de Czuczor.

Là-bas, sur le coteau, l'indolente génisse
 Paît encor le gazon au pied du vieil ormeau,
 Et ne veut pas aller, sans que le jour finisse,
 Retrouver son étable au milieu du hameau.

¹ Az «eredendő folt»: a pogányság.

² A keresztvíz. Bernard, mint Hugo V. maga is, a romantikus nyelv kellős közepén meghagyja a klasszicizáló körülírások, a külön «költői nyelv» szigeteit. A «flots» ilyen maradvány.

³ Sarolta nevét és szerepét költőnk valószínűleg a Szent István koronájáról írt regényének anyaggyűjtése közben ismerhette meg.

⁴ «Az óriás, akit Sobieski fékezett meg»: a török.

⁵ Célzás a díszmagyarra.

Marche donc, imprudente, à l'heure où la nuit tombe
 Une rosée épaisse inonde le champ vert,
 L'herbe est mauvaise alors, et la vache succombe
 Pour avoir fourragé dans le sentier désert.

O Muse! emporte-moi sur tes rapides ailes,
 Plus loin, vers Szentmiklós dirige ton essor;¹
 Là naquit le doux cygne aux hymnes éternelles,
 Sur la prairie en fleurs son âme plane encor!

Quoi, c'est là que ta mère, enfant aux lèvres roses,
 Versait la poésie en ton cœur virginal;
 Là que, déjà rêveur, en regardant les roses,
 Tu suivais leurs parfums dans le ciel idéal!

Voici la source bleue où ta bouche vint boire,
 Voici le saule vert aux aigres chalumeaux;
 Ta demeure, ô poète, a gardé ta mémoire,
 Ta voix semble toujours chanter dans les rameaux!

Mais, hélas! du passé ne troublons pas les ombres,
 Les pleurs pourraient venir et le cœur s'agiter!
 A quoi bon dans leur nuit raviver les jours sombres?
 Les maux qu'on ne peut vaincre, il les faut éviter.

Arrache donc, ô Muse, à ta lyre qui tremble
 La corde des regrets et des pâles douleurs;
 Sur la plaine sauvage allons bondir ensemble,
 Avec des chants joyeux et le front ceint de fleurs.

Ne vois-tu pas vers nous s'avancer souriante,
 Portant la harpe sainte, une fille du ciel?
 Le printemps sur la joue, elle est rose et charmante,
 Un hymne coule à flots de ses lèvres de miel.

Comme les fleurs jadis naissaient aux pas de Flore,
 A ses pieds le gazon se fait d'azur et d'or;
 D'un jour plus radieux l'horizon se colore,
 La fauvette se tait et la brise s'endort.

Muse demon pays, noble Muse, ma mère,
 Ah! contenant ton cœur sous tes doigts palpitants,
 Embrasse avec amour une soeur douce et chère,
 Qui fait vibrer la lyre et chante à dix-sept ans!²

Ez a költemény kulcs lehet a többiekhez, mert nemcsak felsorolja Bernard magyar kedvenceit, hanem általános jellemzést is ad arról a költészetről, amelyet a magyar múzsa ihlet.

¹ Szentmiklós (Nagyszentmiklós) Révai Miklós születési helye.

² Titokzatos befejezés. A magyar múzsa, mint ilyen, nem tizenhét éves. Bernard nyilván meghatározott személyre gondol, de kire? Révaira? Korán verselt, de Czuczor is már tanuló korában feltűnt. A legvalószínűbb, hogy Petőfi lebeg a szeme előtt, akinek egy későbbi kötetét ajánlja. — De viszont «égi leányról» van szó. Nem Majthényi Flórára céloz-e a költő, aki valóban nagyon fiatalon kezdett írni, s akinek neve egy kis mitológiai képben amúgyis szerepel?

Milyennek látja a francia költő a magyar múzsát?

Először is a *katonanemzet* múzsája ez — katonaköltőké, Tirteuszoké, Petőfié. Ezért a költemény első ötöde a magyar nemzet harcainak van szentelve, a «hitetlen» elleni küzdelemnek, a magyar múzsa amazon-szerepének. A magyar múzsa lovon jár, kardot forgat, a harc forgatagában érzi jól magát.

A béke éveiben, amikor a főúrak a vár faláról nézik az alant hömpölygő tömegeket s hüvelybe dugják kardjukat (rozsdá marja! — mondaná Petőfi), a magyar múzsa erdei tündér lesz, a *természet* leánya, aki kifejezi s egyben ihleti is a szabad természetet s annak népi gyermekét.

A költemény utolsóelőtti részében a múzsa Szentmiklóstra ragad el bennünket, ahol Révai Miklós, «az égi himnuszok szelíd hattyúja» született, ahol a virágos réten még az ő lelke lebeg s ahol «az édesajkú gyermek szüzi szívébe anyja a költészetet csepegtette.»

A záróversszakok, amelyekben a Múzsa (nyilván Bernard múzsája, a francia múzsa) «égi leányt lát közeledni, akinek hárfa van a kezében és mézajkáról himnusz ömlik», a magyar költészet friss fiatalságát dicsérik.

Hősi tettekkel teljes mult, elmerülés a természetbe, gyermeki őszinteség és ártatlanság: ezek Bernard szemében a magyar költészet alapszínei. S ezek a színek annyira előntik a képet, hogy a részletek alig tudnak kiemelkedni belőle. Ezért lesz Révai Miklósból természet-ihlette, nagy költő, ezért esik oly erős hangsúly Czuczor népies és népszerű dalaira.

A sorban következő költemény épen ily szempontból világítja meg Czuczort:

AU POÈTE HONGROIS G. CZUCZOR.

O poète charmant, toi qui sur les bruyères
Fais courir au hasard le chevreuil effaré,
Pendant que le bouvier, écrasant les fougères,
Rit et frappe des mains en battant le fourré;

J'ai souvent, comme toi, dans le sentier sauvage,
Lutiné la bergère et persillé l'oiseau;
Bien souvent comme toi j'ai surpris au rivage
La plainte du flot triste et celle du roseau.

M'écartant des cités dont la rumeur me pèse,
J'ai fait luire à mon sein le genêt aux fleurs d'or
Et j'ai cherché, rêveur, pour pleurer à mon aise,
La cime du rocher où l'aigle prend l'essor!

Mais la Muse à mes pieds n'a point voulu descendre,
Ma voix n'a pu chanter l'arome du désert,
Et comme un feu mourant qui s'éteint sous la cendre,
Mon coeur a vu, flétri, tomber le rameau vert!

Ah! du moins, si mes chants, incertains et débiles,
N'ont point ce fier élan qui ferait palpiter,
J'écoute s'exhaler de tes lèvres habiles
Des accents que j'envie et ne puis imiter!

Je me perds avec eux près des blanches fontaines
Où rêve le Jouhasz aux lueurs du couchant,¹
Et me plains comme lui quand les filles hautaines
Répondent à mes pleurs par un rire méchant.

La vierge, dans tes vers, descendant la colline,
S'enfuit près de sa mère, en murmurant tout bas,
Car les garçons bavards, d'une langue mutine
Aiment à provoquer qui ne leur parle pas!

Sur les fronts de seize ans tu ceins les douces roses;
Dans les coeurs ingénus éveillant le tourment,
Ta muse au fin souris fait penser à des choses
Qué la fille aux yeux bleus se rappelle en dormant.

O chanteur inspiré qu'Aphrodite protège,
Je voudrais près de toi m'oublier en rêvant;
Quand le tilleul joyeux, voyant fondre la neige,
Livre sa rose cime aux caresses du vent!

Je voudrais, libre oiseau bercé sous les ramures,
Écoutant tes chansons s'élever vers le ciel,
Tantôt sous le taillis piquer les fraises mûres,
Tantôt sur le vieux tronc dérober le doux miel!

Et, gagnant le rivage où fleurissent les palmes
Quand reviennent chez nous les moroses hivers,
Je voudrais, ô Czuczor, sous des cieux toujours calmes,
Redire tes refrains dans les bois toujours verts!

Czuczor mint a nagy magyar költők elseje: ez a megállapítás bizonyára meglepi a XX. századi olvasót, aki az iskolán kívül alig ismeri már a *Szondi*, a *Hunyadi*, a *Kont* költőjét. De bár Thalès Bernard lefordítja, ill. átdolgozza *Kont*-ot, az a Czuczor, akihez ezt a versét intézte, nem a hazafias balladák, a hősköltemények keményebb szavú költője, hanem a népdalt utánzó poéta. A népdalnak különösen két vonása kap itt erősebb hangsúlyt: a természetbe merülése és a szerelemé. A «bájos» költő őzikét szalaszt meg, pásztorleánnyal incselkedik, a «szomorú hab» és a nád panaszát lesi, a «sivata» illatát érezteti. Másfelől «Aphrodite pártfogoltja», szerelmes dalok ihletett dalnoka. S itt közelebb megy ünnepeltjéhez a francia költő: két híres dalát idézi emlékünkebe: az egyik a jegyzetben már idézett *Kútnál* (1835), s így kezdődik: «Forrás-kútnál juhászbojtár», a másik a *Kis leány* (1833): «Lángba borul az ég, ha a nap enyészik...» Mind a kettőt megtaláljuk

¹ Kertbeny (*Album hundert ungr. Dichter*, 2. kiad., 1854, 73. l.): «Am Quellenbrunnen der Juhász sitzt»...

— és Bernard is megtalálta — Kertbeny *Száz magyar költő albumának* német kiadásában, amelyet azután is, mindvégig legtöbbet használt. Kertbeny gyűjteményének előnye volt a szinte statisztikai ízű, sokféle áttekintés, alkalmasan felhasználható adat, a nevek kiejtésére és a felekezeti viszonyokra is kiterjedő érdekes aprólékosság. Tőle származott a költeménybe a Aphroditéra való célzás is: «In seinen Liedern, welche fast alle ins Volk übergingen, herrscht die reizendste natürliche Sinnlichkeit, welche bei wenigen andern ungrischen Lyrikern zu finden, und bei keinem so ästhetisch berechtigt.» Ezt értette félre a francia költő.

A következő év új kötetet hoz; ez, a *Poésies nouvelles*, a leggazdagabb a bennünket érdeklő műfaj kitűnő példányaiban.

9. darabja egy ma már még kevésbé ismert költőt énekel meg, Szász Károlyné, Szász Polyxenát, aki négy évvel ezelőtt halt meg (1853); a költemény a síri elégia hangulatát árasztja.

A IDOUNA.

Sommeille dans la tombe où vont les frêles choses
Quand d'un souffle l'hiver a glacé leur printemps,
Ce monde empoisonné flétrit les coeurs constants,
La femme n'y peut vivre et tombe avec les roses.

En te voyant mourir un poète a pleuré,
Mais je te dis heureuse, ô toi qui sais la vie,
Car dans le morne lit que mon désir t'envie,
La Foi sur ton front blanc met un nimbe doré.

Il éclaire d'en bas les demeures des anges,
Et ton cœur Idouna, volant vers les hauts lieux
Où les chanteurs sacrés vivent avec les dieux,
S'emplit de visions et de rêves étranges.

Sur ta froide déponille ils viennent s'incliner,
Ceux qui pleurent encor la plaintive colombe;
Laissez le gazon vert nous cacher une tombe:
Regardez dans les cieux un astre rayonner.

Idouna, c'est ton âme emportée aux étoiles,
Tu n'es plus qu'un rayon dans le ciel infini,
Mais ton esprit divin, à la lumière uni,
Redescend sur la terre en perçant tous ces voiles.

Parle donc à mon cœur où le doute rugit
Tour à tour m'entraînant vers l'amour ou la haine;
Sans pouvoir m'affranchir j'ai secoué ma chaîne,
Pour dorer mon couchant nul soleil ne rougit!

Toi, dont le corps livide est caché sous la terre,
Toi, dont l'âme affranchie habite en liberté
Les sphères où l'amour s'unit à la beauté
Du grand jour que j'attends livre-moi le mystère!

Qu'importe si la mort a, de son doigt vainqueur,
Scellé ta lèvre pâle et détendu ta lyre;
Parle-moi dans les flots, dans le vent qui soupire,
Avec le chant des bois, viens pénétrer mon coeur!

Trop heureuse Idouna, pour toi la vie amère
Aux rayons du matin comme un seul rêve a cessé,
Mais dans l'âme de tous ton nom reste bercé:
Oh! ne crains pas l'oubli, la Hongrie est ta mère!

Idunát is Kertbeny kötetéből ismeri költőnk. Hattyúdala *Auf dem Krankenbette* címen szerepel benne; valószínűleg ez a költemény az, amelyet Bernard a *Melodies pastorales* 221. darabjaként *Les plaintes d'Idouna* címen adaptált.

Ezúttal is, mint Petőfi esetében, az életrajz kelti föl először az idegen figyelmét. A fiatal, tehetséges asszony ragaszkodása az élethez, amelyet alig ízlelt még meg, s amelyhez egy nagy és tiszta szerelem is köti, nem lehet közömbös a költő sors változatait figyelő poéta számára. Az is fokozza érdeklődését, hogy Idunát Kertbeny jegyzete André Chénierrel állítja párhuzamba és hogy szerinte Szász Póli «az egyetlen magyar költő, akitől, ha életben maradt volna, talán jelen-
tekenyet lehetett volna várni.»

AU POETE HONGROIS M. VOEROSMARTY.

Ton souffle est remonté vers les voûtes sereines¹
Où les chanteurs sacrés ne redisent qu'un nom,
Où les blanches Vertus et les Muses sont reines,
Où la ferme équité, de ses mains souveraines,
Inscrit le juste aux murs du divin Panthéon.

Aussi, levant mes yeux de ta funèbre pierre,
En voyant à ses flancs l'immortelle germer,
Je ne sens point de pleurs sous ma calme paupière;
En disant dans mon coeur une sainte prière.
Je regarde sur toi les cieux se refermer!

Heureux qui, loin de l'ombre et des funèbres toiles,
Sous qui le coeur glacé frissonne appesanti,
Possédant à jamais le secret des étoiles,
Peut parler avec Dieu, face à face et sans voiles,
Comme le fait ton âme, ô grand Vorosmarty.²

¹ Thalès Bernard első versköteté, az *Adorations* Vörösmarty halálának évében, 1855-ben jelent meg, a *Poésies nouvelles* is közel van hozzá (1857). Lehet, hogy a költemény már korábban elkészült; de valószínűbb, hogy a francia költő olvasott vagy hallott elkésve Vörösmarty haláláról.

² A Vörösmarty írásmódot a tartalomjegyzékből vettük át; magában a költeményben mind a kétszer Vorosmarty szerepel, mert a francia szedő a magánhangzó fölé helyezett két pontot (tréma) a magánhangzó önálló kiejtése jelének tekinti és mássalhangzó előtt semmi értelmét nem látja.

Ami első pillanatra feltűnik a Czuczorhoz intézett óda után, az a jellemzés szinte teljes hiánya. Ebből a három versszakból, amely mintegy föltételezi Vörösmarty munkásságának ismeretét, nem tudhatja meg az olvasó, hogy epikus volt-e a magyar költő vagy lírikus, népies vagy mesterkelt, erős dinamikájú «apostol» vagy elefántcsonttoronyba zárkózott, finom verscsiszoló. Egyetlen értékelő jelző a túlon túl általános «nagy» (grand) az utolsó sorban. A költemény főtémája nem is maga Vörösmarty, hanem a költő halhatatlansága, s alkalmat rá nem Vörösmarty művei adnak, hanem még friss halála.

Vörösmarty után Arany János következik (66. szám), hosszabb és tartalmasabb költeménnyel. Nem tudjuk, ismerte-e ezt a verset Arany János, aki egy helyt alaposan kitanítja a francia költőt Petőfi verseinek adaptációjáért.¹

AU POÈTE HONGROIS J. ARANY.

Périssables jouets des saisons éphémères
Sous le soleil de Dieu n'apparaissant qu'un jour,
Nous voyons ici-bas nos plus saintes chimères
Dans la nuit du néant s'effacer tour à tour.

L'amour n'est en nos cœurs qu'un oiseau de passage;
Quand l'hiver sur nos fronts appesantit sa main,
La colombe s'enfuit, et l'homme le plus sage
Pleure en se trouvant seul sur le morne chemin;

Pour des baisers fiévreux nous oublions nos mères;
Nos fidèles enfants nous veulent imiter,
Et, baignant des ingrats de nos larmes amères
Nous leur parlons, hélas! sans nous faire écouter!

Ainsi tout est changeant dans ce monde qui passe,
La même loi régit et la terre et le ciel,
Les astres, comme nous, s'éteignent dans l'espace;
Un seul être est vainqueur: le Destin éternel!

Mais s'il nous faut tomber comme tombent les autres,
Si le trépas hideux qui va toujours fauchant
Abat, sans les compter, héros, sages, apôtres,
Et foule avec mépris ceux qu'il tue en marchant;

Nous pouvons de l'oubli sauver notre mémoire
Par le génie ardent ou par la charité;
Dans leur coupe à tous deux le cœur blessé vient boire
Et leur céleste pain nourrit l'humanité.

De l'humaine grandeur c'est là le privilège;
Sur les vieillards sacrés une étoile reluit.
Et, comme ces rochers qui conservent leur neige,
Leurs fronts blancs sous nos yeux scintillent dans la nuit!

¹ L. Thalès Bernard és az egyetemes irodalom c., a Bpesti Szemlében megjelent tanulmányom kezdetét.

A ce but immortel asservissant nos rêves,
Laissons nos corps maudits s'échapper en lambeaux;
Mais que nos coeurs brisés comme les flots des grèves
Coulent dans leurs replis de splendides flambeaux!

Ainsi, chanteur aimé, qui cueillis avant l'heure
Un éternel rameau sur l'arbe aux tiges d'or;
Dis-nous pourquoi ta voix, qui faiblit¹ et qui pleure,
Ne veut plus jusqu'au ciel étendre son essor!²

N'as-tu pas entendu les murmures sans nombre
De la foule bruyante accompagnant tes pas?
Ses palmes sur ton front ont dessiné leur ombre,
Car la gloire est la tienne, et ne périra pas.

Et cependant, courbé sur ta vie en ruines,
Comme un vieillard éteint, tu cherches tristement
Ce que le temps a fait des promesses divines
Qui dans ton coeur jadis naissaient à tout moment.³

Tu te souviens des jours où pourtant haut la tête,
Tu courais, libre enfant, dans les sentiers déserts!
Ah! la jeunesse fuit et n'est qu'un jour de fête
Qui rend au lendemain les regrets plus amers!

Dans ton esprit pensif chaque heure se réveille;
Aux rocs des Marmaros⁴ comme autrefois couché,
N'entends-tu pas la voix crier à ton oreille,
Et ne bondis-tu pas à ton rêve arraché?

Puis, lente à ton côté vient l'ombre de ta mère;
Ta mère qui n'a pas, hélas! vu son enfant
Honorant de sa gloire une tête si chère,
Le couronner, joyeux, du rameau triomphant!⁵

Je te plains, ô poète au coeur plein de tristesse,
Quand on n'a plus de mère, il faudrait s'endormir!
Moi, la mienne est vivante, et ma lourde jeunesse⁶
Trouve en elle un écho quand ma voix veut gémir!

Sans doute, il est charmant, le baiser de l'épouse;
Mais vaut-il, Arany,⁷ la main qui t'a bercé,
Le souris maternel et la lèvre jalouse
Qui repousse l'enfant qu'une autre a caressé?

¹ A költő hangja «gyöngül». Mintha Arany 1857-ben idős, vagy a fájdalomtól megtört, mindenesetre elégikus költő volna.

² Célzás a *Fiannak* néhány keserűbb hangjára? Vagy talán inkább az *Összel* alaphangulatára (Kertbeny gyűjteménye, 390. l.: *Im Herbste*)?

³ Ujabb célzás a «romokban heverő életre», s a «vieillard éteint»: «kihült (kialudt) aggastyán» («Mintha . . . aggastyán lennél . . .»).

⁴ «Les Marmaros» a máramarosi hegyeket akarja jelenteni. Arany Máramaroszigetről jött haza édesanyja halálának sejtésétől gyötörtetve.

⁵ Ismét anyja korai halálára történik célzás.

⁶ Bernard a saját «terhes ifjúságáról» beszél. Szomorúnak sejteti ezt a következő verssor is. Ime egy határozatlan, hangulati adat a francia költő alig ismert életrajzához.

⁷ Arany neve a francia kiejtés szerint három szótag.

L'amour peut reparaître au coeur qui s'afflige,
Un père peut rêver de calmes lendemains,
Quand un plus frais bouton s'élançait de la tige;
Mais on n'a qu'une mère, Arany, je te plains!

Il est donc mort aussi l'ami tendre et fidèle
Qui, dans les jours heureux, souriait à ta voix?¹
Comme un oiseau léger il a rouvert son aile,
Emportant avec lui les songes d'autrefois!

Et toi, restant ici lugubre et solitaire,²
Le front dans tes deux mains, tu demandes souvent
Si les morts oubliés, qui dorment sous la terre,
Nous jettent leur salut dans le souffle au vent?³

II.

Laisse en paix les mourants descendre dans leur fosse,
Lève ton coeur puissant vers l'éther constellé;
Dans ce monde incertain toute espérance est fausse;
Cherche plus haut la vie et le rêve envolé!

C'est là qu'un jour marqué, s'élançant des étoiles,
Astres immaculés qui rayonnent joyeux,
Tu verras tous tes morts, dégagés de leurs voiles,
Sous les feux des éclairs apparaître à tes yeux!

Ta mère te prendra sur son sein qui palpite,
Pétœfi sourira calme et transfiguré,
Et tous trois, vers la cime où l'Éternel habite
Choisissez pour demeure un nuage doré!

Mais avant que la mort ait fermé ta paupière,
Avant que sur ta fosse un peuple rassemblé,
Des pleurs qui passent vite ait honoré ta pierre,
Ranime la vertu dans ton esperit troublé!

O poète inspiré, toi qui chantes la force,⁴
Fais encor jusqu'à nous résonner les concerts;
Comme un chêne indompté, reprends ta rude écorce,
Avec chaque printemps, reprends tes rameaux verts!

Laisse dans ton feuillage, ineffable murmure,
Gazouiller la fauvette, et le taon bourdonner;
Que le soleil d'août, durant la feuille mûre,
Sur ton hautain sommet s'en vienne rayonner!

Après les jours d'été, la lyre se fait grave;
Qu'importe si tes yeux laissent tomber des pleurs:
Dans le gazon flétri qu'elle ranime et lave
La rosée à foison fait éclore les fleurs!

¹ Petöfi.

² Ugyanaz a jellemzés, mint föntebb. Arany egyedül maradt, «gyászosan és magányosan».

³ L. az *Őszel* végét.

⁴ Végre egy jellemző vonás: «Ô, ihletett költő, aki az erőt énekled»... De azért ez is nagyon általános s Hugo Victorra épűgy illik, mint Arany Jánosra s a legtöbb modern eposzköltőre. — V. ö. azzal, amit Aranyról mint epikusról a *Histoire de la Poésie* mond.

Nous t'écoutons ici, nous, enfants de la France,
 Nous que le monde entier contemple avec orgueil,
 Nous qui, plaçant un crêpe au fer de notre lance,
 De la noble Hongrie avons porté le deuil!

Ah! si jamais ta voix, s'adressant à des frères,
 Sur Waterloo pleurait un hymne mérité;
 Si jamais pour nos morts, des hymnes funéraires
 S'échappaient de ta lèvre en chants de liberté;

D'un geste souverain, la France radieuse
 Faisant luire l'épée attachée à son flanc,
 Affranchirait du joug une sœur glorieuse
 Qui, trahie ainsi qu'elle, a glissé dans le sang!

Gravis donc ton Calvaire, et poursuivant ta route,
 A la lyre, Arany, ne dis jamais adieu:
 Lorsque l'humanité s'égare dans le doute,
 C'est la voix du chanteur qui la ramène à Dieu.

Amennyire átlagos a költemény színvonala az utolsó négy versszakig, olyan érdekes fordulat következik akkor, amikor Bernard a két nemzet barátságának sokszor felbukkanó motívumát szövi bele mondandójába. Franciaország «gyászfátylat tett lándzsája hegyére s úgy gyászolta a nemes Magyarországot.»

«Ó, ha valamikor, testvéreidhez fordulva, hangod Waterloóról sírna megérdemelt himnuszt; ha egyszer a mi halottainkért dalolt gyászzénekek a szabadság dalaiként rebbennének el ajkadról;

akkor a ragyogó Franciaország fejedelmi mozdulattal villantaná meg oldalára csatolt kardját s felszabadítaná a járom alól a dicsőséges nővért, akit épúgy elárultak, mint őt s aki épúgy megcsúszott a vérben!

Járd csak kálváriádat s utadat folytatva, ne mondj soha búcsút lantodnak, Arany! Mikor az emberiség kétségekbe téved, a dalnok hangja vezeti vissza Istenhez.»

A gondolat époly naív, milyen jellemző és megható. Arany János, a magyar költő volna méltó arra, hogy az egész világ előtt sirassa Napóleon és a francia «gloire» bukását egy waterlooi költeményben — ez a gondolat első része és nem is olyan furcsa, ha meggondoljuk, hogy aligha volt 1850 körül a világnak olyan elbeszélő költője, aki annyira hivatott lett volna világtörténelmi sorsokat és eseményeket megénekelni, mint Arany.

A gondolat másik része: ha a magyarok részéről is megvolna ez az önfeláldozó rokonszenv, a francia segítség sem maradna el. Thalès Bernard túlbecsüli a költők hangjának hatását a politikai eseményekre. Így az óda csattanója inkább a francia költőt és hangulatát jellemzi, mint a *Toldi* költőjét.

Érdekesebb annak utánajárni, honnan vette Thalès Bernard Arany Jánosra vonatkozó adatait; úgy, amint azok ebben az

ódában és a *Histoire de la Poésie*¹ megfelelő helyén találhatók. Az egyik forrás Kertbeny sokat idézett *Száz magyar költője*; a másik és fontosabbik forrás ugyancsak Kertbenynek az *Erzählende Dichtungen von J. Arany* elé írt (1851) bevezető tanulmánya. Mind a két helyen azt olvashatta róla, hogy Petőfi halála óta ő a legnagyobb élő magyar költő s nagyobb elbeszélő költemények szerzője. Elkedvetlenedéséről édesanyja halálával kapcsolatban sok szó esik s ez szolgáltatja az óda vezető gondolatát: azt, hogy Arany Jánost vigasztalni kell, életkedvet kell csepegtetni szívébe. Elvesztette édesanyját: igen, ez a csapás olyan súlyos, hogy nem feledtethetik a hitves esőkjai; de a költő, a nemzet előtt járó epikus és az erő poétája — ez a két «különös ismertetőjel» az egyébként mindenkre illő személyleírásban — oly fontos a nemzet életében, sőt a nemzetek viszonyában is, hogy össze kell magát szednie...

Ezek után az előzmények után következik Thalès Bernard kedvence, Petőfi, akinek egy egész kötetét ajánlotta,² akitől oly sokat fordít — a forrás megnevezésével vagy a nélkül — s aki a *Histoire de la Poésie*-ben az egyik leggyakrabban visszatérő név.³

AU POÈTE HONGROIS ALEXANDRE PETOEFI.

Puisqu'un fatal destin, te frappant avant l'heure,
Voulut briser ta lyre en étouffant ta voix,
Ecoute, ô Petœfi, la France qui te pleure,
Saluer ton tombeau pour la première fois!

Vers la fosse inconnue où, calme, tu reposes,
Oh! puissent ces accents, pleins de regrets amers,
Arriver jusqu'à toi dans le parfum des roses
Dont mai vient de couronner les lugubres hivers!

Car aux jours où la neige engourdit la verdure,
Les deux bras sur le sein, immobile, tu dors.
Bercé dans ton sommeil par le morne murmure
Du saule languissant qui recouvre les morts.

Mais dès que la luzerne a germé dans la plaine,
Dès que le rossignol parle avec le zéphyr,
Que le jeune printemps, sylphe à la tiède haleine,
Suspend à l'horizon son manteau de saphir;

Tu dois te réveiller pour contempler encore
Le coteau souriant où bondit le chevreuil,
Et ce sombre fourré qui voit, avant l'aurore,
La fauvette répondre aux chansons du bouvreuil;

¹ Erről külön tanulmányunk szól.

² Épen a *Poésies nouvelles*-t: «A la mémoire du poète hongrois Alexandre Pétœfi tué en combattant les Russes le 31 juillet 1849.»

³ Pl. az 582. lapon, ahol azok közé a nagy «műköltők» közé állítja, akik a népköltészből ihletet merítettek. V. ö. u. ott 589. (Petőfi *Homér és Ossziánja* jellemzi a kelta dalokat!) 682. l. stb.

Tu dois, comme autrefois, suivre les routes vertes,
T'enivrant à longs traits des saintes voluptés
Que le souffle des cieux verse aux forêts désertes
Quand la nuit, qui descend, frissonne à leurs côtés !

Si tu reviens jamais songer sur la colline,
Regardant à tes pieds s'écouler le ruisseau,
Et chercher dans ses eaux où le glaïeul s'incline
L'étoile qui jadis brillait sur ton berceau ;

Tourne tes yeux voilés vers la France lointaine,
Un frère t'y regrette et, murmurant tes vers,
Ne sent plus à son cœur peser la lourde chaîne
Qui le retient captif loin d'un autre univers.

Il suit ta muse, ami, vers les hautes demeures
Où brillent les rayons des mondes enchantés,
Et, comme elle, voudrait, ne comptant plus les heures,
Habiter un Éden aux éternels étés !

Cet Éden, tu l'as vu, quand ton âme bénie,
O poète divin, chantre à la lyre d'or,
Obéissant heureuse au vol de ton génie,
Traversait l'horizon calme et d'un seul essor !

Pour percer l'infini de ton regard avide,
Tantôt des monts hardis tu cherchais les chemins,
Et, voyant le vautour qui plane sur le vide,
La lyre frémissante échappait à tes mains.

Tantôt, près du berger perdu dans la campagne,
Tu t'oubliais, tranquille, en face du couchant,
Tandis qu'à pas légers, descendant la montagne,
Une fille aux yeux bleus chantait son vague chant.

Alors ton cœur, gonflé de tendresse et d'extase,
Désirant tour à tour et la terre et le ciel,
Sous un élan vainqueur débordait comme un vase
Où la vierge a mêlé la myrrhe avec le miel.

O poète enchanteur, beau comme la nature,
Harmonieux roseau qui chantais à tout vent,
Quoi ! tu ne viendrais plus boire à la source pure
Où la blonde Ételka t'attendait en rêvant ?

Tu ne reverrais plus voler les hirondelles,
Ramenant dans les bois les songes printaniers ?
Quoi ! tu n'entendrais plus gémir les tourterelles
Qui se pâment d'amour aux appels des ramiers ?

Mais si le noir tombeau garde ton corps livide,
Si tes yeux irrités ne veulent plus s'ouvrir
Pour chercher le regard de la femme perfide
Qui ne sut pas pleurer quand tu savais mourir,

Ton grand cœur vole encore sur la campagne libre¹
Où vit le Magyar vaincu mais non dompté,
Écoutant retenir dans son âme qui vibre,
Comme un écho lointain, tes chants de liberté !

¹ «S felrepülök ekkor gondolatban» stb. Ez már az Alföld.

Ton esprit est vivant au milieu de tes frères,
 Un pays tout entier te parle avec ta voix,
 Tes refrains sont bercés sur les lèvres des mères,
 Et le pâtre grossier les chante au fond des bois!

Laisse donc mon salut frémir à ton oreille,
 O héros qui n'as vu qu'un glorieux printemps!
 Avant que d'une lyre à la tienne pareille
 Le monde retentisse, il attendra longtemps!

Megható és találó befejezés. A csattanó megint felhívja figyelmünket, ha nem oly meglepő is, mint az előző költeményé. «Ugyan várhat a világ, míg a tiedhez hasonló lanttól visszhangzik megint!» Petőfi nagyságát mindazok elismerik, akiknek az a szerencse jut osztályrészül, hogy megismerhetik. Műve bejáratánál ott áll nem hétköznapi vonásokból élesen kirajzolódó képe: a hős és a költő, a lángelme és az eszményi szerelmes, az Alföld fölfedezője és a szabadság rettenthetetlen dalnoka — és mennyi más, vonzó kettősség, amely aztán mind harmóniába simul! S azután maga a Mű, visszautasíthatatlan közvetlenségével, nemes őszinteségével, tömördek «fölfedezéseivel», új színeivel, hallatlan sokoldalúságával. Az, aki nyugat megmerevedő költészetét, elfásuló lelkét akarta fölfrissíteni, boldogan csaphatott le erre a talált írra, amely gyógyítani és megfiatalítani úgy tudott, mint semmi más.

Petőfi életrajzának jellegzetessége és nagyvonalúsága, művének lírai áradása, a népköltéssel való «rejtelmes»¹ kapcsolata az oka, hogy a hozzá intézett versben annyival több a kézzelfogható elem, a fölismerhető vonás, mint az Aranyhoz írt ódában. Itt ismerős vidéken járt költőnk s legalább nagyjában elfogadhatóan jellemzett.²

Petőfi néhány lappal később újra szerepel, váratlanul. Ki hinné ugyanis, hogy *A román (Le Roumain)* c. költemény az ő dícsőítésével végződik? Amint a csehek által tót nemzeti hőssé, az elnyomott tót jobbágyság képviselőjévé filmesített Jánosik Thalès Bernardnál *magyar* színekben jelenik meg, hiszen a magyar föld szülötte,³ úgy lesz az erdélyi románból, akit egyébként szeretettel rajzol meg, Petőfi géniuszától ihletett *magyar* patrióta. Az érdekes költeménynek csak magyar vonatkozású versszakait iktatjuk ide:

¹ Legalább Thalès Bernard így látta.

² Ezért nincs is rá szükség, hogy adatainak forrásait megkeressük. Ennyit Kertbenynél épűgy megtalált, mint akármelyik más adatszolgáltójánál. De bár oly sokat fordított Petőfiből, mégsem ismerte eléggé. Vagy talán a költői sablonnal küszködve tolta előtérbe az erdőt, a hegyet, az őzikét, a helyett, hogy az Alföld költőjét határozott mozdulattal az Alföld végtelen síkjának közzé középebe plántálná?!

³ L. a Budapesti Szemlében megjelent, id. tanulmányt.

Lui s'asseoit sans fierté sur le vieux banc de frêne :
Il boit à la Hongrie et commence à conter
Comment, depuis deux mois qu'il fatigue la plaine,¹
Il a vu plus d'un jour bien dur à surmonter.

Mais il ramène enfin son fidèle Pivoine,²
Son cheval aux flancs roux qui deux fois l'a sauvé :
«N'oubliez pas, dit-il, qu'on lui porte l'avoine,
Et du foin frais surtout, quand on l'aura lavé.»

Et la fille aussitôt, la fille à double tresse,
Relevant son jupon de fourrures garni,
S'empare du cheval qu'elle flatte et caresse ;
Et lui, regardant l'auge, attend qu'elle eût fini.

O terre de Hongrie! ô sainte, ô forte terre!
Conserve bien tes mœurs sans les jamais changer!
Noble mère au cœur d'or, ta main hospitalière,
Comme pour tes enfants s'ouvre pour l'étranger.³

Que le soir, sur la plaine où le Bohème chante
Étincelle toujours ton astre radieux!
Hélas, tu le sais trop, la fortune est méchante ;
Mais un jour la vertu domptera tous les dieux.⁴

Libre alors tu verras l'étendard de l'Empire
Saluer, frémissant, ton glorieux blason,
Et sortant de la tombe où ton âme soupire,
Petœfi glorieux planer à l'horizon.

Az utolsó három strófát a költő mondja, nem a román...

A kötet 244. lapján még egy verset találunk, amely magyar költőhöz van intézve.

A M^{le} FLORA MAJTHENY

Quand sur l'or du couchant se berce le zéphyre,
S'arrêtant tout à coup, le poète charmé
Ferme à demi les yeux, et tressaille, et respire
A longs traits les parfums du buisson embaumé

Au fond du vert bosquet, c'est la rose nouvelle
Qui laisse s'exhaler l'arome du printemps,
Dans son souffle léger l'idéal se révèle,
Rendant la nuit plus douce et les cœurs plus contents.

¹ Háborúból jött haza, mégpedig nyilván a szabadságharcból, ahol francia költő szerint magyar hazája oldalán kellett harcolnia!

² A ló neve tehát: Pünkösdirózsa.

³ A magyar vendégszeretet emlegetése itt nem a román kedvéért történik — hiszen Thalès Bernard a románt hű magyar hazafinak tartja, akinek eszébe sem jutna, hogy ő itt vendég; — hanem a záró invokációt mondó költőért magáért: azért is szent Magyarország, mert az ihletért hozzá folyamodó idegen poétát is anyailag zárja karjába.

⁴ Célzás a szabadságharc szomorú végére s az eltörölhetetlen reményre, amely ma is aktuálisnak teszi ezt a költeményt.

O vous, rose naissante, ô fraîche soeur de Flore,
Comme un parfum céleste arrivant jusqu'à nous,
Vous ravissez notre âme où vous faites éclore
Un fraternel encens qui meurt à vos genoux!

Nous suspendons nos coeurs à la lyre divine
Qui palpite, rêveuse, entre vos doigts charmants,
Mêlant sur ses fils d'or, qu'une flamme illumine,
Les hymnes de l'Eden aux larmes des amants.

Chantez, chantez toujours, ô jeune enchanteresse!
Comme une âme d'enfant votre hymne chaste et pur
Assoupit doucement le mal qui nous oppresse,
A votre voix les cieux reprennent leur azur.

Et la France, pour vous, dans les sauvages landes
Cueillant l'ajonc plaintif et le frais bouton d'or,
Sur votre front chéri vient poser ses guirlandes
Qu'avril en renaissant fera fleurir encor.

Kertbeny gyűjteményében Majthény¹ Flóra egyetlen, kétstrófás költeménnyel szerepel,² ennek tárgya épen a rózsa, amelyről Bernard is énekel. Az érdeklődést az ekkor még alig feltűnt költőnő iránt Kertbeny kelthette föl ezzel az életrajzi cikkével: «Aus hoher Familie. Trat erst allerneuest als Dichter in Journalen auf. Koloman Tóth widmete ihr seine „Heckenrosen der Liebe“, wofür sie ihn mit einem goldnen Pokal beschenkte...»

Érdekes véletlen, hogy Majthényi Flórának is lesz majd egy *Adoraciones* c. spanyol nyelvű kötete. Tudvalevőleg *Adorations* volt Th. Bernard első versgyűjteményének címe.³

HANKISS JÁNOS.

¹ Kertbeny is így írja a nevét.

² *Rosenfrage*. Magyarul: *Rózsámra (Flóra 50 költeménye)*.

³ E helyütt mondunk köszönetet Bollobás Bélának és Molnár Ferencnek, akik a párizsi könyvtárakban a költemények egyrészét számunkra leírták.

A SZEKELYUDVARHELYI KÓDEX.

(Első közlemény.)

Kódexirodalmunknak legérdekesebb, olvasmányul is legmegkapóbb emlékei közé tartozik a Székelyudvarhelyi kódex. Azzá teszi már első részének kivételes személyessége, amellyel első írója, Nyujtódi András ferences barát elénk lép, s az a meleg családiasság, amellyel elsősorban testvérhúga üdvösségét szolgáló olvasmányról kíván gondoskodni. Lefordítja számára az ő szentjének bibliai történetét, majd az egyház tanításainak *Őrök boldogság fundamentoma* c. foglalatát, gondosan kerülve minden olyat, ami ártatlan lelkét megháboríthatná vagy kelletén túl tisztátalan dolgokra irányíthatná. Szerető gondoskodás áhítata árad el rövid közbeszúrt megjegyzések és intelmek nyomán az egész kódexen (nem csupán András fráter munkáján) s átmelegíti a legszárazabb skolasztikus fejtegetést is; Szent Ferenc szelleme nem hiányzik e kódex lapjairól. De a hűgárol gondoskodó fráter már abban is kivétel, hogy, mint Horváth János kiemelte, ő a magyar irodalomban az egyetlen fordító, aki megnevezi magát; tudunk is egyet-mást krakkói egyetemi tanulmányairól s a magyar diákok közt vitt vezető szerepéről. A nem tőle eredő részek megkapnak tartalmuk változatosságával, költői és példázatos részleteik sokaságával s az egész kódex székely nyelvjárásának zamatosságával és életszerűségével is.

Az itt következő fejtegetések közvetlen célja meghatározni a kódex elmékedéseinek s a beléjük szőtt példázatoknak eredetét. Talán nem lesz ez minden tanulság nélkül általában a magyar kolostori műveltségnek s a kódexírók dolgozó módszerének ismerete szempontjából sem.¹

I. Örök boldogság fundamentoma.

Judit könyvén s evangéliumi szakaszokon kívül a kódexben az *Őrök boldogság fundamentoma* c. katekizmust, továbbá a

¹ Az eredeti szövegek megismeréséből bőven adódó nyelvtörténeti tanulságokra e helyt természetesen nem térhetek ki.

halálról s ezzel kapcsolatban a penitenciáról való elmélkedést, a szerzetesi engedelmességnek s végül a szerzet elhagyása veszedelmes voltának fejtegetését olvashatjuk. Az első és az utolsó elmélkedés megjelöli eredetijét is, mindkettő tévesen, s a tévedés magyarázata mindkét esetben ugyanaz. A két utalás közül az első a kódex 104. lapján található. (A szövegeket nyelvi tekintetben pontosan, de mai helyesírással idézem): «Kezdetnek ittégyen különb-különb használatos íráások az könyvből, mely neveztetik örök bódogságnak fundamentomának, mely könyvet az szent harmad Innocentius pápa szerze...» Lukinich Imre a kódex külön kiadásának bevezetésében¹ III. Ince munkáinak Migne-féle kiadását áttanulmányozván, valószínűnek tartotta, hogy Nyujtódi szabadon szerkesztette a szóban lévő részt III. Ince több munkájának darabjaiból. E föltevés valószínűségét már Katona Lajos kétségbevonta a Nyelvemléktár XV. kötetének bevezetésében.

A *Fundamentum aeternae felicitatis* c. katekizmus nem ismeretlen a teológiai irodalom történetében. Nálunk Mihályfi Ákos is megemlítette a katolikus katekizmusok felsorolásában (*Az igehirdetés*. 1921. 212. l.), de csak egy 1509-i kiadásáról tud s azt is elveszettnek tartja. Ezzel kapcsolatban Vargha Damján² megemlítette a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban meglevő példányát. Bibliographiai munkákban, könyvjegyzékekben azonban legalább négy kiadása szerepel. Már az első is a skolasztika németországi fővárosában, Kölnben jelent meg 1498-ban; valószínűleg maga a könyv is — a katekizmusok tudós fajtájából való — a kölni dominikánus tudomány terméke. A következő évben Lipcsében is megjelent, s e kiadásnak pl. Krakkóban is két példánya található az egyetemi könyvtárban, nyilvánvaló emlékeként annak, hogy Krakkóban is használt tankönyv lehetett. Nyujtódi azonban olyan későbbi kiadását használta, amelyben III. Ince pápa egy munkáját nyomtatták utána. A párizsi Bibliothèque Nationale katalógusából látom, hogy már 1506-ban megjelent Kölnben egy ilyen kiadás. Magam ily kiadások közül az 1509-inék a pannonhalmi Szent Benedek-rendi központi főkönyvtárban őrzött példányát használhattam Blazovich Jákó főkönyvtárnok úr szívesességéből. E kiadást azzal a betűtípussal és azzal a Szűz Máriát és Szent Annát a kis Jézussal ábrázoló metszettel nyomták, amellyel Michael de Ungaria beszédeinek 1498-i kiadását; ennek magyarázatául két föltevés szerepel nyomdásztörténeti munkákban: egyesek szerint a korábbi «retro Minores» megjelölés csak topográfiai természetű (a nyomda a franciskánus

¹ A *Székelyudvarhelyi codex*. Sajtó alá rendezte Szabó Samu. Különnyomat a Nyelvemléktár XV. kötetéből. 1907.

² L. *Szent Ferenc nyomdokain*. 1926. 116. l.

kolostor szomszédságában volt), s kezdettől Werdena a tulajdonos vagy nyomdavezető, a másik szerint ez utóbbi 1504-ben szerezte meg az eredetileg rendi műhely betű- és metszetanyagát.

Az 1509-i kiadás teljes címe: *Fundamentum eterne felicitatis cum libro de Miseria conditionis humane*. Kolophonja, amely közvetlenül csak ez utóbbi, valóban III. Incétől eredő munkára vonatkozik: «Liber de Contemptu Mundi sive de Miseria humane conditionis editus ab Innocentio papa tertio. Colonie per Martinum de Werdena prope domum Consulatus: in vico Burgensi (vel die Burgerstraes) commorantem impressus Anno domini Millesimo Quingentesimo nono feria quinto (!) post festum sancti Galli.» E kolophon szerző-megjelölését értette Nyujtói a Fundamentumra is; semmi nyoma, hogy egyébként Ince pápának tulajdonították volna.

Magának a Fundamentumnak szövege az 1509-i kiadásban 51 lapra terjed; ebből 24 lapnyinak fordítása maradt meg a kódex meglevő részében. Mutatványul hadd álljon itt az első bekezdés:

... az hűtnek tizenkét ágazatiról, és hogy mit kelljen hinnünk ...

Kérdi az zsidó, kérdi az pogány es: keresztyén vagy-é te? Én kedég felelek ő neki: keresztyén vagyok. Ő kérdi: Miért vagy te keresztyén? Felelek: Mert megkeresztelkedtem és az hűtnek ágazatait lelkemben hiszem és számval vallom. Továbbá kérdi, ha az keresztség és az keresztyén hűt az üdvösségre szükségesek legyenek-é. Felelek, hogy úgy vagon. Kérdi ő, miképen bizonyojtatik. Felelek neki: Urunk mondá az evangéliumban: Valaki nem hiend és meg nem keresztelkedik, nem üdvözülhet. Ez ellen ő azt mondja: Nám sok martýrok és egyéb sok szentek üdvözültek, kik meg nem keresztelkedtenek. Én azt felelem erről, hogy akkor az olyan martýrok megkeresztelkednek vala vérnek keresztségében, sokak kedég egyebek lángnak, azaz szentléleknek keresztségében, mű kedég keresztelkedünk folyamnak, azaz víznek keresztségében.

De articulis fidei et quid credendum sit.

Quaerit Judaeus, quaerit et paganus: es tu Christianus? Ego respondeo: Sum. Quare? Quia baptisatus sum et articulos fidei mente credo et ore confiteor. Quaerit deinde, an baptismus et fides Christiana sint ad salutem animae necessaria. Dico: sic. Quomodo probatur? Dico: Per dominum in evangelio dicentem: Quicumque non crediderit nec baptisatus fuerit, salvus esse non poterit. Contra multi martyres salvati sunt (et) non baptisati et multi alii non martyres. Dico, quod illi martyres baptisabantur baptismo sanguinis, multi alii baptismo fluminis, id est spiritus sancti. Nos autem baptismum baptismum fluminis, id est aquae.

A magyar szöveg viszonya eredetijéhez legtöbb helyen olyan, mint a közölt mutatványban. A dialogikus menetet erősebben érezteti az eredetnél, amely mindjárt az első mondatok után legfeljebb «Quaeritur»-ral jelzi a kérdést, «Dico»-val a választ. A magyarban a bevezető mondat is ismétlődik, pusztán «contra»-val bevezetett ellenvetés elé is azt írja: «Ez ellen ő azt mondja», vagy «De ez ellen vetnéje ezt, mondván» stb.

Nyujtói András lelkiismeretességére, de tudására is jellemző, hogy bibliai, kivált evangéliumi helyeket bővebben idéz, olyan helyen is, ahol az eredeti nem ad pontos utalást, néha mintha emlékezetből folytatná. Így a testi irgalmasságokról (*De septem operibus misericordiae corporalibus*) szóló szakaszban (229. l.), ahol a latin csak az «ego sitivi» szavakig idézi Jézus szavait s etc.-t vet utána, a magyar kissé szabadon, de talán szándékosan még pontosabban a fejtegetés rendjéhez igazítva, az egész odaillő részt elmondja Máté evangéliuma XXV. 42—46. verse szerint. Másunnan eredő idézeteket viszont, ahol eredetije az ő céljához túlságos alapossággal halmozza őket, megritkít, verses szövegek fordítását, klasszikusokét és versus memorialisokét egyaránt, szinte következetesen kerüli. Csak a Cato-féle distichonoknak kegyelmez ismételten, Juvenalisnak és Terentiusnak egyszer. Így is klasszikus idézetekben leggazdagabb kódexszövegeink közé tartozik.

Általában állandóan szem előtt tartja a maga célját, olvasója igényeit. Itt-ott körülír, magyarázgat, a szakaszokat rövid összefoglaló mondattal lezárja s ilyenkor egy-egy áhitatos intelmet is told hozzá. A 220. lapon «az elmének búdosásáról» (*vagatio mentis*) mint a restség egyik következményéről szóló részt fordítván, ezt toldja hozzá: «De veszedelmes, mert nem bizony vigasság és nem tökéletes nyugalom az olyan, holott a lélek szomorú és az elme nyughatatlan és veszedelmes.» Az irígység fejtegetése után hozzáteszi: «Ezeknek ellene való jó urusság az szent szeretetnek szent jószága» (Hasonlóan zárja a halálról szóló elmélkedés írója a bűnösöket gyűlölő pap példája előtt a bűnökért a maga érdemeit felajánlóét: «Ő bódog szeretet, kivel minden ember üdvözl, ő átkozott gyűlölség, kivel minden ember kárhozik.») Ami a tankönyvnek készült eredetiben egyenest ifjaknak szól, azt elhagyja, pl. a gyónással kapcsolatban; egészen elhagyja a «De inani gloria» c. szakaszt, bizonyára ugyancsak azért, mert apáca számára kevésbé fontos. A legnagyobb gonddal azonban a bujaságról (*luxuria*) szóló szakaszt dolgozza át, e bűn részletezését mellőzi s helyette a «szeplőtlen, virágló, szép szent tisztaság» magasztalását színezi bővebben. E fontos helyen maga is jelzi a kihagyást — gyöngéd szemérmetségét és szerető gondját minden más helynél jobban éreztető szavakkal: «Jóllehet hogy az tisztaság ellen való gonosz bűnről több írás volna, hogy az ő utálatos, gonosz, ártandó voltát nyilvánban megérthetnők, de meg nem írom azt az tü személyeknek tisztaságos tiszteletességéért, mert bízom teljes lelkemmel az édes Uristenben, hogy szorgalmatos vigyázástok legyen ez nemes szent tisztaságnak egészen megőrzésére. Azért én itt megállok erről nyilvánban írnom.»

Külön érdekessége a szövegnek a következő toldás az első hitágazat fejtegetésének végén:

De ez ellen vetnéje ezt, mondván: «Nám azt mondá Krisztos az apostoloknak, mondván: Tű istenek vátok. Azért több istenek es vadnak.»*) De ez ellen ezt mondom: Mert természet szerént és állatja szerént csak egy az Isten, de maga részesülésképpen nem tiltja sem egy irás es, hogy többek es emberek között lehessenek, azaz istenes emberek, mert az malasztos és szeretetnek állapotjában való emberekben az Isten lakozik malasztjának miatta és hozzá egyesült az szeretetnek jószágával, és így azokiben vagyok az igaz szeretet, Istenben lakozik, és az édes Urísten azon emberben. Azért ezenképen az ilyen ember, immár ennyiben, jól és igazán mondatik lenni Istennek, avagy rész szerént Istennek, mint az tüzes vas mondatik lenni tűznek, miérthogy az tűzvel meghevül. Ez kedég lészen az szeretetnek mértéke szerént.

Contra Dominus ad apostolos ait: Vos dii estis. Igitur plures sunt di. Dico, quod per naturam et essentiam tantum unus est Deus, sed participatione nihil prohibet plures esse deos.

Már a hely fontosságára és nehézségére a figyelmet felhívó jegyzet becsületére válik a fordítónak; hogy abból, amivel az őt ki nem elégítő magyarázatot megtoldja, szerepel-e valami valamely evangéliummagyarázatban is, nem tudom. De a valóság ismeret és a malasztos szeretet kölcsönös összetartozásának misztikus magyarázatából Szent Ferenc filozófus-tanítványa, Szent Bonaventura tanításának visszhangját vélem hallani. S úgy látszik, a rendi összetartozás kifejezésén kívül András fráternek a «doctor Seraphicus» iránt való személyes tisztelete is megnyilvánul azokban a jelzőkben, amelyekkel egy más helyen elhalmozza, ahol eredetije minden jelző nélkül idézi: «angyal dísző (Seraphicus!) szép szent Bonaventura doctor atyánk».

II. Mely veszedelmes légyen az szerzetes embernek ez világra térnie.

A 323. lapon e szavakkal kezdődik a kódex utolsó elmélkedése: «A szent Anselmus doctornak ő könyvéből szól itt az irás arról, mely veszedelmes légyen az szerzetes embernek ismét újonnan ez világra térnie.» Ez eddig titokzatosnak látszó forrásmegjelölésben ugyanolyan tévedés van mint az előzőben: az eredeti olyan szöveg, amely Anselmusnak egy munkájával egy kötetben került a fordító elé. Ez a szöveg a *De eruditione religiosorum* első könyvének III. része. A nagyon elterjedt munkát a középkor végén Humbertus de Romanis

*) (A kódex jegyzete.) «Itt jól meglásd, mint kelljen értened, mert jól meg kell ezt érteni és meg kell tanolni, hogy ne értsed vissza!»

XIII. századi dominikánus rendfőnökek tulajdonították (talán, mert összetévesztették *De eruditione praedicatorum* c. homiletikai-retorikai munkájával) s az ő neve alatt terjedt nyomtatásban is a XVI. század folyamán. Igazi szerzője Guilelmus Peraldus (Perrault) ugyancsak XIII. századbéli francia dominikánus, akinek egyes későbbi teológusoktól kivételes magasztalásokban részesített *Summa (aurea) de virtutibus et vitiis* c. munkája a Guary-kódex egy fejezetének forrása.¹

A *De eruditione religiosorum*nak több párizsi kiadásában követi e munkát Anselmusnak egy írása, a *Contemplationes super vita Christi*, néha egyebek is; bibliographiai munkák és könyvtárjegyzékek egy év nélküli, egy 1505-i, egy 1512-i és egy 1513-i kiadást emlegetnek. Az ellenreformáció idején is nagy népszerűségnek örvendett a még akkor is Humbertusnak tulajdonított *De eruditione religiosorum*: 1575-ben Louvainban, tíz évvel utóbb Lyonban adták ki, majd 1591-ben épen nagy népszerűségére, az utolsó két kiadás gyors szétkapkodására s az állandó keresletre hivatkozva Ingolstadtban megint. Csak e legutóbb említett kiadással vethettem össze a kódex szövegét. A kódex írója a párizsi kiadások valamelyikét használta. De a két szöveg viszonya, azt hiszem, így is tisztán állhat előttünk, legalább semmi nyomát nem látom, hogy a későbbi kiadók az első öt könyvön lényeges változtatást tettek. A párhuzamos szövegek kezdete:

(... arról, mely veszedelmes légyen az szerzetes embernek ismég ujunan ez világra térnie. Ki imeképpen kezdetik:)

Igen félelmes az olyan szerzetes embernek ő dolga, kit az Úristennek jó volta ez világnak veszedelmével kihozott, és őneki ismég reá térni szívével avagy testével az fogadásnak elélté és utána, és ez megtet-szik kedéglén imezből, mert valaki ez világra tér, Istentől elszakad és elvesz. Mert úgymond az szent Ágoston doctor egy írásában: Istentől elszakadni nem ígyb, hanem elveszni. Az eltérés kedéglén Úristentől igen nagy gyalázatosság embernek...

(Incipit tertia pars primi libri, quae monet, ut e ductus de saeculo nec corde, nec corpore ad saeculum redeat. In cuius primo capitulo ostenditur, quod reditus ad saeculum multum sit timendus.)

Multum timendum est ei, quem Dei bonitas de saeculo eduxit, ad illud redire corde vel corpore, ante professionem vel facta professione. De reditu post professionem hoc patet: Qui enim sic ad saeculum redit, a Deo recedit et perit. Aug. in lib. Soliloquiorum: Deum quidem relinquere hoc est, quod perire. Iste recessus a Deo multum habet confusionis.

A magyar szöveg legnagyobb részében ehhez hasonló hűségű a fordítás, egy-két apró rövidítéssel vagy részletesebb körülírással, a lapszéli forrásmegjelölések beolvasztásával stb. Három példát iktat be máshonnan; ezt azonban előre is jelzi, utólag pedig ily szavakkal vezeti be az elmélkedés forrásához való vissza-

¹ V. ö. Döbrentei: *Régi Magyar Nyelvmélekek*, IV. k. — Timár Kálmán: *Adalékok kódexeink forrásaihoz*. IK. 1926. 50. l.

térést: «Olvastatik itt az írás azról...» «Szól itt az írás meg a szent Anselmus doctornak ő könyvéből...»; a harmadik ily példa közben szakad meg a kéziratnak ez a része. A meglévő utolsó lapokon jár el a fordító legszabadabban eredetijével; úgy látszik, tudatosan korrigálni akarja következetlenségét. A harmadik és utolsó fejezet kezdete u. i. a következő négy dologban jelöli meg azt, ami a szerzetben megmaradni segít: «Primum est timor confusionis. Secundum est timor periculi. Tertium amor propriae salutis. Quartum est spes adjutorii.» (A magyar kódexben: «Első dolog mondatik az gyalázatosságnak félelme, az második dolog mondatik veszedelemnek ő félelme, az harmadik dolog mondatik tulajdon idvességének szereteti, negyedik dolog segedelőmnek ő bizodalma...») A továbbiakban nem különíti el ily határozottan a négy pont tárgyalását s előbb veszi sorra a negyedik részletezését a harmadikénál. A magyar szöveg igyekszik a sorrendet helyreállítani. Azért is irányulhatott erre inkább a figyelme, mert ő a részletezésben is megtartja a sorszámozást. Viszont az egyes pontok kezdetét keresgélvén eredetijében, a szokottnál többet hagyott el a második részből, s ha a Nyelvemléktár közlése e tekintetben hű, a bekezdésekre sem vigyázott oly következetesen, mint az előzőkben: a harmadik ok kettészakad, a negyediknek nem jut külön bekezdés, sőt a példát sem kezdi elkülönítve. Az átrendezett szövegrészletek fordítása továbbra is a megszokott módon történik, de a második «jóság» tárgyalásából megtartottat hozzáfűzött intelmmel zárja le: «Qui amat periculum, in illo peribit» — idézi a latin. «Valaki kívánja az veszedelmet, ugyan veszedelmes leszen néki halála es» — fordítja a kódex és hozzáteszi: «az ő kénja kegyiglen örökkévaló. Jaj azért a szerzetnek házából való kimenőknek, mert az ő tűzők soha meg nem aloszik». A következő bekezdés végén álló Szent Bernát-idézetnek sincsen nyoma a tölem használt szövegben.

III. A halálról.

A halálról szóló elmélkedés magában is kódexirodalmunk legszínesebb és legjellegzetesebb szövegei közé tartozik. A középkor különböző időszakaiban keletkezett gondolatok és kisebb-nagyobb szövegrészletek, példázatok és költemények szövődnek benne egy-két szerkezeti következetlenség ellenére olyan szellemi egységgé, amelyben jellegzetesen éppen a középkorvégi aszkézis főelemei, a halál könnyörtelenségének és rútságának s az elkárhozás szörnyiségének festése az uralkodók, míg a keresztény halálszemlélet másik oldalát, a túlvilági üdvösség hitét csak ritka kivételként csillogtatja meg. Szent Ágostonnak a halálról való keresztény gondolkodás történetében alapvető gondolataiból indul ki s a bibliai idézetek mellett felsorakoztatja más egyházatyák, kivált a ferences poenitentia-hirdetésben

Szent Ágoston mellett legtöbbet emlegetett Szent Gergely és Szent Bernát, valamint újabb 'doctorok' gondolatait, a pogány bölcsék közül Ciceroét és Senecáéit. Példái közt is ott van a még a *Vitae Patrum*ból eredők mellett a kolostori élet virágkorában a szereplők kortársaitól lejegyzetteknek hosszú sora, valamint keleti mesetárgyak keresztény változatai, általában a tárgykör legjellemzőbb s legelterjedtebb példái.

Említettem már az elmélkedés szellemének egysége mellett a szöveg szerkezeti következetlenségeit. Épen ezek miatt merem kódexirodalmunknak és a középkori európai irodalomnak legnagyobb magyar ismerőjével szemben azt hinni, hogy a magyar szöveg szerkesztője több forrásból eredő részleteket fűz össze. E kódex szövegével Katona Lajos már nem foglalkozott behatóbban, csak az előbb külön megjelent szövegkiadást iktatta be a Nyelvemléktár XV. kötetébe s az első kiadóktól, legfőképp Lukinichtől megállapított tudnivalókat újra összefoglalván, néhány megjegyzéssel kiegészítette. Lukinichsal szemben, aki Szent Imre említése miatt s a *Vitae Patrum*ból eredő néhány példa alapján önálló kompilációnak tartotta, Katona így ír bevezetése XIV. lapján: «A *Vitae Patrum*ra való hivatkozások, melyekkel e nézetét támogatja, annak igazolására nem alkalmasak, mert már közbenso szerkezetekből való eredetüket árulják el, s az egész elmélkedés gondolatmenete is annyira hasonló részint Temesvári Pelbárt és a Discipulus (Herolt János) egy-egy beszédéhez, részint Dionysius Carthusiensisnek a négy utolsó dologról szóló munkája némely fejezeteihez, hogy az eredetiség érdemét e tractatus ismeretlen szerzőjétől is alighanem el fogja vitatni a további kutatás. Hogy a magyar író kész latin szövegből fordított és nem maga compilált, azt szinte bizonyosra vehetjük.» Katonának kétségkívül igaza van, egyrészt a példákra vonatkozólag, másrészt rokonszövegek megjelölésében, s abban is, hogy nem tehető fel az egész szövegnek olyértelmű eredetisége, amely egész kódexirodalmunkban páratlan. De az előttem kétségtelennek látszik, hogy nem *egy* kész latin szöveget fordított, hanem több-kevesebb önállósággal compilált, itt-ottelekezetére is rábízván magát, az elmélkedésnek magának főrészeiben éppen Pelbártból és Discipulusból. Az említett következetlenségek csak úgy érthetők, hogy munkájukban egyik forrásától egy másikra tért s kéziratában utólag sem tüntette el ennek nyomát azzal, hogy a meg nem tartott, közben elhagyott 'distinctio'-t megváltoztatta vagy törölte, egyes részek ismétlődését megszüntette stb.

Ez utóbbi szempontból két példának, a Zoltán királyról (244. és 275. l.) és a soha nem nevető királyról (249. és 253.) szólónak ismétlődése a legfeltűnőbb. Annyi ebből is bizonyos, hogy miként a *Szerzetből való kitérés* fordítója, emezé is toldott be más forrásból vagy emlékezetből a fejtegetés fordítása közben részleteket, s néhol nem vette észre, hogy ugyanazt a példát már

egyszer elmondta. De a szöveg szerkezete maga bizonyítja, hogy nemcsak példák kedvéért tér egy forrástól máshoz, hanem egy-egy gondolattal kapcsolatban észébe jutván, hogy hasonlót másutt is olvasott, kikeresi azt is, egy darabig követi, hogy ismét visszatérjen az előbbihez, vagy végleg az új kalauzhoz csatlakozik. (Itt is föltehető kivételesen, hogy egy-egy ily gondolatot emlékezetből iktat közbe. Bizonyára szószéken gyakorlott és a nagy beszédminta-gyűjteményekben jártas ferences barátta van dolgunk.) Magában az elmélkedésben legfeltűnőbb, hogy a testi halálról szóló rész elején (241. l.) bejelenti, hogy «három válaszokat szükség jelentenünk», az első elkezd, a másodikat nem jelzi külön, de nyilván erre tér a 254. lapon «de itt emellé kérdés támad» kezdettel, harmadik válaszra azonban nem kerül sor (Pelbártnál ott van, s innen a bejelentés!), a 263. laptól egészen más szerkezetet követ. Itt meg a halált «környülálló» tizenkét keserűség fejtegetését jelenti be, de a nyolcadikkal végeszakad a tárgyalásnak. A következő kérdés teljes kimerítése után külön bevezetéssel csupán rövid magyarázatokkal egybekapcsolt példák sora következik; az első még kapcsolatban van a fejtegetés utolsó részével, aztán a kapcsolat egyre lazul, az utolsónak már sem halálhoz, sem gyónáshoz semmi köze. Ebben az utolsó részben fordul elő Szent Imre említése is; valószínűleg igaza van Lukinichnak, hogy ezt a pár mondatot kódexírónk maga szövegezte. Mindez s még néhány apróbb következtetés világosabb lesz a megjelölhető forrásokkal kapcsolatban. Mindannyiszor, ahányszor «továbbá következők» szavakkal kezd egy új részt, úgy látszik, új forrásra tér, mint ahogyan a *Szerzetből való kitérés* fordítója is e szavakkal tér vissza a példák után «Anselmus»-hoz.

Ami a Katonától csak a fenti utalásokkal megjelölt párhuzamos szövegeket illeti, Dionysius Carthusiensis *De quattuor hominis novissimis* c. munkájában közkeletű tételeken, idézeteken és distinctiókon kívül csak époly közkeletű példákban (Alamizsnás Szt. János és a császárkoronázás, Nagy Sándor) található távoli egyezés szövegünkkel; mindezekben sokkal közelebb álló szövegek is ismeretesek. Ami viszont Discipulust illeti, nem egy, hanem két beszédében is találunk csaknem szó szerint egyező nagyobbterjedelmű darabokat, a beszédekkel egy kötetben terjesztett *Promptuarium exemplorum*ban, valamint még néhány beszédben pedig egyes példákat. Valószínű, hogy a sem Pelbártnál, sem Discipulusnál nem található fejtegetésekben is valamely latin beszédet követ, de ehhez és néhány példához csak távolabbi párhuzamot ismerek. Olyan szöveg szerint való egvezést, amely arra bátorít, hogy kódexünk közvetlen forrását gyanítsam, Herolton és Pelbárton kívül csak Michael de Ungariának ugyancsak a halálról szóló, VIII. beszédében találtam eddig; ez a magyar szerző tudtommal itt tűnik föl először kódexirodalmunk forrásaként.

A magyar szöveg maga is Lukács evangéliuma VII. szakaszához fűződő beszédként indul; ez a textusa Pelbárt kódexünkkel párhuzamos beszédének s a Heroltéi közül az egyiknek (Katona éppen erre gondolhatott), míg a másiké Máté evangéliumának IX. szakaszából való. Általában az e két szakaszhoz fűződő beszédekben, a pünkösdi utáni XV. (korábban XVI.) vasárnapra, valamint a nagybójt negyedik péntekjére, illetőleg a XXIII. (XXIV.) vasárnapra szóló beszédek egész tömegében jelölhető meg kódexünk elmélkedésének távolabbi rokonsága.

A magyar szöveg főrészei a következők:

I. 233—4. l. Szent Ágoston alapvető tanítása s a hetiszakasz jelentőségének vele kapcsolatos értelmezése — minden jellemző mozzanatban Pelbárt *De tempore, pars Aestivalis* 45. beszédének kezdetével egyezően.

Ime egy halott hozatik vala, ki ő anyjának egyetlen egy fia. Ez igéket megírta Szent Lukács evangéliumának hetedik részében. E mellé, úgymond Szent Ágoston doctor, a törvénykönyvbe beírták mondását, háromszerű, egem, a halál: első testi, és ebből mend feltámadnak az ítéletre... Második a lelki halál, mikor a lélek meghal a halálos bűnnek miatta... de e halálból igön sokan támadnak föl, tunnya mint a bizony penitencia-tartók, és igön sokan nem, miképen a bűnbe megkeményültek. Harmadik a pokol kénjának halála, holott a halál soha meg nem hal, és annak-okaért öbelőle senki fel nem támad... Annak okaért a mű áldott üdvöztők, hogy megábráznája és megmutatná az feltámadást lehetőségnek lenni, ez ifjat a testi és lelki halálból feltámasztá és megadá az ő anyjának, miképen megjelöltetik a szent evangéliomba.

Ecce defunctus efferebatur, filius unicus matris suae. Luc. VII. et in evan. ho. Secundum Augustinum de pe. di. ul. in fine, triplex est mors. Prima corporalis et de hac omnes resurgent in fine mundi... Secunda est mors spiritualis, qua anima moritur, et de hac multi resurgent per poenitentiam et multi non propter malitiae obstinationem. Tertia est mors gehennalis, de qua nullus resurget, quia in inferno nulla est redemptio. Ut ergo ostenderet nobis Christus resurrectionem posse fieri a morte spiritali et corporali, resuscitavit hunc mortuum, de quo loquitur hodiernum evangelium.

Ez az egyezés annál fontosabb, mert Pelbárt itt nem idézi magának Szent Ágostonnak szavait, sőt nem is e tanítás főforrására, a *De civitate Dei* XIII. könyvére utal, hanem a *De vera et falsa poenitentia* c., Szent Ágostonnak tulajdonított későbbi iratra. Ezt, amint a magyar író helyesen megjegyzi, beírták a törvénykönyvbe, t. i. Gratianus *Decretum*a idézi a II. rész 33. ügye kapcsán fölmerülő harmadik kérdéshez fűzött *De poenitentia* c. tractatusban. Halálról, bűnről és kárhozatról persze ott is bőven van szó, magának a «mondásnak» azonban, legalább a kezemen megfordult szövegekben nincs nyoma. A kódex mégis helyesen értelmezi Pelbárt utalását: Bromyard *Summa praedicationum*ának „Mors” c. cikke is mindjárt a kezdetén «sicut patet in decreto de pe. dis. ulti. in fine» szavakkal

utal a hármass megkülönböztetés forrására; Pelbárt maga is már alighanem másodkézből idéz.

II. 234—40. l. «Mely mellé három lelki tanúságot vehetünk eszünkbe» — folytatja a kódex, de Pelbárt itt következő hármass distinctiójára csak a 241. lapon tér. Pelbártnak e beszéde már második az aznapiak közül s így magának az evangéliumi szakasznak értelmezését már az előzőben elvégezte; kódexünk itt pótolja a kiemelt mondat szavainak lelki értelmezését. Az említett tanulságok közül az első «e halottnak jelöntése», a második az özvegy anya sirásáról szól, harmadik azonban nem kerül sorra, hacsak nem az a harmadik, amit az előbbivel kapcsolatban a siratás jogosultságáról mond; talán itt már nem tetszett annyira az, amit e rész forrásában talált, s visszatért Pelbárthoz. Az első tanulság első tagjának megjelölése a *Biga salutis de tempore* e szakaszhoz fűződő CV. beszédében is megtalálható (mortui significatio), a többi nem. Ami a részleteket illeti, annak megokolását, hogy a halott a bűnös embert példázza (állandó témája ez az e szövegről szóló beszédeknek), aránylag leghasonlóbb szövegezésben Jacobus de Voraginenak a negyedik péntekre szóló nagybőjti beszédéből ismerem (csaknem szószерint őt idézi itt is Johannes Nider). A magyar szöveg szerint a halál okozta testi változások azonosak a bűn következményeivel,¹ a kivívás (efferebatur) az egyházból való kiszakadással, a holttest súlyossága (ezért viszik sokan) a bűntudatával. Az első két pont megvan Jacobusnál, a harmadik helyett azonban a siratásról szól; ez a magyarban a fődistinctio második pontja, már más szempontból. Ehhez ugyancsak Jacobus de Voraginé-XVI. vasárnapi első beszéde áll közelebb:

Másodszor tudnunk kell ez özvegy anyának sirásáról, hogy lélek szerint ez özvegy anya példázza anyaszentegyházat. Annakokáért ugymond a magyarázó írás: özvegygé maradott anyaszentegyház, mely az ő édes jegyesének, Krisztus Jézusnak jelölvoltátul özvegygé maradott, fiait, leányait siratja, melyeket lát halálra menniök. Azért eszünkbe kell vennünk, hogy a halotton közönséggel három sirások szoktanak lenni: ugyanezönképen lélek szerint a halotton három sirásoknak kell lenni: első sirás lészön, mikoron méglen a halott a házba vagyon... másodszor lészön a siralom a halotton, mikoron az kapun kívül vitetik... harmadszor lészön a siralom, mikoron a halott eltemetik...

Quinto videndum est, quae sit ista vidua, a qua mortuus defletur. Secundum glossam ista vidua est ecclesia, quae sponsi sui praesentia viduata filios suos plorat, quos ad mortem ire conspicit, .. Notandum autem, quod tres planctus circa mortuum fieri consueverunt. Unus fit, cum adhuc mortuus est in domo. Alius, dum fertur extra domum. Tertius, cum deferitur ad tumulum et sepelitur.

¹ A 235. lapon ezzel kapcsolatban idézett «Katholikon» Joannes Januensis lexikona.

A siratásoknak a magyarban egyenként következő lelki értelmezése is megvan Jacobusnál, csakhogy a fentiek után. Ennek ellenére kétes, Jacobus-e a közvetlen forrás, mert túlságosan apró darabok összetoldását kellene e részben föltenni, másrészt nem valószínű, hogy az apáca-olvasói szem előtt tartó szerző maga iktatta volna be a 238. lapon álló ótestamentumi párhuzamot. A túlságos siratás bűnösségének fejtegetése is gyakori az evangélium „Noli flere” szavaival kapcsolatban, de a kódex distinctiójával pontosan egyezőt nem ismerek.

III. (241—261. l.) A lelki halálnak Pelbárttól független részletes fejtegetése után tér vissza a kódex Pelbárt 45. beszédének tárgyához s annak menetét második részének végéig követi, csak a harmadikra, a legvígasztalóbbra nem tér rá. A főmozzanataiban vele egyező részben csak példákat mond el máshonnan, egy-egy idézetet hagy el vagy egy-két mondat sorrendjét cseréli föl, apácaolvasóihoz szóló rövid intelmet sző be, egyébként híven követi. Csak a fejtegetést tagoló néhány mondatot idézem az egyezés mértékének bemutatására:

Továbbá következők a szent írás a testi halálról, melyről három válszokat szükség jelöntenünk: tudnunk kell, hogy bizonyossággal tudjuk, hogy mind meghalunk, úgyhogy senki valaminémű bölcseséggel avagy okossággal a halálnak törvényéből önmagát ki nem veheti. Mendenestül fogva a halálról minden ember közönséges törvénnyel bizonytalan és mennyébe? négy dologba. És először mondom, hogy a halálnak ideje bizonytalan... Másodszer igön sok a halálnak hele... Harmadszor a halálnak módissága, mert senki nem bizonyos, miképpen hal meg... Továbbá negyedszer a halálnak állapotja... De itt e mellé kérdés támad: minek-okáért akarta egem (itt-si, igyen) az édes Úristen embernek az ő haláláról ezöket bizonytalannak lenni: tunnyamint az üdöt, a helt, a halálnak módisságát és állapotját. Erre reáfelel szentírásbéli Henricus mestör, hogy ennek közönségös oka ez, mert ígyeképen érdöml lennie, és a halálnak esmérétlensége használatosb embernek a vétköknek és bűnöknek eltávoztatására és jószágoknak gyüttésére, keresésére, kiknek miatta juthatónk az örök életre. És ez megmutattatik sok okokkal: első ok okosságnak, megtekéntésnek oka... Második szorgalmatos dolognak oka... Harmadik megbántásnak, nyomorittának oka...

Idcirco de ipsa morte tria mysteria declaremus pro hoc sermone. Primum dicitur humanalis incognitionis... Sciendum est, quod hoc certissime cognoscimus, quod omnis homo mori debet ita quo nullus quacumque sapientia vel ratione potest se eximere a lege mortis. Nihilominus de morte quilibet communi lege incertus est quoad quattuor, quae sunt incognita... Primum est mortis tempus... Secundo incertus est locus... Tercio incognitus est modus sc. mortis est incertus... Quarto incertus est status... Circa secundum de ordinatione huiusmodi a Deo quaeritur, quare Deus sic ordinare voluit, ut mors quoad praedicta esset homini incerta et incognita, cum talia sciendo magis posset homo evadere damnationem disponendo se ad mortem, ut videtur. Ad hoc respondetur secundum Henricum se Hassia in lectura super Genesis, quod generalis causa est ista, quod sic ignotum et incertum fore tempus mortis, locus et modum ac statum utilius est hominibus mortalibus ad vitanda vitia et peccata et ad quaerendum virtutes, quibus pervenitur ad vitam. Sed quomodo, hoc ostendit idem doctor pluribus rationibus particularibus. Prima dicitur circumspectionis vel cautionis. Secunda dicitur operationis. Tertia dicitur repressionis. Quarta dicitur dilectionis. Quinta dicitur ani-

Negyedik jószágos szeretetnek oka...
 Ötödik kárhozatnak eltávoztatásának
 oka... Hatodik nagy szomorúságnak
 kirekesztésének oka... Hetedik és
 utolsó az isteni imádságnak oka.

mationis. Sexta dicitur consolationis.
 Septima dicitur exorationis.

IV. 263—289. l. A gonoszok halálát «környülállják... tizenkét keserűségök.» E tizenkettes distinctiónak s a rész kezdetének nem ismerem párját; ami az előbit illeti, feltűnő egyrészt az, hogy végül csak nyolcra szól, másrészt, hogy a Nagy Sándor temetéséről szóló példában is annyiban tér el a közismert változatoktól, hogy nála tizenkét bölcs tizenkét mondanása olvasható.

Ez a rész idéz legtöbbet a halállal foglalkozó költészetből s a haláltánc előzményeiül tekinthető szövegekből általában, legnagyobb részt a kor szokása szerint szent Bernátnak tulajdonítva őket. Így neki tulajdonítja ő is a Rainaldushoz szóló intelmet (V. ö. Migne, Patrologia latina CLXXXIV. 1307—14.) Őt sorát fordítja a senkit nem kímélő kaszás jellemzéséről: «arra mondja a szent Bernald doctor ez világnak megutálásáról szerzett könyvben: a halál levág egem, a halál mindeneket megöl, mely testbe él. Az jobbagyurakat megnyomorítja és a nagy orvosdoktorokat, mindenekön uralkodik, az nőmösöknek birodalmát tartja és senkit nem fél. A halál az ifjakat elragadja és az vénöket, senkinek nem kedvez.» (264. l.). Ezek a többésmagával *De contemptu mundi* néven is emlegetett vers legtöbbet idézett sorai. Megyannak a *Fundamentum aeternae felicitatis*nak 'De quattuor novissimis' c., kódexünkben már hiányzó szakaszában is:

Mors resecat, mors omne necat, quod carne creatur,
 Magnificos premit et modicos, cunctis dominatur,
 Tam ducibus, quam principibus, communis habetur,
 Nobilium tenet imperium, nullum reueretur.
 Mors iuvenes rapit atque senes, nulli miseretur.

A magyar fordítás ettől a szövegtől az orvosok említésében tér el; nyilván előtte oly szöveg állt, amelyben modicos h. medicos-t olvasott, a hiba keletkezésében azonban azoknak a haláltáncszerű egyéb felsorolásoknak is része lehetett már, amilyenekből röviddel utóbb kódexünk is idéz s amelyekkel rokonságban van az itt következő Bernardus-citatumok másodika is: «Ó nyaválás halandó ember, mondd meg énnéköm holott vannak ez világnak szeretői, kik ennekelőtte egy kevés időközön művelők valának! Semmi nem maradott öbelölök, hanem csak hamu és férgek. E hely eredetije a *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis*ből való:» «Dic mihi, ubi sunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiscum erant? Nihil ex eis remansit, nisi cineres et vermes.» (III. 9.).

Az ezt megelőző idézet eredetijét Martinus Polonus *Promptuarium exemplorum*ából ismerem, ez azonban itt nem hivatkozik Szent Bernátra, mint az előzőkben több ízben. (VI. 9. Quid fetidius humano cadavere, quid horribilius mortuo homine, cuius erat in vita gratissimus amplexus, fiet in morte horribilis aspectus. Micsoda iszonyúbb avagy szörnyebb a megholt embernél. Kinek életibe vala kedves ölelése, lészön halálának idején iszonyú rettenetös tekinteti.) Kozáky (A haláltáncok története I. 45. l.) egy XIII. századi augsburgi kéziratból idézi. Az a Prosper nevű mestőr, akit ezekután idéz kódexünk, nem más mint Aquitaniai szent Prosper, Szent Ágoston leghívebb tanítványa; az idézet az ő Augustinus-florilegiumának végéről való:

266. l. Tekénts meg, nézd meg, egem, a koporsókat, lásd meg, egem, kicsoda úr, kicsoda asszony, kicsoda szolga, kicsoda kazdag, kicsoda szegény, válassz meg, ha tehetöd, a fölnagyot (!) a királtnál, a szépőt az szörnyűtől, az erőset az erőtlentől.

Liber sententiarum. (Migne, Patrologia latina, LI. 496.) Respice sepulcra et vide, quis servus, quis dominus, quis pauper, quis dives! Discerne, si potes, vincitum a rege, fortem a debili, pulchrum a deformi.

Az ötödik keserűségtől kezdve szövegünk teljesen egyezik Discipulus CXV. beszéde megfelelő részével, Herolt hetes distinctiójának negyedik tagjától a beszéd végéig. Az egyezés még teljesebb, mint az előbbi részben Pelbárttal, mert itt a példák is azonosak. Egyébként az ötödik keserűséget megelőzően is van már egyezés. A magyar szöveg harmadik keserűsége Heroltnál az első:

Harmadik... az egyedül való elmenés... Bizonyába e világba ember akármely messze menjön, utitársot talál, de haláloznak idején egy barátod avagy rokonod sem megyen el teveled, hanem csak netalántán a koporsóiglan. Arra mondja a Dávid proféta: Egyedül vagyok én, miglen elmenjek.

Primo, quod solus abhinc transit. Ps.: Singulariter sum ego, donec transeam. Nullus enim amicorum, quibus hic amicitiam tuam multotiens ostendisti et quos dilexisti, tecum vadit conducendo te de hoc mundo, nisi forte sequatur te ad sepulchrum... Si enim quis vult ultra mare... socios secum ambulantes potest invenire, sed quando de hac vita migrare debet, tunc nullum socium vel amicum habere potest.

Mintha eleinte csak emlékezett volna Discipulus fejtegetésére s aztán valamiért fölütvén a könyvet, annyira megtetszett volna a szöveg maga, hogy teljesen hozzá szegődött. Lehet, hogy előbb csak példákat keresgélt a *Promptuariumban* s a 'Mors' címszó valamelyik utalása e beszédre terelvén figyelmét, ezt is szem előtt tartotta, utóbb egészen ezt kezdte követni. A fent idézett hely előtt közvetlenül épen egy olyan példa áll (egy sírásóról), amelyet Herolt a maga második pontjával kapcsolatban mond el. (Lásd alább a példák közt). A fejtegetésből itt is csak az egészet tagoló kezdőmondatokat s az egésznek végét idézem:

279. l. Ötödszer... az ördögök folyamának az embernek vonakodására és az ő törvényöket várják... Arra mondja versszerző mestőr: Embernek halála után hármak keresik nagy mohósággal az ő részeket: a fereg akarja a testöt, az sátán ördög a lelket, az ő maradéka, nemzete marháját... Hogy kedég embernek halálán, vonakodásán sok ördögök lesznek, ilyen példa olvastatik ariól, hogy néminemű szép ifju és kazdag... 284. l. Hatodszor mely történik a meghaló embernek, mert mégyön esméretlen tartományba, holott semmit nem vall, hanem csak azokat, melyeket ő előtte elbocsátott... Hetedszer mely történik embernek halálának idején, mert ember halálának idején elveszti a malasztnak idejét és az érdömlésnek idejét... Nyolcadszor, hogy a halál megfoszt embert ez világnak minden javitúl és örömeitül... És annak-okáért, ha akaronk jól meghalni, jól kell élnünk. Micsoda kedég jól tudnia meghalni, megjelöntetik inez példának miatta: vala néminemű kalmár, mely egy nagy vadon erdőn állalmenvén... 289. Melyet halván a kalmár, elhagyá mend az ő üdö szerént való jószágát és lön az édes Jézusnak ájtatus szolgája és Istennek országát vevé.

Ennek a résznek példái is egy kivételével a latin szövegnek is ugyanazon részéhez tartoznak, az az egy is (az alábbi jegyzékben 20. sz.) megvan Discipulus ugyane beszédének megelőző részében, s itt az ellentét kedvéért fordítja le a kódex-író, minden jellemző kifejezésben Discipulusszal egyezően, néhány oly bevezető mondattal, amelyek tartalmilag ugyan-csak párhuzamosak a beszédnek a maga helyén még nem követett részével.

V. (289–297. l.) «A halálának idején teendő kérdésekről» szóló fejtegetés a maga egészében Discipulus egy másik beszédével, a Máté evangéliuma IX. fejezetéből kiinduló XXIV. vasárnapi második beszéddel egyezik:

...a halálának idején való kérdésekről... eszünkbe kell vennünk, hogy hat kérdéseket kell tenni a vonakodó, avagy halálának idején késázkodó embertül, melyekre ha az vonakodó ember tekkellötösséggel felelend és e hat dolgokat bizonyysággal ömagába vallandja, ez nyilvánvaló jegy, hogy az üdvözülendőknek számi közzül való. Elöszer a kór megkérdendő,

H Quarto daemones accurrunt ad agonem hominis et ius suum expectant... Unde versus: Post hominis mortem tria quaerunt avidè sortem. Vult vermis carnem, sathan animam, posteritas rem... I Sciendum etiam, quod multi daemones assunt morienti homini. De quo legitur tale exemplum, quod quidam adolescens pulcher et dives... Quinto, quod vadit ad regionem sibi ignitum, ubi nihil habet, nisi quae praemisit... K Sexto, quod homo in morte perdit tempus gratiae et tempus negotiationis... L Septimo, quod mors privat hominem omnibus gaudiis mundi...

M Unde si volumus bene mori, tunc antea debemus discere bene mori. Quid autem sit scire bene mori, patet per tale exemplum: Quidam mercator transiens per silvam... Quo audito mercator reliquit omnia bona temporalia et factus est devotus homo.

Sermo CXXXV. De interrogationibus ad agonizantes... Sciendum, quod sex sunt interrogationes, ad quas si agonizans perfecte responderit et ista sex in se habuerit, signum est quod est de numero salvandorum. Primo infirmus interrogandus est, an omnia credat, quae dogmatizata sunt in ecclesia Dei ad credendum homini Christiano... Secundo infirmus in-

hogy ha mendeneket higgyön, melyek Istennek egyházába meghirdettettek a keresztyén embernek hivendőknek lennie... Másodszor a kór megkérdendő, hogy ha esmér-e ő magát, hogy az ő teremtetjét az ő undokságos bűneivel gyakran megbántotta, tunnia mint gondolatjával, művelkedetivel és jószágoknak elhagyásával... Harmadszor megkérdendő a kór, hogyha bánkodjék erről, hogy vétközván gyakran megbántotta az édes Istent... Negyedszor mégis a kór megkérdendő, hogyha szándékozza az ő életét megjobbitani... Ötödszer megkérdendő a kór, hogyha minden ellenséginek, kik őtet megbántották igéikkel avagy téteményökkel, szíve szerint megbocsát-e... Hatodszor megkérdendő a kór, hogyha higgyön és örüljön erről, hogy juthasson avagy mehessen az örök életre... És az illetén kór, ki e hat dolgot ömagába vallja, intendő Christus urunknak kénszenvedésének elmélködésére, hogy ömagát erre ájtatosan szerezze, mely elmélködésnek miatta ördögöknek minden késértetket meggyőzheti.

terrogandus est, an recognoscat, quod peccando saepius creatorem suum offendit cogitatione, locutione, ope et omissione... Tertio infirmus interrogandus est, an doleat de hoc, quod Deum saepius offendit peccando... Quarto infirmus interrogandus est, an proponat vitam suam emendare... Quinto infirmus interrogandus est, utrum omnibus inimicis suis, qui eum offenderunt verbis vel factis, ex corde indulsit... Sexto infirmus interrogandus est, an credat et gaudeat de hoc, quod debet pervenire ad vitam aeternam... Et talis infirmus, qui ista sex in se habet, inducendus est, ut se ad meditandam passionem Christi devoto corde prae-
paret, in qua meditatione omnes diabolicas tentationes potest vincere.

Heroltnál itt az előző beszéd kezdetén kitűzött harmadik feladat tárgyalása következik; ez a magyar szövegben nincs meg, miként az előző beszéd tartalma sem, hanem mindjárt itt következik a beszéd végén álló példa a halálos ágyán az ördöggel vitatkozó jámbor vitézről, a Caesariusra, Herolt közvetlen forrására való hivatkozással együtt. Ez után «következik a szent írás azokról, kik gonoszul gyónnak» bevezetéssel már csak példák sorakoznak lazán egymás után: az idézett szavakkal bevezetett első még nyilvánvaló kapcsolatban van az előző rész tárgyával, aztán hasonlóság és ellentét (sokszor csak egy részletben) viszi e kódexíró tollát egyikről a másikra; az utolsónak már semmi köze az elmélkedés tárgyához.

Nem tartom valószínűnek a fentiek alapján, lehetségesnek is alig, hogy a kompilálást az itt bemutatott módon valamely ismeretlen latin forrás végezte volna el. Másrészt azonban, bármilyen ugrások vannak is a szerkezetben, bármily nyersen mutatkozik is meg az egyik forrásról a másikra, kis részben talán az író saját ötletére vagy emlékére való áttérés, kódexirodalmunkban már ez is az önállóbb szövegek egyikévé teszi. Egy-egy idézet vagy példa beiktatásában, egy-egy rövidítés megértésében képzettsége látszik, bár ez utóbbi tekintetben tévedés is akad. Kivált az első részben a kompilálás,

kiegészítés igénye maga is becsületére válik. Stílusa sajátos keveréke a legéletszerűbb népies beszédnek és, ahol igazán fordít, a latin nyelv szerkezetétől szabadulni nem tudó szolgáltságának; ez utóbbi tekintetben messze mögötte marad a nyelvi tekintetben is sokkal tudatosabb Nyujtódinak. De a fordítás gyatraságait ellensúlyozza prédikátori, néha szinte népiesnek tűnő életszerűsége; meglátszik, hogy olyan ember írása ez, aki szokott élőszóval egyszerű embereknek magyarázni. Már a sűrűn ismételt *egem* szó is idemutat. (Horváth János legtöbb esetre igen találóan az «asszongya»-hoz hasonlítja.) De itt-ott, egyébként megjelölhető forrással pontosan egyező részben, oly magyarázó toldalékkal vagy elevebb beszéltetéssel találkozunk, amely ugyancsak az egyszerű emberhez szólni szokott prédikátorra jellemző. Így amikor Pelbárt nyomán Szt. Gergely szavait idézi az örökös halálrakészség hasznáról (256. l.), ezt teszi hozzá: «mert a szolga és a szolgáló leány az ő urának udvarába ennyével inkább, söpörvén avagy egyéb dolgot tévén, munkálkodik, mennyével inkább az ő urának, asszonyának jövetiről bizonytalan.» Néhány ily, részben realisztikus toldásról. kivált ördöggel és pokollal kapcsolatban, még lesz szó a példák jegyzékében. A forrásaitól függetlenül papírra vetett mondatok egészen másképp is hangzanak, mint a fordítottak; még ha közkeletű idézeteket szó is beléjük emlékezetből, világosabbak, magyarosabbak. Ilyen az a néhány gyöngéd intelem is, amellyel egy-egy rész lezárásakor, vagy egy-egy példa után az apácákhoz fordul, pl. a 288. lapon, a Discipulusból fordított első nagyobb szakasz után: «*Azért édes Jézusnak drágalátos hű szolgáló leányi, lássátok a tii üdvösségtöket, mert mastan vagyon az üdvösségnek ideje és az örökéletnek ideje, mert halálonknak idején az igazságnak ideje vagyon, mert valamely állapotban lelettetel, bizony dolog, hogy abba ítéltetöl.*» Az ily intelmekből világosodik meg igazán az is, miért kapott helyet a halálról való elmélkedések és példázatok komor gyűjteménye a Judit soror számára szerető bátyjától kezdett kötetben.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A D A T T Á R.

HERO ÉS LEANDER.

Ismeretlen magyar széphistória.

Hero és Leander közismert mondáját magyar földolgozásban nem bírjuk. Tudjuk ugyan, hogy Völcei Tóth István, a *Czirák-eposz* szerzője, földolgozta a tárgyat, de munkája elveszett. Nyoma is kevés maradt irodalmunkban e szép ókori történetnek: egy utalás Gyöngyösi István *Kemény János*ában (II. k., VIII. r. 42—43. vk.), a *Kis Júlia* c. népballadának rokon motivuma és Kölcsey *Szép Lenke*já, amely szintén tart vele kapcsolatot. Than Mór 1894-ben megfestette a mondát.

Annál érdekesebb a sárospataki főiskolai könyvtár kéziratárában (233/B. sz. a.) őrzött 109 négysoros, négyes rímű versszakból álló széphistória, mely Hero és Leander történetét a mondához ragaszkodva mondja el. Gyöngyösi István hatása felismerhető rajta:

A' milyen a' piros hajnal hasadása
Ily fejér ortája piros ragyogása
A' milyen felettünk a' napnak járása
Ilyen két szemének tsaló villogása ... —

Alabástrom nyaka telyes pirossága
Melyének domborúlt tetés párossága ... stb.

Azonban a XVIII. század végének magyarosodó szelleme még a klasszikus tárgyakba is magyar ízt vitt. Pl.:

Rejtvén hasa töltét hosszú palásztával,
Nappal Szűz leány vólt, de majd az Urával
Éjjel Menyecske vólt, mint élte párjával...
Egyetlenegyet szebbet, jobbat stb.

Talán tanítani is akart. Legvégén ugyanis így szól:

Mit tanuly, ha el' jutz e' versnek végére,
Bizom bölts eszednek okos értelmére.

A széphistória szerzője ismeretlen s az a forrása is. Annyi bizonyos, hogy nem a legismertebb latin földolgozások szolgáltak alapjául: egyformán távol áll Ovidius heroidájától és Musaios 341 soros elbeszélésétől.

Mint ötletet fölvetjük a kérdést, vajjon nem Völcei Tóth István elveszett átdolgozását őrizte-e meg számunkra ez a pataki kézirat?

A széphistória hű szövege a következő;

Leánder és Héro Historiajok.

Sestus és Abidus két szép Városának
Két részről koronás Királyi valának
Egy kis tenger által el választatának
Egy mástól 's a' parton két felől valának

Abidus Várának volt egy szép Legénnye
Fija a' Királynak, kedves szeme fénnye
Leánder a' neve az Ország reménnye
Ha el nem boritná az halál örvénnye

Sestus Várának is volt egy szép Leánya
Tündöklött ortzáján piros Szivárvánnya
Királj Leány Héro Parium márvánnya
Az Attya de Szűzen tartani kívánnya

E' két Város közt volt Cupido menése
Es a' Tenger felett lett el repülése
Itt két nyilat ránta 's ennek el lövése
Az Héro 's Leánder szive meg sértése

Edjik nyil hát ment az Leánder szivében
A' másik a' Szép Szűz Héro kebelében
De hogy estek osztán egy más Szerelmében
Igy értsd meg így olvasd verseim könyvében

Mivel Király Vérből Héro született
Szerelmes Vénusnak Pappá rendeltetett
De ily Király Szűzet meg is szerethetett
Mivel szebbet jobbat éppen nem lelhetet.

Az Attya lakását egy Várban helyhette
A' Tenger partyára azért építette
Hogy Legényt ne látna ide rekesztette
Ha Vénusnak kellet így ki eresztette

Azonb(an) hogy a nyilt érzette magáb(an)
Meljet Cupidó lőtt szive tájékáb(an)
Vénust engesztelte sok áldozattyáb(an)
'S Mint Papja meg nyerte az ő Templomáb(an)

Mindég e' Várban volt hát a' lakozása
Nem volt a Lyányokkal jáltzó mulatása
Nem történt Legénnyel soha tántzolás
Ily szép kis Asszonynak ki Venusnak mása.

Kérded mással magat miért nem mulatná
Hogy az irigységet így el távoztatná
Mert önállá szebbet a' ki meg láthatná
A' Leányok között méltán motskolhatná

Egyszer az Innepi napok el jövének
Sestusb(an) Vénusnak meljet szentelének
Erre igen sokan fel gyülekezének
A' kik tiszteletet Venusnak tennének

Némelyek Cyprosból, és más Szigetektől
Hermon 's Libanusi Szag hozó hegyektől
Más körülte való nagy 's kisebb helyektől
Frigia Abidus nevezetűektől

Othon az Ifjak de nem maradának
 Mert a' Szerelemtől ide hajtának
 Nem azért hogy itten ők is áldoznának
 Szép gyenge Szüzeket hanem hogy látnának

Az Ifjak hát oda mindeg el sietnek
 Ahova Vénusnak Innepet hirdetnek
 Mert a' kik szívekb(en) gyötrődven szeretnek
 Itten sebeikre jó íret vehetnek

Itt vólt Héró mint Pap piros ortzájával
 Szolgálván Venusnak sok áldozattyával
 Leánder is el jött Attyával Annyával
 Kit Héróval meg lött Cupido nyilával

Mikor a' Templomb(an) Héró meg indula
 Mindenek(nek) szemek utánna mozdula
 A' nézőktől Szegény soha nem tágula
 A' Nép a' Szépségén annyira bámula

A' milyen a' piros hajnal hasadása
 Ily fejr ortzája piros ragyogása
 A' miljen felettünk a' napnak járása
 Illyen két Szemének tsaló villogása

Azt gondolnád rósa kert vólt az ortzája
 Oly piros két felől mind a' két Táblája
 Most bársony majd arany majd 'zöldes Szoknyája
 Kedvelteti magát mert mosolyog szája

Mindnyájan az Ifjak ötet meg szerették
 És Feleségek(nek) igen kedvellették
 Noha az Annyától azt el nem nyerhették
 Eszkekkel szemekkel azért hát követték

Akár merre mene a' tzipra templomban
 Illyen beszédekert hallot vólt azomban
 Voltam Athenasb(an) Laczedemonomban
 Ily szépet nem láttam költömb(en) jártomb(an)

Ottan veszekednek mindég a' Szépségen
 De én nem bámúltam ily Szép Szüzességen.
 Ha el veszek is hát nem kapok az Égen
 Tsak hogy heverhessek ily Szép Feleségen¹⁾

Mindnyájan illyeket forgattak eszkekben
 Veszekedtek' látni buja Szerelmekb(en)
 Bolondoskodanak igyekezetekb(en)
 Mert semmivé lettek ily feltételek(en)

De Te szép Leánder hogy láttad Szépségét
 Nem titkolhattad el szived betegségét
 Ha nézted nevelted belől melegségét
 Azért is meg vívád az ő Szüzességét

Nagy vólt szerelmedtől szived melegsége
 Pedig olyan a' Szüz pirosuló Szépsége
 Mint a' két élű nyíl a' Szem az út vége
 Ezen megy be a' nyíl itt a' Szív hívsége

¹⁾ előbb tévesen: «ily szép Feleségen» volt, de áthúzta.

Vólt nagy bámulása, Szemérme 's féelme
De meg győzte mi(n)d ezt az Égő Szerelme
Nem tudta mit tégyen dolga tsak kérelme
Mert ha elragadná lenne veszedelme.

Tsak közel megy es áll által elleneben
Tsalárd Szemét hánnya a' Leány Szemében
Nem a' katsintással fog fel tételében
Hoditni akarván a' Lyánt Szerelmében

Héró hogy értette Leánder szerelmét
Mindjárt vette észre szerelme sárelmét
Órult siettetvén régi késedelmét
Venusnak áldozza kérvén segedelmét

Leánder a' Leányt hogy látta szeretni
Alkalmatos órát kezdte keresgetni
A' mikor lehetne hozzá közelgetni
De el jön az Estve már hozzá mehetni

Estve a' Templomb(an) bátran megy hozzája
Gyenge újját fogja s meg csókolja szája
A' Szerelem miat dobog szíve tája
De mint hogy setét vólt bátran ment munkája

Mellyet a' kis Asszony gyengén vissza vészen
Mint ha haragudna ismét oda téssen
A' Legény meg látván hogy szeret egésszen
Majd a' segrestyéb(en) bé viszi mérészen

A' Leány követte restes lépésével
Akart, nem is akart menni, 's a' kezével
Meg fogja 's illyesztí iljen beszédével
Nem tudván mit tenni tévelygő szívével

Idegen mit tsinálsz, miért bolondozol
Szegény személyemnek bűt miért okozol
Más útra meny értem miért fáradozol
Nem tudom hová mégy miért jösz, mit hozol

Kerüld sebességét Atyám haragjának
Mit akarsz tsinálni a' Vénus Papjának
Nints oly nagy graditsa a' Szűz Lyány Ágyá(nak)
Hogy esne rá menni akarki Fijának.

Mint egy hajtható Szűz ott ugy fenyegette
Ezeket Leánder halgatni szerette
Mert hogy van rá kedve azt észre vehette
Midőn szavaira 's rá szemét vetette.

Mert midőn a' Legényt a' Lyány fenyegeti
Már által láthattya hogy őtet szereti
Leánder is látta, hogy el hitetheti
Á Lyánok szokások hogy őt ijjeszgeti

Ekkor piros szagos nyakát meg tsokolja
Noha őtet néha magától el tólja
Es azt mondja neki: Lelked ne vádolja
Lelkemet és Héró miért káromolja

Venus igen kedves mert szép ábrázatya
 Minerva felől is szívem azt mondhattya
 De mivel Atyádnak Isten vólt az Attya
 Ezeket szépséged látom felyül hattya

Boldog vólt az Ember ki téged plántála
 Boldog a' méh a' mely magáb(an) formála
 Boldog az Anya is ki Atyáddal hála
 De boldogabb szívem hogy reád találá

Oh! szerelmetes szüz hald meg kérésemet
 Szerelem miat let keserűségemet
 Szánd meg oh drága pár hanyatló éltemet
 Midőn látod gyászb(an) öltözött ügyemet.

Igen illik hozzád Vénusnak szolgálni
 Vénus Papja lévén Legényekkel hálai
 Vénus a' Szüzeket meg szokta próbálni
 Ugy szereti ha tud mással játszogatni

Ha néked is hát jo a' Vénus játéka
 Kedves is előtted a' Venus hajleka
 Kedves szándékom(nak) nem lesz haladéka
 Légy életem párja és szívem szándéka¹⁾

Légyen párja éltem Szived életének
 Hozzád hajtott nyila Vénus kéz ivének
 Mint adta Herculest régen Omfalének
 Mert nyujtá tznáját gusalya szöszének

Mélion²⁾ regenten egy Lyányt meg kérete
 Kinek Atalanta vólt a' nevezete
 Elsőben meg veté 's rá feljül nevete
 De hozzája juta Venus izenete'

Te is ne haragitsd Vénust személyedre
 Hanem e' szent dolgot ved mostan szivedre
 És légyen személyem méltó szerelmedre
 Így már áldást mondok igyekezetedre

Leándér midőn ezt mind le beszélette
 Hérót szép beszéde kétségb(en) ejtette
 Meg nyerte szerelmét már azt eszre vette
 Mivel Hérót éppen meg siketítette

Néha a' kis Asszony felette pirúla
 Néha szemeivel a' földre bámula
 Neha a' ruháját ahol meg tágula
 Őszve huzza nem szól ugyan meg némula

Az halgatás pedig egyet értés jele
 Ezt pedig hogy kérte semmit nem felele
 Es már Héró Lyánnyal Venus vala vele
 Dobogot Szegénynek a' tüztől kebele

¹⁾ előbb: «baladéka» volt tollhibából. (Másolat)

²⁾ Μελωνιον.

Hérónak meg tettzet az ő Legénysége
Szívén(en) meg akadt tündöklő szépsége
Szép Leándernak is Héró ékessége
Kedves vólt ortzája hajnal fényessége

Nézte de nem tölt be soha kívánsága
Ugy el fogta szemét két szeme világa
Alabástrom nyaka telyes pirossága
Melyének domborúlt tetés párossága

Azután ily szókat szóla Héró szája,
Szemérem essőjét bocsájtván ortzája
Nintsen jaj e' földnek oly kemény kőszálja
Kit meg ne győzhetne szived praktikája

Oh Vendég tégedet ki szült e' Világra
Ki tanított e' Szív hajto tsalárdságra
Hogy adtad szívedet ily nagy tsalfaságra
E' szivem tsábitó eszes bolondságra

De hogy gondolod meg hogy Vendeg léttedre
En Király Leánya vágnék személyedre
Hogy engemet szeres hogy vetted eszedre
Meg lásd néked nem lesz e' betsületedre.

Férjem tsak nem lehetz mindennek tudtára
Ha hajtók az Atyám parancsolattyára
Titkon nem szerethetz mert ha Éttzakára
Hozzám jösz holnap adsz tsufolók szájára

Az Ember nyelvének van oly természeti
Hogy egymást motskolni felettéb szereti
Ámbár dolgát szivem titkon tselekheti
De már a' mérges nyelv holnap beszélgeti

Mond meg már tenéked mi a' nevezeted
Enyém híres Héró amint emlegeted
Egy torony Palotám aztat szemlélteged
Ha szemed a' Tenger partyaira veted

Sestusnál a' Tenger partyánál lakozom
Egy Szolgáló velem azzal mulatozom
Atyám roszt tanátsát annyib(an) okozom
Hogy magános voltom keserűn hordozom.

Nintsen bús szivem(ne)k soha ujjulása
Nints nállam mátkámnak soha mulatása
Nintsen Szép Ifjagnak nállam tántzolása
Hanem mindég hallik a' Tenger zugása

Ezt mondván takará gyolcs keszkenőjével
Ortzáját veszödvén szerelme tűzével
Leánder is így vólt égő szerelmével
Véle hogy játszhatna azt hányván eszével

Azután Leánder így szóllot szájával
Hogy szeret mutatván ohajtozásával
Ha ég is a' Tenger sebes tűz lángjával
Meg is által ussza kezével lábával

Oh rósa színű Szűz szívem már égeted
 Midőn tudva vagyon nálam szereteted
 És mivel Szemeljem nálad szenvedheted¹⁾
 Uszásom éretted holnap Szemlélheted

Nem nézem a' Tenger járhatatlanságát
 És az habok miatt let darabosságát
 Vagy a' szelek által esett zugóságát
 Meg lád lábaimnak könnyű furtsaságát

Igy jövök el hozzád éjjel meztelen
 A' Tengeren uszván éretted szüntelen
 Nem leszen a' munka kelletlen kéntelen
 Nem lesz akadályom semmi Istentelen

En a' Tengeren túl Abidus Várában
 Lakom a' Királynak hires Udvarában
 Leánder a' nevem, Királyi Házab(an)
 Lakik Heró esik ha házasságában

De mihelyt Estve lesz gyujtott fákját vegyél
 Melyet szegeletin Tornyodnak ki tegyél
 Hogy így az úszónak jó vezére legyél
 Osztán a Toronyb(an) vélem ígyál s egyél

Ne oltsa el a' Szél fákjámat estvére
 A' meljet ki tészel az éltem vezére
 Így szolgálatodnak léssen méltó bére
 Ha szívem el erhet szived szerelmére

Igy mind a' két felől jól meg egyezének
 Hogy hiv szeretői egymásnak lennének
 Ezután egy mástul két fele térének
 Amaz a' Toronyba, ez Haza menének

Más Napra pediglen, hogy fel viradának
 Egy másról felette sokat álmodának
 Reggel is egymásnak eszébe jutának
 Más nap is egymásról tsak gondolkodának

Ekkor el jutának a' Napnak Végére
 Kiki el ment tsendes álmá(nak) helyére
 Leándernek nem jött álom a szemére
 De nézet a' fája tűz ki tetelére

A' rósa szín Héro mihelyt Estve leve
 Egy nagy égő fákját azonnal ki teve
 A' melyet Leánder mihelyt Eszre veve
 Egett, uszni kezde mindjárt jó eleve

Illyesztik a' Tenger tsattogós habjai
 De bátorították a' Vénus nyilai
 Nem voltak szívének oly akadályai
 Hogy ne vigasztalták volna így szavai

Zug a' Tenger vize de nagy szeretetem
 Már szívemb(en) tovább el n(em) viselhetem
 A vizb(en) tüzetem talám enyithetem
 Héro nélkül nem lesz holtom sem életem

¹⁾ Először «szemlélheted» volt. Tehát *másokat*.

Vénus is be vészen talám kegyelmében
 Mig uszok a zugo nagy Tenger Vízébe
 A' Tenger habjatul lett (,) juthat eszébe
 'S Tenger mellett lakik maga Szigetéb(en)

Ezt mondván le veti egész öltözetét
 És bé köti ezzel feje kerületét
 Látván a' Toronymak égő izenetét
 A' Tengerbe ugrot nem feltvén életét

Úszkál a' Tengeren nézván a' fákjára
 Tartván egyenesen a' Héró Várára
 Maga volt a' Hajó, révész vitorlára
 Nem volt semmi gondja tsak tsupán magára

Héró p(edig) Estve a' magas Toronyb(an)
 A' Széltől őrizvén fákjáját azomban
 Kötője Szoknyája vala őltalomban
 De mit nem tsinálnék ily állapotomb(an)

Ki is ért Leánder tsak hamar békével
 Fel tzfrazta magát szép öltözetével
 De az is ázott volt a' Tenger vizével
 Mégyen a' Toronyba sebes lépésével

Hogy már eljött férjét Héró szemlelhette
 A' bűdös Tengeri viztől törölgette
 És szagos olajjal testét kenegette
 Ágyához azután hamar fel vezette

Héró meg ölelvén, így szól szerelmének
 Tudom hogy mások is sokat szenvedének
 De nints párja tested sok töredelmé(ne)k
 Es mind a' két felől iljet beszéllének

Ismét így szól Héró gyengén nyílt szájával
 Játzodvan edesden titkos mátkájával
 Sok vizet nyelt é el kedvesem torkával
 Ártott é a' Tenger bűdös halszagával.

Leánder pediglen tsókolta ortzaját
 Szorongatván gyakran szep egy pár almáját
 Útójára osztán ölelvén málkáját
 El végezte rajta a' Vénus munkáját

Igy vólt Házasságok de nem Tántzolással
 Nem vólt le fekvések Hymnus kiáltással
 Nem vólt lakodalmok fákja villogással
 Egy Musa sem vólt ott szives vers mondással

Nem vólt Attyok 's Annyok a' Lakodalmokba
 A' Setétbe jó vólt feküdni Házokba
 Ezért is nem vólt vég bujálkodásokba
 Meljet gyakorlának firhangos ágyokba

Mihelyt kezdet a' Szép hajnal meg hasadni
 Nem lehetet nékik az ágyb(an) maradni
 Leándernek Haza kell vala szaladni
 Hogy Héró Attyának be ne tudnák adni

Mihelyt hát az hajnal ágyából fel kele
 Leánder a' vizen uszot Haza fele
 Tselekedetének büzi vala vele
 Mind kettőnek égvén egymáshoz kebele

Héró ezek után nem vólt az Attyával
 Rejtvén hasa töltét hosszú palászttyával
 Nappal Szűz Leány vólt, de majd az Úrával
 Éjjel Menyecske vólt mint él'te párjával

Mindenkor kívánták a' nap le szállását¹⁾
 Hogy látnák szerelmek elő mozdulását
 Ez ígérte hozzá leendő uszását
 Leándernek Héró kész szállás adását

Leánder Héróhoz mindég el uszkála
 Nálta titkos szállást mindenkor talála
 Jól velett ágyába addig vele hála
 Mig mind a kettőnek történek halála

Egyszer Leándernek hogy uszni kellene
 Kemény Szélyész támad hirtelen ellene
 És noha az Égő Fákja már fénylene
 De félvén a' habtól hamar el nem mene

Nagy is vólt ereje a' zugó szélvésznek
 A' Tenger fenéke 's színe egyé lésznek
 Az Essők is többet a' Tengerhez tésznek
 Nem vólt szerentséje ekkor a' mérésznek.

Es noha a' hajok el töredezőnek
 Meg is bátorsága vólt olyan Szegénynek
 Hogy soká világot a' Fákja tűzének
 Nem nézvén engede hiv Szerelmesének

Le vetkezik fekszik szokot Tengerére
 Nézvén a' fákl'yája Világos Tüzére
 De ezt is előltá a' Szél vész végtére
 Nem takargathatá szíve szerelmére

Végre így szól minden Istent én tisztelek
 Ti óltárotoknál mulatozzon velek
 Meg is így szenyvedek jaj jaj mit mivelek
 Rajtam az Északi és a' déli Szelek

A' Nap keleti Szél rontya Szándékomat
 A' Nap nyugoti is el álja útamat
 Egek haljátok meg fohászkodásomat
 Mentsétek a' Vízről fuldoló torkomat.

Héró is így szólla Édes Szerelmemet
 Habok ne bántsátok egyetlen egyemet
 És ha már el óltá a' szél vész tüzetem
 Oh irigy hab töllem ne vedd el férjemet

Oh vajha a' nagy Szél mostan meg álhatna
 Talám Leánderem majd ide uszhatna
 Így éltem 's élete tám meg maradhatna
 Lelkem Eolusnak Sok jót kívánhatna

¹⁾ eredetileg: szállásán.

Meg gyujtom meg ettzer el aludt fákjamat
 Ha ide hozhatnam egy arany almámat
 Venusnak áldoznám sok ezer marhámat
 Tsak jőne. El oltá jaj a' szél fáklyámat

Jaj hová kel lenni keserű szivemnek
 Meg halván halálát Egyetlen egyemnek
 Nem lesz vége soha keserűségemnek
 Ez veti határát gyászos életemnek

Vig vólt akkor Szegény hogy töllem el vála
 Most a' Tengerbe lesz gyászosan halála
 Jaj a halált okozó Szél vészre találta
 Nem sirok talám tám talám othon hála

Azomb(an) Leándert a' Tenger forgattya
 Sos bűdös vizével gyakran meg itattya
 Könyörög Venusnak de meg nem halgattya
 Hogy a' Papját bántá azért nyomorgattya

A' hab minden fele Szegényt fordította
 Mivel Hé ró Szűztől Vénust megfosztotta
 Mint hogy fákljáját is a Szél óltotta
 Az ut felől eszt meg bolondította

Jaj már nem mehetet mert nem vólt vezére
 Kelletinél több viz ment nyeldeklőjére
 Meg állot kezéb(en) lábában a' vére
 Nem hanyhatta magát így holt meg végtére

Azután holt Testét a' hab ki vetette
 Éppen a' Szép Hé ró Tornyához hejhette
 Egy Szeles kő Szálra ki is terítette
 Hero pedig mindég könyörgöt érette

Fel kél Hé ró és néz a' Tenger hátára
 Hogy ha el nem jött é férje vatsorára
 Nezi ha uszkálna hozzá viradtára
 De nem gyótt ortzája meg tsokolására

Midőn a' Tengerben éles szemmel nézi
 Nem láttya nézését noha jól intézi
 De majd siralmait ujjakkal tetézi
 Mikor vig örömet bánattal tserezi(?)

Majd szemébe tűnik szeretője teste
 Meljet a' kő szikla már vérrel be feste
 Az hab már ki hányván ő Tornyához Estve
 Lett, gyászos szemével a' mint ki kereste

Titkos Férjét Szánván szaggatta ruháját
 Verezi gyászosan körmével ortzáját
 Majd le ugrik szegény meg üti mátkáját
 Be festvén vérével az ő kő szikláját

Igy a' kik éltekb(en) egy mással valának
 Egy kő Sziklán ketten edjüt meg halának
 Ezt meg ölte mérge a' Tenger habjának
 Amazt le ugrása Széliről Tornyának

Igy holtok után is edjüt feküvének
 Nem lett el válása fáklyája tűzének
 Meljet az Istenek az Égre vivének
 Szerelmi Tsillagnak méltán nevezének

Ha el megy valaha Sestus vidékére
 Tekints halálok(na)k meg vérzett kövére
 Mit tanuly ha el jutz e' versnek végére
 Bizom bűlts Eszednek okos értelmére.

Vége.

Közli: GULYÁS JÓZSEF.

GARAY JÁNOS LEVELEZÉSE ATYJÁVAL ÉS ÖCCSÉVEL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

19.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, maj. 17én 845.

Édes Öcsém 's Barátom!

Megint két leveledre felelek egy füst alatt. Az elsővel örömmel vettem «Verseid» csomóját 's köszönettel az én példányaimból beáruult 10 pforintot. Válaszolni erre előbb nem akartam, míg költeményeidet át nem olvasandám. Ez megtörtént ugyan már most, de jegyzéseim 's észrevételeim többre szaporodván, mint egyelőre hittem, kívánságodat, hogy felőlük kimerítő véleményt adjak, bocsáss meg, még most sem teljesíthetem. Még egyszer rendre kell őket elővennem, 's erre legalkalmatlanabb volt e' két hét, melyet édes anyánk nálunk töltött, — üres időmet nem *neki* szántam e' méltáiban? Azonban a' mi elhaladt, nem sokáig fog már maradni, 's alkalmasint a' vásárosokkal a' füzetet jegyzeteimmel együtt megkapandod.

Egyelőre, édes barátom, de ne vedd rossz néven 's ne is egészen betűszerint én is azon epigrammával mondanám ki véleményemet e' füzet felett, melyet egykor az öreg Kazinczy Ferencz Kisfaludy Sándorhoz irt ugyan illy tárgyban, még pedig a' Himfy szerelmeiről:

«DAJKA. Tűzbe felét! HIMFY. Vetem. D. Ujra felét. H. Im! D. Harmadikát még.

H. Lángol ez is. D. Jer most, vár az olympusi kar!»

Kisfaludy Sándor nem fogadta el a' tanácsot, sőt igen megnehezített Kazinczyra 's egész életben nem tudott vele igazán kibékülni. Kisfaludyt t. i. ki annélkül is igen makacs fej volt (mutatja a' Verseghi-féle orthographiához haláláig tartott konok ragaszkodása is) elkényesztette, el kapta a' sokaság tapsa, 's nem hitte, nem tudta hinni, hogy Kazinczy tanácsa a' legtisztább forrásból eredt: A' művészet 's barátja iránti szeretetből; Kisfaludy inkább hajlott azt (hiszed e?) *irigységnek* venni!! 'S im az idő igazolta Kazinczy ítéletét, de Kisfaludy is azért Kisfaludy maradt, fogod mondani 's Himfy legszebb költeményfüzéreink egyike. Mind ezt én is mondom, de nem segíthetek magamon, én mégis Kazinczyval tartok. Már csak ebből is láthatod, édes barátom, milly nehéz és kényes dologgal bízáls meg, s azért meg fogod engedni, hogy véleményadásomat nem akarom elhamarkodni 's verseidet ismételve olvasgatom, elemezem 's mérem irodalmunk jelen szaka fejleményeihez, — 's ha ítéletem mindjárt oly kemény találna

is lenni, mint Kazinczyé volt, köztünk remélem, a' barátság nem fog hajótörést szenvedni: te *verseidet* tán jobban szereted, de én *téged* szeretlek jobban 's inkább köteted szenvedjen csorbát, mint neved — én azt tartom.

Második leveled Vahotra a' Divatlap szerkesztőjére vezet vissza. Ezzel legjobb lesz felhagynod, ő most egyetlen egy emberbe szerelmes 's ez: Petőfi, 's úgy látszik ennek éretlen fitymálásai tévék nála mind azt, mi veled 's dolgozataiddal történt. Vachott Sándor pedig már nem Pesti lakós — ő Pestről mintegy 4 órányi távolra haszonbérés jószágot vett ki 's már Sz. György óta ott lakik.

Frankenburgnál levő költeményeidet 's beszélyedet már elkértem, de még nincsenek kezem között, ha érdemesek reá, bizonyára mindent elkövetendek ajánlásukra. A' «Kard» czimű balladád, minthogy ezt füzetedből már ismerem, nem tartom sikerültnek, ellenben az «Anyá» cziműt némi módosításokkal igen kedélyes, conceptio 's formára is sikerült versezetnek tartom 's ezt az Életképek ki is adná. Általában édes barátom, a' nyelvre neked sokkal, de sokkal nagyobb studiumot kell fordítanod mint eddig, melynek nemcsak költői erejét és csínját nem bírod eléggé, de nyelvészeti tekintetben is szabatosabban 's tisztábban kell kezelned, — majd pár példát látni fogsz erre véleményadásomban jövő levelemben. Igen szerettem volna megjegyezve látni gyűjteményedben azokat, melyek már világot láttak, hogy a' még ki nem jöttek közül előleg is egy párt kiadásra kiszemelhetnék. Ha lehet küld fel ezek jegyzékét, ha bár postán is.

Főtiszt. Haas Mihály professor ur megkeresése által bár mennyire megtisztelve érzem is magamat, felszólítását számos, már felvállalt dolgaim miatt nem teljesíthetem, de azon kívül is az alkalmi Musának, már néhány-szor tapasztaltam, nem vagyok kegyeltje. Egyébiránt meglehet, hogy egy pesti írók által ott rendezendő akademiában, mely tervben van, úgy is részt veendek egy vagy két munkámmal, 's így ha más uton bár, az ünnepély kiegészítéséhez mégis járulandok csekély tehetséggel. De te csak fogd be Pegazusodat 's ha lehet, fogj ki rajtunk.

Örülök rajta, hogy a' «Hirlapi méh»-ben néha néha kedvet 's tanúságot találsz, több oldalról hallom én is méltányoltatni, de egy pár ember, mint Vahot és Petőfi kevesli benne a' tömjént — számukra. No ettől ugyan ezentúl se fognak elkábulni, valamint általában önérzettel hiszem, hogy senkit méltánytalanul 's igazságtalanul nem korholok, úgy senkinek kelleténél túl nem hizeleg tollam. Örülök, hogy jelentékesebb mozgalmaink is érdekelnek, minő legközelebb a' Deák-féle lelkesedés is volt, — ama kis cikket én írtam, mely név nélkül is tetszésedet nyerte. Végre örülök tudósításaidnak a' Jelenkorban, úgy hallom te irod egy idő óta azokat, 's köszönöm erőteljes fellépésedet Szüleink ügyében. Isten áldjon meg érette! csak folytasd tovább is!

'S most csókol nőm, 's csókolnak gyermekeim, még mindig hiszszük hogy a' term. tudósok gyűlése alkalmával meglátandunk, s' ezzel maradok szerető testvéred

Muki.

Cimzés: *Pestről*. Tisztelendő *Garay Alajos* segédlelkész urnak barátságos szeretettel Nádasdon.

20.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, aug. 5kén 845.

Kedves Öcsém!

Utósó pillanatig, azaz a' mai napig teljes reményt tápláltam, hogy a' Természettvisszágálók' pécsi gyűlésére lemegyek 's így téged is meglátlak 's egyéb teendőim közt Verseid csomóját is magammal viendem, mely már összevissza van jegyezve, de közbe jött akadályok miatt észerevételeimet még syllusba nem szedhetém, milly kecsegtető vala tehát a' gondolat, veled egy fél napra összeülve, azt a' mi fejemben már készen van 's a' füzeten újra együtt átmenve bizonyára még sok egyebet veled élő szóval közölhetnem, mint minap tettünk Vachott Sándorral, kit Sápon, falusi magányában meglátogatték 's ott egy fél napot neki szentelvén az ő Versei csomóját (mellyet a' télen hihetőleg sajgó alá bocsát), ő az én már kijött balladáimat vettük rosta alá, 's e' tapasztalásból ítélve, mondhatom ennél eredményesebb, derekabb eljárás alig lehet, — 's én most kétszerte sajnálom, csak e' miatt is pécsi utam' elmaradását.

Én t. i. ismét lekötött ember vagyok (rövid hat hónapi szabadság be hamar elmúltál!) még pedig hivatalos, azonban meg ne ijedj, sem főispán-helyettes, kiknek most száma legio, sem országbiró, hanem egyszerű könyvtárnoki segéd a' pesti kir. egyetemi könyvtárnál, hová a' Nádor pártfogásával a' Helytartótanács által neveztettem ki, 's julius 1je óta szakadatlanul hivataloskodom Schedel Ferenc oldala mellett, kit, tudod, kir. könyvtári igazgatónak neveztek ki. Eleinte Schedel is szándékozott Pécsre 's így csaknem bizonyos valék benne, hogy én is elmehetek, de tegnap Schedel nyílvánítá, mikép neki nem lehet elmennie, 's így természetesen én is bevontam vitorlámat, mint hogy neki nálam kívül más segédje nincs a' könyvtár rendezésénél. Az én hivatalom t. i. egész új 's most crealtatott csak: «a' könyvtár rendezése 's annak tudományos és rendszeres catalogus készítése,» előleg ideiglenes hivatal ugyan, de a' melly 3—4 évig eltartván hihetőleg rendes hivatallá fog emeltetni, nem említve azon kilátást, melly belőle jövődre, vagy csak e' 3—4 év eltelte után nyílhatik, t. i. a' custosi vagy is könyvtárőri hivatal, melly megvallom igen nekem való állomás lenne, 's fogok is reá készülleteket tenni 's szem elől nem vesztendém. Ime történetem elbeszélésével egyszersmind körülbelől az okok is, mellyek ez almábai harapásra bírtak. Mi reggeli 9 órától délután 2ig dolgozunk, a' délután szabad 's a' vásár- és hétfői nap szünnap. Elég elfoglaltság ugy-e, de legalább pihenési időközzel, nem úgy mint a' hírlapszerkesztésnél, hol nincs szünnap, nincs folytonos munka, de szakadékos és örökös, 's így előlegesen, mert az e' nemű munkában kedvet is találok, meg volnék elégedve, csak fizetésemet nem tudom még, melly iránt a' resolutio még nem érkezett meg, melly azonban júl. 1-től fog kijárni, midőn jóremény fejében hivataloskodni kezdtem, sőt már meg is esküdtetnek (ma 9 órakor lesz a' fel-esketés) no de semmi; én sokat nem követelek, azonban nagyon kevésért sem adhatok oda 5 órát naponként időmből. Majd meglássuk.

Ez egy; a' másik az, hogy prósa munkáimnak végre valahára kiadót találtam. Hartleben lesz kiadójuk, az első ív correcturája már előttem fek-

szik; lesz az egész III kötet, összesen mintegy 30–35 nyomtatott iv: egy kötet «beszélyek» 's két kötet «Tollrajzok», — tán september végével az egész elkészül. De honorariumot, képzeld! mennyit kaptam érte, nyomorú 500 váltó forintot. Hagyján! Verseim második kiadásánál tán helyre üthetjük, ezek kicsit kapósabbak, mióta az Academia megkoszorúzta őket. Egyéb-iránt verseink jóvedelmezése iránt, legalább néhányan itt Pesten, nem panaszkodhatunk: Vachot Imre és Frankenburg egyremásra egy-egy versemet 5 pforintjával honorálják már másfél év óta, Horvát¹ 6 aranyat küldött 3 versért, nekem is, Vörösmartynak is, 's mindketten elfogadtuk. Sujánszky egy legendámat «Sz. Erzsébet» az *Örangyal* számára 3 aranyával honorálta.

Azt a' lapokból tudhatod hogy Vachot Imre igen mélyen megsértett, minek következtében a' Hirlapi méhvel is felhagytam, 's dolgozataimat tőle, Vachottól — legalább míg meg nem józanodik, vagy valahogy harapófogóval ki nem csikarják belőlem — megvontam. Petőfit rugdalózáisaival, ki rajtad is ejtett amollyan betyárrugást, mihe sem veszem, 's tanácsolom neked is, hogy legkisebb gondod nagyobb legyen, mint az effélékkel törődni; ez a' kancsó- és betyár-literatura (isten bocsásd meg, hogy e' szent szót illy melléknevekkel kell összekötnöm, de ők tevék azzá), már úgy is undorodást tud gerjeszteni maga iránt minden jobb érzetűeknél 's Petőfi rögönzött nimbusa, hallatlan elbizott durva hangjáért, már a' «pajtások» közt is kezd oszladozni, pedig e' pajtási körön kívül, azt hiszem, még épen nem oly nagy köre van e' fiatal óriásnak, hogy benne meg ne férhetne!

De hadd irjak, míg papirom tart, szebb dolgokról, Erdélyi barátunk haza jött külföldről, nálam mindennapos, a' régi jó barátot nemcsak el nem vesztém, (mellyel V. I. nagyon fenyegetett) de erősebben köt bennünket össze lelkirokonságunk. Vörösmartyval mindinkább azon viszonyba jövök, melly álmain legszebbike, életem egyik főhajtása volt, őt már házamnál is többször láthatom. Minap együtt voltunk Wesselényinél, ki, mint az Életképekben olvastad, egy költemény irására lelkesített,² 's életem legszebb percei közé számítom találkozásomat «az új Prometheossal» e' fenyevesztett nappal, kit örökké tisztelni és szeretni fogok.

Családom egészséges, használtuk a' zöldet is már egy párszor, egy pár pesti kertet 's a' budai hegyeket, a' sápi kirándulás pedig Sándorhoz kiirthatatlan emlékü gyermekeim emlékezetében; ha isten segít, a' szüretet Szegszárdon kell tölteniök. Te is bizonyára egészséges vagy 's hihetőleg készítettél költeményt is a' Természetvizsgálók üdvözlésére, mint tervbe volt? El ne mulaszd, hogy belőle legalább egy példányt ne küldj, lesznek ott elég pestiek, ott lesz Vajda is. Ezuttal levelet is ohajtva várok tőled, tudod-e hogy rég nem írtál? Hát az Örangyalba készítettél-e már valamit? el ne maradj belőle! A' Kisfaludy-társaság által kitűzött Marczibányi féle pályafeladat alatt minden esetre *verses* munka érletik, költői beszély! hanem komám, ez nagy fa ám, ha fejszédet belé vágod. Nálunk van is nines is még; Göthe munkáiban találhatsz, az a' «Herman und Dorothea» is, Wieland is írt, de legjelesebbek Byronéi, ezt német fordításban is meg-

¹ P. Horváth Lázár, a Honderű szerkesztője.

² A *Wesselényi látogatói* c. költeményben.

kaphatod hihetőleg Pécselt is. Jó lesz egy párt mustrául elolvasni, annál inkább, mert tagok is készülnek rá pályázni, 's ezek közt van ám egy pár jó erű ficzkó.

Szüleinkről rég nem hallottam, ha tudsz rólok, kérlek írd meg nekem is, mit itt újat magamról írtam, ha — nem restelled, nekem elég, hogy egyszer leírtam; én mióta minden nap körülem látom őket, t. i. arczképeiket, olly otthon érzem magam 's olly jól közöttük, hogy eszembe se jut nekik írni, pedig ma sem tehetem ezt, mert már kifogytam az időből, 's új kedvet levélíráshoz mikor kapok? nem tudhatom, mert hiszen már híres vagyok ebbeli classikai restségemről. — Még egyet!

Sok keserűség és baj közt e' hetekben két hír örvendeztetett meg: első, hogy egy távol megye, hol sohasem voltam, hol senkit sem ismerek, t. i. *Bihar* táblabírói czímmel tisztelt meg, második egy hasonló megtiszteltetés melly erre pár hét múlva következett *Zala* megyéből. Mind kettő pusztá czím, 's korunkban már igen is jelentéktelen, a' hozzái könnyen-juthatás és mindennapisításért; de én mégis örvendek rajta, mert *írói* munkásságom méltánylásául kell mindkettőt vennem, 's írók közt mégis ritkábban osztották még e' czímet, melly némelly birtokos pipás nemesembereknek, ha néha nem is tesznek egyebet a' megye dicsőségére, mint, hogy nyulait 's rókáit vadásszák agyon, zsákszámba osztogattatik. Ha Petőfi volnék, rég dobra ütötte volna V. I. ezt is lapjában, de most rólam mélyen hallgat, még csak munkáim megjelenéséről sem szólt, sőt mi több (risum teneatis?) azon fényes boszút követte el rajtam, hogy ki előbb arczképemet «koszorús Garaynk» arczképe czímmel ajánlgatá új előfizetőinek, most a' «koszorút» lerántotta fejemről, és áll azóta stereotyp «Garay arczképével.» Szegény koszorú, mit mondjunk erre egyebet, mint a' mit az öreg Jób mondott: «ő adta, ő el is vehette!» Isten áldjon meg, mert nagyon utolért a' kaczagás!

Ölel barátod

Muki.

21.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, sept. 29kén 845.

Kedves Öcsém!

Hosszú hallgatásod után, mellyel ugyancsak megkinoztál derültebb kedéllyel véltem veled találkozni, mint mellyel elém jössz, leveledet bizonyára egyik legkedvetlenebb órádban írtad. Okod a' neheztelésre lehet késedelmeskedésemért, de hogy nyilatkozásom késedelme még munkásságodban is «megakasztott» volna, legalább azon indoknál fogva, mellyet tenmagad hozasz fel, alig hihető. Igazságtalan azon szemrehányásod is, mintha ígéretem szerint Gyűjteményedből pár darabot ki nem szemeltem volna az Életképek számára. Sokat nem szemeltem ki, az igaz, de két darabod «A' hármas kép» és az «Anyá», mellyen azonban több helyen változtatnom kelle, nála vannak, 's időről időre közleni is fogja — de ti vidéki uracsok, kissé nagyon is türelmetlenek vagytok munkáitok megjelenése bevárásával. Egyébiránt Frankenburggal ki fogsz békülni, mihelyt versed megjelenik, de ki fogsz-e velem 's az én eljárásommal? az megint más és pedig nagy kérdés.

Kéziratod, mint némely cerusai jegyzetek is mutatják, láthatod, volt kezemben, volt bírálatom alatt, 's külön papíron több jegyzeteim állnak. De hogy félév 's tán több idő alatt mindeddig neked kimerítő, specializásokra menő bírálatot nem készítettem 's azt le nem irtam, annak két oka van: először, hogy észrevételeim száma igen sokra szaporodott, 's így egy kimerítő, minden egyes darabra, mint eleinte hittem, teendő specialis véleményadás *leírása*, sajátképen kidolgozása, nekem sokkal több időmbe kerül, mint mennyivel, kivált e' félévben dispoálhattam (ezt nekem elhihetted, mert borzadni fognál hallván, mint kelle ez időben és mikkel foglalkoznom, küzdenem) de még inkább mert ha időm lett volna is, dispositiom hiányzott reá. A' második ok, mely épen az elsőből folyt, az vala, hogy mindig táplált a' reménység, mikép akár a' természetvizsgálók gyűlésére, akár a' szüretre mégis lerándulandok 's így legjobbnak véltem véleményem közlését akkorára halasztani, *szóval* mint *leírom* eddig nem lehetett, miről, ha nem csalatkozom, már előbbi levelemben is tettem szót. Röviden: véleményemmel nem vagyok készen, a' szóbeli előadás reményéről le kell mondanom, 's te a' kéziratod mindinkább sürgeted — így tehát re infecta vissza kell küldenem azt, bár mint sajnáljam is, hogy a' mi egyiránt volt mindkettőnk kívánsága, végre sem teljesíthettem.

De hogy egészen szó nélkül ne hagyjalak, halld általános nézeteimet, miket füzeted átolvasásánál 's gyakori lapozgatásánál magamnak abstraháltam, vagy méginkább mik mintegy magoktól első pillanatra felöltöttek. Öszintén 's épen azért himezés nélkül, keményen talán (neked), de remélem, nem igaztalanul szólok: E versek úgy a' mint itt vannak, egybegyűjtve és osztályozva, *összeskiadásra* — nem valók, velők többet ártanál, mint használnál nevednek, megmondom, miért. Egyes vers v. költemény, midőn kiadatik 's olvastatik, szép és jó tulajdonai miatt vétetik fel 's kedveltetik meg, megítéltetik úgy a' mint van, egymaga, magáért és maga körében 's hogy úgy fejezzem ki magam, önmagához mérve: összes kiadásnál ellenben sokkal magasabb szempont áll elő, e' vagy ama' mű becsének megítélésénél: ott minden egyes mű, de különös, az egész gyűjtemény az egész irodalom állása szempontjából méretik, 's milly hamar ki van mondva a' halálos ítélet egy bár milly jól és szépen fejlődő de még ki nem fejlett talentom művei felett kivált lyrai költőknél, lyrai költészetünk jelen állásában, hol a' szerelmi dal úgy van megírva, mint azt Himfy, Kölcsey, Vörösmarty megírák, a' fenszálló óda, v. hymnus, mint azt Berzsenyi, Kölcsey 's ismét Vörösmarty a' ballada, mint azt Kölcsey, Kisfaludy K. 's Vörösmarty megírák. A' te költeményeid is körülbelül e' három fajából állnak a' lyrai költészetnek 's fogod-e vagy csak magad is hinni, hogy akár szerelmi v. szívpoezisos, akár komoly szállongású dalaid vagy balladáid *még most* lyrai költészetünk egészében *fokot* képeznek, képezhetnek? pedig, édes öcsém, ezt kell ám tekintened, 's ezt tekinti a' világ is, akkor, midőn összes gyűjteménnyel lépsz elébe. Másokra ne hivatkozzál, kik tán nem e' szempontot tarták verseik kiadásánál: kiknek művei által az *egész* akár egyben, akár másban 's akármi csekélységben nem nyert haladást — azok munkái hiába jöttek ki, habár duplavelinen 's aranybetűkkel jelentek is meg. Én tehát, hogy röviden összevonjam, minden esetre koránlom még költeményeid kiadását, még pedig mind *nyelv*, mind *technika*, mind *költői tartalmuknál* fogva.

Ha csak egy estét is együtt tölthettünk volna, sokra figyelmeztethetnélek édes magyar nyelvünk dolgában, melyet, kivált a' költőnek gyökeresen kell ismernie, annak szellemébe, más felől bájaiba és erejébe nem csak avatva lennie, de ezekkel praefereenter élnie is kell, hogy tudjon.

A' technikában mind a' mértékre, mind a' rimelésre nézve igen nagy ráspolyra van szüksége nem mondom mindnyájának, de nagyobb részének bizonyára.

Költői becsőkre nézve végre szinte több mondandóm volna, úgy találtam t. i. kedves öcsém, hogy összes kiadásra még igen kevés a' különfeleség verseidben, akár a' bennök uralkodó érzélem, akár az eszmék, akár képek és festések 's így a' phantasiára nézve. Kevés benne, vagy épen hiányzanak belőle egy magasztos kebelnek szépre nagyon lángoló szelleme, a' kor uralkodó eszméi, lelke még igen ritkán 's kevés helyen tükröződnek vissza költeményeiből, ezek ihletése nélkül pedig, valamint új, eredeti, merész eszmék, képek, festések, nyelvfordulatok nélkül, bár milly mély — és szépézésű kebel legyen is egyébként, bár milly ügyes verselő vagy rímező valaki, még mindig csak előcsarnokában van a' költészetnek.

És ez körülbelül véleményem e' füzetről, kedves barátom, mellyről őszintén és barátilag akartam nyilatkozni, 's épen ezért nem volt szabad himeznem a' dolgot. A' mit irtam nem szentírás, 's azért még mindig belátásod 's tetszésedtől függ elfogadni nézeteimet, vagy visszautasítani azokat, de úgy gondolom lesz mégis itt ott valami, mi egynek másnak belátására birand, mi ebben vagy abban irányul, intésül vagy ujmutatásul szolgálhat. Használd belőle ezeket, amazokat pedig, miket el nem fogadhatsz, vedd úgy mintha nem volnának mondva, 's így szent marad köztünk a' béke. A' mi itt mondva van, négy szem közt van mondva 's csupán azon szándékból, hogy *neked* használjak vele, mint ki hozzám fordulván csak is épen e' miatt keresél meg, hogy *neked* lepleten és igaz szót mondjak.

Felelj kérlek nekem is őszintén, még pedig mi hamarább, mi benyomást tett rád e' bizonyára váratlan ítéletem, 's mit érzél elolvasásakor nyilatkoztatomnak, érzed-e, hogy van 's menyiben igazságom, 's érzés-e magadban erőt és kedvet a' költői pályát a' maga magosb értelmében, megfutni, de ehhez új készüllet, új szárnyak kellenek, több olvasás és nagyobb gond, mélyebbre bocsátkozás az érzelmekbe, szabadabb és merészebb repülése a' léleknek 's mindenek előtt a' nyelvnek szebb és jobb kezelése. Isten áldjon 's szeresd ezután is szerető

Bátyádat.

Címzés: *Pestről*. T. Tisztelendő *Garay Alajos* úrnak, Pécsi megyebeli áldozó pap 's Nádasdi segédlelkésznek barátságos tisztelettel Tolna Szegszárd f. *Nádasdon*.

22.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, mart. 17kén 1846.

Kedves Öcsém!

Utóbbi leveledet, igen is megkaptam, a' benne foglalt váltóval együtt, melly a' minő váratlanul, olly kedvesen jött, mert mikor nincs nekem pénzre szükségem? 's kiváltképen kedves az a' mit verseimért szoktam bevenni. De

ennek már vége van, az utósó öt kötetet a' napokban vitte el tőlem Emich 's így, hacsak egy második kiadásból nem, ebből már nem húzok jövedelmet. Második kiadás! de mikép merjen effélébe fogni gondolkozó ember, midőn a' gondolatlanság legujabban úgy elárasztja verseivel könyvkereskedési piacunkat, hogy a' versek hitelét és becsét ma holnap egészen tönkre juttatja, avvagy nagyítom-e a' dolgot, ha azt mondom, hogy majd minden hónap egy-egy új versgyűjteményt hoz, 's kell vagy nem kell, versözönbe fúlasztanak? De van is aztán keletők! Alig kel el belőlök 10—15 példány. Kivétel ezekből mindenesetre *Petőfy* (sic!), kinek munkái jól kelnek; valamint *Császár*¹ verseinek második kiadása, melyre magán uton is annyi előfizető gyűlt, mennyit nyilván uton sem szoktak igen elérni még legjobb költőink is. *Tompá* Mihály Népregéi szinte jól, sőt váratlanul jól keltek, mit meg is érdemlenek, no de ez nem lyrai gyűjtemény, 's az epico-lyrai vagy is elbeszélői regeköltészet az, mely véleményem szerint nálunk ma holnap mindenek felett elnyerendi a' koszorút, ha jó művelőkre talál. Mi historiai nemzet vagyunk, 's így a' nemzet sympathiája a' historiai elem felé vonzódik, a' drámára még sokáig kiskorúak maradunk, míg nemzeti életünk 's társas viszonyainkból nem fejlődik az ki, mindaddig csak kívülről kölcsönzött, erőtetett 's átültetett növény az, igazi gyökeret nem verhet a' nemzetben, mert nem testéből 's véréből vétetett magva, — én legalább így vélekedem.

E' nézetem levén, csak örömmel 's helyesléssel vehettem, hogy Músa² is legujabban e' pálya felé fordul, 's Judithod³ mutatóványát nagy érdeklél olvasandó, mert most idő rövidség miatt (levélhezód ma reggel jött 's már délután választ kíván) részletesen úgy sem nyilatkozhatnám felőle, de előlegesen annyit mondhatok, hogy választásodat in thesi előre is helyeslem. Bővebb véleményemet legfőlebb egy hét alatt veended. A' mi irodalmi foglalatosságid 's azokbani reményeid és csalatkozásaidról tett nyilatkozásodat illeti, arra, kedves barátom, azt mondhatom, hogy sokkal feketébb színben látod a' dolgokat, mint valóban vannak, 's komolyabban veszsz némely dolgokat, mint venedd kell, vagy azok érdemlik. A' hirlapszerkesztők sohasem tartoztak a' legelkiismeretesebb emberek közé, azt sem kell tőlük követelni, hogy műértők legyenek, a' méltánylatot pedig épenséggel nem ők találták föl. Egyébiránt most már a' hid bekötöttet a' két főváros közé, 's így Budára könnyebben 's előbb elmehetek, 's kedvéért ma holnap meglátogatom Frankenburgot, s' mulasztásait helyre kell hoznia. Csak te dolgozzál, ha kedved és sugallatod van, 's koránse hidd, hogy azoktól sem vagy méltatva, kik ismernek, vagy amit még feketébben festesz: hogy reménytelenül jegyezgeted fel szorbs határok között gondolatidat 's érzelmeidet. Íróink közt, egymás irányában nem annyira pártosság 's egymást elnyomni akaró felekezetesség uralkodik, mint te hiszed, hanem szenvedhetetlen átkozott közönyösség, és fel sem vevés, a' legvétkesebb önösség, 's ez fájdalom, amannál sokkal szomorítóbb. De hiszen író nem írótól, hanem in ultima

¹ Császár Ferenc költő (1807—1858.)

² *Betulia hölgye* c. epikai kísérletének hősnője. A költemény azonban már csak hátyja halála után, 1860-ban látott napvilágot.

analysi is a' közönségtől függ, 's azért nem annak de emennek pártolása az, a' mi végre is vagy főlemel, vagy lesújt. 'S így egy hajszálad se öszüljön meg bele, ha az írókat az életben 's következésben egészen másoknak tapasztalod, mint szépért nagyért lángoló ifjúságod vágyai és sejtelmiei veled őket képzelte. Homo homini lupus a' tiarában 's talárban úgy, mint a' szürdaróczban, Keserű és lesújtó, de fájdalom igaz valóság. A' legtökéletse ember sem számolhat mindenki méltányára, sőt minél tökéletesb, annál kevesebbek lesznek, kik őt megértsek, méltányolják. A' mélyebb érzésű pedig nevezze magát boldognak, ha azon kevesek méltányát bírja, kiktől méltányoltatni neki egy világ méltányánál többet ér.

'S most leveleid egyéb pontjaira röviden még a' következőket: Próza munkáim, mellyek közbevetőleg legyen mondva, felületes hírlapjaink által olly tökéletlenül voltak előre jelentve, hogy sem czimét, sem tartalmát, sem kötetneik számát de csak egyetlen egy sem jelentette híven (pedig lásd én helyben vagyok!) már csakugyan végre valahára elkészültek, az az, még csak a' czim 's boríték nyomtatás van hátra. Hartlebennél fognak megjeleneni három kötetben *Tollrajzok* czim alatt: az I. kötet Novellákat, a' II. Genreképeket 's elmefuttatásokat, a' III. Tájjazokat 's Uti képeket foglalnak magokban. Gondoskodtam róla hogy ingyen példányaimból számodra jusszon, 's azért valahogy meg ne vedd, majd a' Szegszárdi úton mielőbb kezeidbe juttatom. — *Frangepán Kristófnét* Emich Gusztáv fogja kiadni, a' Kisfaludytársaságtól kinyertem kiadhatását 's így a' jutalmon kívül, az említett könyváruzi úton még 50 pforintocskát jövedelmezett e' művecske, minél többet egyelőre nem is kívánhatok. Mintegy 840 versből áll mindössze is tán kilencz napi munkámba került. Majd ebből küldök egy pár eladni való példányt, ha sziveskednél eladásukban eljárni. — A' költészet nemeiről értekező, vagy azok iránt utbaigazító néhány munkáról is majd a' jövő alkalommal írok.

Én jelenleg két nagyobb munkával foglalatoskodom, egy *nagy hőskölteménnyel* a' Hetumogerekről, vagy is első hőseink hét vezéreiről, de nem hexameterekben, melly azonban nagyobb alapra van építve, 's alkalmasint pár évig eltart mig elkészül, ha csak ugyan elkészíthetem. Ennél előbb fog megjelenhetni, tán még a' nyár végével, vagy az ősz elejével egy *balladafűzér* magyar királyainkról, előlegesen csak az Árpádi ház. Van belőle jelenleg készen 22 ballada, — tán harmincz egynéhányra fog terjedni az egész. Mit szólsz hozzá, ez tán az ifjúságra is lehetne hatással 's iskolákban is lehetne kelete?

Vajdánk halála mély benyomást tett rám is, képzelheted, ő az ép, egészség példányképe 's én a' gyengélkedő beteges nyavalygó! De ő legálább árvaakat nem hagyott maga után, mi lenne az én szegény gyermekeimből, ha engem ér a' csapás!... Vajdáné irt, 's azon örömdetes hírt közlégyász sorai között, hogy közös barátunk végrendeletében *engem* nevezett ki hátrahagyott munkáinak kiadására.

Terka, Bésánékkal Pesten volt, egy hétnél tovább mulatott körünkben, mi alatt rólad is sokszor és melegen emlékeztünk. Végre csókolnak és tisztelnek feleségem 's gyermekeim, az Ákos iskolába, a' Gizi a' kisdedovába jár, hova májusban már Dezső is követni fogja. Ákos igen jó sikerrel tanul,

már olvas és ír, de Giziben nagy vetélkedője van, nem az írásban még, de annál jobban az olvasásban. Ha ráérnék, még Dezsőmet kellene fel-dicsérnem, de dicsérjék őt tulajdonai, melyek még téged is megfognak lepni, ha meglátod őt. Valljon, meglátjuk-e egymást ez idei nyáron és hol, kedves barátom? Gondolkozzunk róla mindketten, mint lehetne ezt legolesőbban és legjobb szerével tennünk? ideértve még az öregeket is.

A legőszintébb szeretet bizonyosságával maradván

testvérbarátod

Muki.

23.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, jan. 12én 1847.

Kedves Öcsém! Minél nehezebb és hiányosabb lett köztünk a' közlekedés útja: annál örvendetesb, mert váratlanabb, előttem fekvő leveled, — azt még álmodni sem mertük, hogy félreeső helységekbe, kivált illy téli időben, egyenes és közvetlen alkalom érkezhessék vala hozzánk, de ha érkezik, tudtuk, üresen nem érkezik. A' mocsoládi czukrárszat rögtönzött készítményei már csak az által is megleptek, mert a' parlagi kemenczétől, mely legfőlebb lángost ad 's ha sokra viszi turós lepénynyel éri non plus ultráját, illy merész ugrást nem vártunk, de annyiban még Fischer' műczukrárszati csemegéin is túltettek, mert a' rokon szívesség szeretetével valónak számunkra megédesítve. Azért is köszönjük a' sok szépet, 's miután tartalmát szépen elköltöttük, a' héját t. i. a' skatulyát tisztelettel visszacsatolom. Magadnak tulajdonítsd, mért nem dohányszol, most legalább jóféle szivarokkal töltve kaptad volna vissza.

A' mágocsi plébános ur halálát már Bezerédytől hallám, leveled vétele előtt épen egy nappal, valamint a' reményt is, hogy a' mocsoládi plébánosság most már teljesen reád néz. Adja isten, én is, és mindnyájan szívünk-ből kívánjuk, hogy úgy legyen. Egyébiránt ki örülne jobban mint mi, ha ennél még terjedtebb, például a' mágocsi plébániát nyerhetnéd el? de ha már e' kisebbikre is fiatallanak némelly jóakaróid (?), a' nagyobb nál hihetőleg még több nehézségekre fogsz bukkanni, azért véleményem szerint igen óvatos- és vigyázónak illik lenned, nehogy a' példabeszéd szerint két szék közt maradj. Bésánnet ne feledd ki mozzatásidnál, ő sokat, tudod igen sokat tehet. Hát én ne irnék püspöködnék? Ha kívánod és nem tartod feleslegesnek, igen szívesen irok, de egyezésed 's engedelméd nélkül persze nem, — akár hogy a' mocsoládiban meghagyjon, akár hogy a' mágocsira kijeleljen. Mi itt a' Helytartótanácsnál ismeretséget illeti, az mindössze sem nagy 's közbenjárásommal ugyan mindent ígérhetek tenni, de hogy reá akár én, akár te számoljunk, nem merem követelni. Szaniszló püspök igen jóakaróm, 's ez lesz hihetőleg in ecclesiasticis referens, ebben merek bizni, 's aztán gr. Keglevics Gábor tárnokban, ki szinte ismer, Széchenyiben, 's tán még Havas- és Dubraviczkyben, de többekben nem, de eljárni, ha kell, akár magam, akár veled együtt, szívesen tenném. Ennyit részemről, a' többit te intézd el körülmények 's belátásod szerint.

Az édes apa kérelemlevelét betegségem nem engedte átadnom, mert tudjátok, hogy azonnal Pestre érkeztem után másodnapra lefeküdtem. De fölkeltem után nem késtem vele, 's miután, mit igen szerettem volna, a'-nádornak betegsége miatt személyesen át nem adhattam, legalább az illető hivatalban benyújtottam. Válasz még nem érkeztetett reá, de soká sem maradhat már.

Azon igen örülök, hogy a' lányoknak egy kis társalgási körük nyílik általad a' vidéken, mint szinte, hogy olvasó társaságok van 's ebben több lapokat olvasasz, valamint általában, hogy anyagi és lelki jóllétben folyhat együttlétetek. Nekem is csurgatott egyetmást a' balladáimra gyült előfizetés, 's a' télre tán kevesb aggálylyal nézhetek, de jövőm messzebb része bizony még elég borult és felleget. A' könyvtárnál igen szűken vagyok 's lemerdek időt pazarlok el, majdnem minden időmet. Szellemi munkásságom végkép pang, kivált miután, a' tél miatt, összehújtam családommal két egymásba nyíló szobába, s' itt a' zaj igen is közel ér, mit három gyermek 's két asszony okoz. Harmadik, külön vált szobám darab ideig téli kamrául szolgált, most azonban pár nap óta egy igen érdekes vendégemnek, illetőleg lakómnak ad szállást. Szabó István¹ ez, pilisi nográdmegyei plébánus, a' jeles hellenista, ki az Anthológiát, 's legközelebb Esopot, Antigonét 's az Odysseát fordítá, 's most az Iliaszon dolgozik. Szemei romlottak meg 's azokat gyógyíttatja. Sok élvezetes óránk van együtt. Együtt lettünk mind académikusok, mind a' Kisfaludytársaság tagjai.

A' Kisfaludytársaságról eszembe jut annak «Magyar Szépirodalmi Szemle» cím alatt január elején megindult kritikai folyóirata, Erdélyi szerkesztése alatt. Sok jót adott már is, még többet várhatunk tőle. Divatlap helyett tán inkább ezt járathatnád. Ára postán 4 fr. pengő. Azt fogod tudni, hogy szépirodalmi lapjaink a' győri «*Hazá*»val szaporodtak meg, mellyet Kovács Pál szerkesztett; a «*Merkur*» csak 2 számot adván ki, újra elenyészett. Politikai lapjaink közt a' Jelenkor kezd új és nagy reményű pályát Széchenyi vezérlete alatt.

Balládám még most sem készek, két hét bele telik még 's te így hihetőleg csak vásárok kaphatsz példányokat, 's szíves előfizetőid, kikért neked 's gyűjtő barátodnak ezennel szíves köszönetemet mondom. Judithodról igen szeretem, hogy azt önállólag kívánod felfogni 's kidolgozni, nem is másért említém én Kelmenfyt,² mint azért, hogy jó az elődolgozatokat ismerni. Csak engedj magadnak időt 's dolgozzál szeretettel és kényelemmel. De ha kész leszesz vele a' jövő nyár végére, helyett csinálók neki az Őrangyalban. Én legközelebb Vajda emlékbeszédén³ dolgozom, mellyel a' legközelebb feb. 6-kai nagygyűlésre megbízattam, 's azt ott felolvasandó leszek. A' másák, mint már fölebb említém, nyugszanak, v. inkább elriasztvák!...

Végre meg kell jegyeznem, hogy gazdaságról 's házi körülményeidről irván, korán sem untatsz, sőt akkor cselekszel legjobban, midőn leg-

¹ Szabó István hellenista, kiváló fordító, a M. T. Akadémia tagja (1801—1892).

² Kelmenfy László író és kritikus (1815—1851).

³ *Emlékbeszéd Vajda Péter fölött.* Felolvasta a Kisfaludy-Társaság 1847-iki közülésén. (Megjelent: Garay János *Összes munkái* V. köt.)

körülményesebben 's legrészletesebben ismertetsz meg házi apró gondjaidal, mert hiszen így látlak benneket legemberibb oldalról 's legszívesebben együtt.

'S most csókoljuk kedves Szüleink kezeit, kedves testvérinket, szóval mindnyájan mindnyájotokat. Az Ákos derekasan jár hóban fagyban iskolába, a' Gizi köt és betűz, a' Dezső lovagol és rajzol, a' nők varrnak és öltenek, hogy legyen mit ölteniők, én pedig rólatok, édes mindnyájatokról gondolkozva az emlékezésnek egyik legszebb, legmelegebb percét élem. Isten veletek mindnyájatokkal

testvérbarátod

Muki.

U. i. Az ide csatolt magyar Népdalokat¹ legbecsesb újdonságunkat hihetőleg még nem bírod, ezt számodra vettem; de a' Ilik kötetet magad vedd meg; abban egy derék értekezés is van a' népdalokról Erdélyi tollából.

Az Úti Tárczát olvasni küldöm, az Vik kötet hiányzik, de ez nem okoz zavart.

Midőn leveletem zárom, erősen hirlik, hogy Nádor öfensége bezárta közhasznu életét 's így Pesten aligha lesznek e' 'arsangon nyilvános vigalmak.

24.

Garay János levele atyjához.

Pest, jan. 3. 1848.

Kedves Szülőim!

Az új évet nem tudom szebbel és jobbal kezdeni, mint kedves Szüleimnek szívemből Istentől áldást kívánni, 's azt hogy hátralevő napjaikat vidámon 's boldogul, minél több örömek közt töltsék. Ez utóbbihoz a' mint tőlem telik, én is járulni akarván ime ide zárom gyermekeim csekély tehetségeiktől telt újévi üdvözléseiket. Az Ákos egészen maga írta itthon, a' Gizi a' nevelőben, kézvezetéssel. De ne ezt nézzék kedves Szüleim, hanem a' tiszta, jó szívet, mellyel azt irták és nyújtják.

Mi hála isten mindnyájan frisen és egészségesek vagyunk, mely jót szívünkben mindnyájan mindnyájoknak kívánunk, valamint természetesen újévi megemlékezésünk és jótkívánásunk Alajosra és a' leányokra is kiterjesztendő.

Alajos nekem csak nem ír, azt kell hinnem, hogy végképen fel akar velem hagyni, mert annyi ideje csak van az embernek, hogy évenként néhányszor megemlékezzék rólam, ha én ritkábban írok is, de úgy hiszem, ha computust csinálnánk, ő volna adósom. 'S ha a' nap nem volna olly ünnepélyes, vagy is inkább érzelmeim, midőn e' sorokat írom: édes apánkat is egész tisztelettel megrónám, hogy mióta Mocsoládon vannak, csak egy betűt sem írt, pedig nemcsak én, hanem nők is szereti az öreg papa jószívű leveleit. Az is nehezünkre eshetnék, hogy az annyira megszokott szegszárdi Jézuska elmaradt, ha a' jó Stanné meg nem emlékezett volna gyermekeimről; a' mocsoládit pedig csak zsidó hozhatná, mit a' plebanus ur véteknek tart, minden bizonnyal, talán? «No de se baj, majd máskép

¹ Erdélyi János könyve: *Népdalok és mondák* (1846/48.)

lesz ezután» ezzel vigasztalja magát, mióta Vörösmarty megírta, most minden magyar ember; én is tehát átengedem magamat az áltató reménynek, hogy Alajos öcsém ezután gyakrabban megkeres leveleivel, édes apát pedig különösen kérjük, hogy örvendeztessen meg saját leveleivel a' régi jó modorban. Ha talán az a' Mocsolád olly távol van a' világ háta mögött, hogy íróttolat vagy papirost sem terem, adják tudtomra, majd küldünk Pestről.

Legujabb munkámból ide zárok 10 példány «Balatoni kagylókat,» olly kéréssel Alajoshoz, hogy megtarván a' maga számára egyet 's egyet a' leányokéra, a' többi jó ismerősei közt kínálgassa el, 's a' pénzt, ha lesz a' jövő pesti vásárra nekem küldje fel ezen becsületes Engel Farkas által, ki nekem becsület szavát adta, hogy máskor a' Jézuskát is rá lehet bízni, mert ő nem adja el többé az istent, miután érette Judás is akasztófára jött miatta.

Nem sokára könyvkiadó egyesület fog itt alakulni, mellyben nagy részt veszek én is, még pedig 500 pfrnyi részvénnyel, ha Alajos ígérheti, hogy 8—10 biztos vevőről biztosíthat bennünket egyre másra, kiadandó könyveinkre, úgy őt is kinevezzük ügyviselőnek a' maga vidékén, kiknek száma vagy 200 leend az országban. Merverth is az.

Végre minden jót kívánván Istentől maradtam kedves Szüleimnek engedelmes fiuk

Muki.

25.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, aug. 24. 1848.

Kedves Öcsém!

Párisból hazaérkezett Antal öcsénk tőlem élő levélként menvén hozzatok, alig szükséges, hogy még külön levelet is írjak, annál inkább, mint-hogy alig van egy pár hete, hogy hozzatok levelet írtam, mellyre ugyan választ mai napig nem kaptam, noha abban egy fontos tárgyat pengettem, t. i. Ninának e vásárlakalmávi feljövételét. Tudósíts kérlek, legközelebb Ninának ebbeli szándokáról is 's határozatokról.

Hogy odavalál a táborban az kétszeresen becsületedre válik 's részemről büszkének érzem magamat a te határozatodban. Leveledet részvétellel olvastam, de az nem Kossuth hirlapjába való, 's így átadtam azt Vahot Divatlapja számára. Szüretetek, mint hallom, az idén jó korán lesz, vajha lerándulhattam volna reá, de ebből aligha lesz valami. Ha a nagymama ráér, egy kis szőlő befőzöttet készíthetne számunkra, 's te azt majd a' jövő pesti vásárra felküldhetnéd a mágocsiak által. Majd megszolgálom.

Gondoskodjatok kérlek jó Öcsénkről, őt a forradalom jól megviselte, de lelke és szíve helyreüti anyagi veszteségeit. Meg vagyok róla győződve, hogy emberül betöltendi helyét, akármibe fog itthon fogni. Most eleinte persze, hogy segítségére kell lennünk.

Kedves szüleimnek kezeit csókolom, úgy szinte csókolván 'ölelven jó testvéreimet, szokott állandó testvéri szeretettel vagyok

szerető bátyád

Muki.

Cimzés: Garay Alajos Úrnak mocsoládi plébánosnak szíves tisztelettel Mocsoládon.

26.

Garay János levele atyjához.

Pesten, mart. 26. 1849.

Kedves Szüleink!

E folyó hó' 18kán kelt levelöket vettük, már akkor tudomásunkra volt, hogy Alajos itt van, ő is tudja, hogy itt létét tudjuk, arra azonban még maig sem kaptunk engedelmet, hogy meglátogassuk, azonban meg van az is ígérve, mihelyt ki leszen halgatva. A báró ur nincsen már itt, s így nem sokkal segíthetjük őt, a mi azonban tölem telik, megteszem, míg vagy Terkától vagy bárónétól segedelve érkezik. A püspök úrhoz is igen-igen szükség lesz, hogy minél előbb még egyszer elmenjenek édes szüleink 's kövessenek el mindent, hogy magas pártfogását kinyerhessék, mielőtt elítéltetik, mert azután már késő lesz; én is könnyörgeni fogok neki egy levélben, csak hogy kedves szüleinkének nagyobb hatása lehet, 's leszen is bizonynyal.

Meg nem foghatom, mit követhetett-el, vagy legalább mivel vádoltathatott a szegény fiú, de minden esetre valami igen terhelő lehet ellene. Azonban, mióta csak a központi vizsgáló bizottmány működik, sok jelét adta annak, hogy a vádlottak iránt sok igazsággal és méltánlylattal volt, 's így remélhetjük, hogy Alajos kihallgattatásánál is az fog történni, én legalább nem hihetem, noha a fiú fiatal és heves vérű, valami ollyast követett volna el, mi őt nagyobb bajba keverné. Bizzunk a jó Istenben! Nina még folyvást nálunk van, a minap ő irt kedves Szüleinknek postán, de mivel édes apa nem említi, hogy tölünk leveleket kapott, szeretnők tudni megkapták-e Ninának e levelét, valamint tölem is egyet, sőt kettőt január óta. Ez volna már most a harmadik. Tudósítgassuk egymást minél gyakrabban édes szülőim, ha egyebet nem, legalább azt tudjuk egymásról, hogy megvagyunk. De most csak szegény Alajosért segítsünk össze. Irtunk Terkának és a bárónénak is.

Mi egyébiránt egészségesek vagyunk, lényeges bajunk nincs, de a jövőendőbe aggódva nézünk, napról napra nagyobb a drágaság s kevesebb a' kereset. Ha valami baj érné kedves Szüleinket, legyenek bizodalommal, a mi tölem telik, segíteni utolsó filléremmel kész leszek.

Csókoljuk mindnyáján mindnyájokat feleségem és gyermekeim és a Nina, maradván szerető fiok

Muki.

Címzés: *Pestről*. Öregebb Garay János urnak Garay Alajos mocsoládi lelkész urnál, tisztelettel Tolna, Mohács, Pécs f. Mágocon vagy Mocsoládon (Baranyában).

27.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, Február, 24én 850.

Kedves Öcsém Alajos!

«Máskor többet és bizonyosat» így zárod azon levelet, mellyet még január 4én hazatérési örömeidről irtál, melly nekünk szintén sok örömet szerzett; de te e' levelet Pécsről irtad mégpedig consistorium közelében,

félíg vád állapotban, mi bennünk irántad új aggodalmakat idézett elő, melyek maig se szűntek meg, mert sem elébbi ígéreted be nem váltád, sem nőmnek egy hozzád irt levelére, nem válaszoltál. Mi tehát nem tudjuk, Pécssett? Mocsoládon vagy Mágocsoson vagy, hol keressünk fel levelünkkel, ez oka, hogy neked illy későn válaszolok, másik oka pedig, hogy szemeimnek öt hónapja nem vehetem hasznát, azonban lehetetlen tovább túlnőm e' bizonytalanságot, e' sorokat a' jó istenre bizván, ki talán majd csak kezeidbe juttatja őket, arra kérlek és kényszerítelek, írj már valahára bizonyost sorsod eldőlteről. Nem fogod e' levélben elfeledni Antalt se, valamint kedves Szüleinket sem. Szekcsőn levő nőtestvéreinkről nem rég hallánk, Fáni, kit mindnyájan csókolunk, hisszük, egészséges és baj nélkül van, a' mi minket illet, én istennek hála már javulóban vagyok, fel is vagyok, de kimenni még hetekig se fogok, írni, olvasni egyáltalában nem tudok, nőm és gyermekeim hála egészségesek. Sz. Györgyig itt a' régi szálláson maradtunk, azután Ferencziek terén a' könyvtár épületébe, hol az általad is tudott állomást elnyertem. Gyermekeink igen sokszor és szeretettel emlékeznek rólad. Csókolunk mindnyájan mindnyájatokat és elvárjuk leveled, Isten áldjon, Terkát és Minát szinte csókoljuk, szerető testvéred

Muki.

Közl: KOZOCSA SÁNDOR.

KIADATLAN AMADE-VERSEK.

I. Hymnus Nep. Szent Jánqshoz.

A bösi családi levéltár kiadatlan Amade-versei között egy himnusz is találtam, amelynek közlése nem illett az akkor közzétett többi szöveg közé.¹⁾ Latin szövegét eddig is ismertük,²⁾ de előkerült külön füzetben is, mint eddig ismeretlen Amade-nyomtatvány.³⁾ A magyar szöveg Amadenak eddig is ismeretes három Szent János-himnuszát⁴⁾ szerzi meg egy negyedikkel. Ezt a kultuszt megmagyarázza, hogy a nepomuki szentet költőnk már gráci diákévei idejében (a jezsuiták hatása alatt) védőszentjévé választotta.⁵⁾ A költeményt a kéziratból betűhíven közöljük:

Cseh Országnak Nagy Fákklája!
Isten különös szolgája!
Tekintsd: hozzád borúlok!
Mindent meg vető voltodhoz
Folyamodom Oltárodhoz
Áldozva itt hódúlok!
Sok ezrek közt! edgyik én is!
Meg gyalázott én szegény is
Ha? hozzád folyamodok.

Melly szerencsés volt az Üdö!
Boldogh pillantás, s-esztendő
Ki világra született
Nepomukban hogy virrada
Ez világh! illy fény! s-Csillaga!
Kitül illy nagy szentett vett!
Fényre hoztad: Tévelygöckett
Meg fogtad Hitt mélységeket
Meg ismérny hív Hitett.

¹ IK. 1936. Györi Szemle 1936. és 1937. évf.

² Vértessy Jenő közlése IK. 1902. 97. l.

³ IK. 1934. 404. l.

⁴ Négyesy kiadványa, 409—418. l.

⁵ Báró Amade László. Pécs, 1937. 38. l.

Midőn Papnak szentöltettél,
 És méltó, s-érdemes lettél!
 Szent Gyónásnak titkára;
 Királynének gyóntatója
 És lelke titok Tartója
 Lettél sok csudájára!
 Ez halálod jel-ntette!
 Hogy: nyelved nem jelentette
 Titkát semmi próbára.

Kegyetlenkedett az Király
 Parancsolija! hogy: elő állj
 Mond meg gyóntot vétkeid;
 Hízkelkedik! rosszall! jóváll!
 Minden kin! Kincs: és: valóval
 Hogy jelencsd ki titkait!
 Főlségének erejével!
 Égh: s-Földiek reményével
 Lángoztattya szavait.

Nem ijesztett! nem változtál!
 Nem hitett: nem hajtottál
 Voltál hív Pap s-állandó
 Szent Tűz tűzben próbáltatott!
 Szent Nyelved föll nem oldatott
 Semmire sem hajlandó;
 Az Tűz vízzel büntettetett
 S-élted annak szentöltetett
 Éghnek így légy áldozó.

Te! állandóság Példája!
 Hív Szív, s-hitnek kösziklája
 Ritka Példa! s-csudája!
 Öt fény csillag koronázott
 Moldvában tested haborzott
 Világ álmilkodása!
 Csillagok közt helyeztetttél!
 És: Nagy Szentnek szentöltetttél!
 Bízók folyamodása.

Mivel: meg nem kísértődött
 Szent nyelved meg sem sértődött!
 Ép! s-van illy dücsöség;
 Halgatt: s-még is szól érdeme,
 Prágában Tested teteme;
 Van illy Sz: híred s-neved!
 Titkos Martyr érdemidben
 Élni s-halny böcsületben
 Engedd: s-menny [a] Menyekben.

Amen.

Tele: világ kereksege
 Böcsületnek vagy Mentője
 Tisztelünk és szeretünk
 Erős Pays Patrónussa!
 Gyalázatnak hozzánk jussa
 Ne légyen! Így könyörgünk
 Böcsületünket szeressed!
 Nyelv fulánkokat büntessed
 Ments meg! Szánymeg: kesergünk.

Ezek ártnak hír nevünkben
 És: amazok Tisztyeinkben
 Magad Nagy Sz: jól tudod
 Rosdásétytyák gaz nyelvekkel
 Gaz Pribék sok Irigyekkel!
 Híveidet: meg szánod;
 Gyalázd meg: az gyalázókat!
 S-szemtelen rágalmazókat!
 Attya! úgy is akarod.

Én magamért nem szöpgök!
 De mindenekér könyörgök!
 És: gyalázt: pírúlok!
 Imádgad az Mindenhatót!
 Mert: magam nem tehetek jott!
 Hír nevemben ajánlok!
 Vigasztallad búss szívemet
 Téricsd meg böcsületemet!
 Így éllyek! és: így halok.

Egész világ! hozzád borúl!
 S-Patronymusságra szorúl!
 Mert legh nagyobb szüksége
 Nagy érdemidnek nagy téti!
 Négy részeit megréméti;
 Nincsen más segitsége!
 Élet s-böcsület egy nyomban
 Tudod: hogy jár azt leg jobban
 Hogy nincsen külömséghe.

Síró szívvel és: szemekkel
 Zokogok, s-forró könyvekkel
 Segítsd! segítsd! sorsomat
 Szűz Mária Sz: Anyánkért
 Vigasztaló Patronánkért
 Kissebbedet voltomat!
 Böcsület nagy pártfogója
 Csuda nagy boszú állója!
 Így zárjam koporsómat.

II. Világi énekek.

A Kisfaludy-Társaság 1844—46-iki népköltési gyűjteményében, ¹⁾ az egyik, Vácra, 1847. február 15-én érkezett köteggben egy régi kéziratfüzet van, 25 dallal. ²⁾ A beküldő neve nincsen rajta és — sajnos — a kísérő-

¹⁾ MTA. kéziratára. Magy. irodalom. Népköltészet. 8-r., I—X. k.

²⁾ U.-ott, VI. k. 159. sz. — Felirat a 3. l.-on: *Szép Világi Énekek.*

levél is hiányzik. Az első levélen egy Mária-himnusz így kezdődik: Cantio de BMV. — *Egek ékessége, földnek dicsőssége, Magyarok Aszonya, Királynéja*... A következő leveleken azután örömmel ismertem rá Amade László írására (az 1730-as évekből), amellyel a 2—16. énekig találkozunk. ¹⁾ Örömmel gyarapította, hogy az 5, 7—11, 13. énekekben Amade ismert költeményeire akadtam; ²⁾ ez a körülmény megerősítette föltevésemet, hogy a többi is Amade László szerzeménye. Valóban, csak az első (2. sz.) út el a költő szokott tárgyaitól, de az *Izrael leányi* itt is emlékeztet a CXVI. *Sionnak leányi*... kezdetű versére s arról, hogy «a pap összead», a LXXI. énekben is van szó. A többihez semmi kétség sem fér. Közülük az 5. (*Ha engem szívedből ki nem zártál...*) eddig is ismeretes volt (*Szíveket újító bokréta* 126. l. és IK. 1932. 175. l.), csak nem tudtuk, hogy Amade verse.

A 17—25. ének azonban nem Amade írása. Ezek közül is a 17., 18. és a 25. Amadenak eddig is ismert versei ³⁾, a 21. 22. és 24. csak valószínűleg Amadenak (a másolásban részben már romlott szövegű) költeménye. (Ezeket az alábbi közlésben megcsillagoztam.) A 15. 16. és 20. latin versek; a 19. (*Meg holt, meg holt Czigányoknak vajdája*... v. ö. P. Horváth Ádám, *Ötödfélszáz énekek* 294. sz.) és a 23. (*Vándorlásim járásimban Kapusi szép városában*...) semmiképpen sem Amadeéi.

A népköltési gyűjtemény egy másik, beküldött levélén két költemény van. ⁴⁾ Az egyiket (*Inkább bosszant hamisságod*...) már Erdélyi Pál, más forrásból, mint Amade-verset közölte. ⁵⁾ A másik is Amadéra emlékeztet s így azt is, csak mint valószínűen Amade-verset közlöm:

(1)

Leány társim sírjatok
Én velem bánkodgyatok
Méglen el jön az az nap,
Melyben fel áldoz a Pap.

Nincs gyümölcse Virágomnak,
Ez oka bánatomnak;
Mely noha magában szép;
S gyűlöli a Zsidó nép.

Járjuk a zöld mezőket,
Szólítsuk az Erdőket
Hallya búmat minden hegy,
Es az víz mely itten megy.

De én az Istent tiszteltem
Ezt-is néki szentelem
Illatosb az Szűz virág
Mint sem az gyümölcsös ág.

Én fejemen az Párta,
Kontyát héjában várta
Majd meg emészti a Tűz,
Mert holtig marattam Szűz.

Ti Izrael leányi
És hegyek tartományi
Bizonyáságim legyetek
Szűzen keseregjetek.

¹⁾ A költemények nincsenek számozva, én számozom őket sorrendjükben.

²⁾ 5. *Szép Cziczermém, szelíd birkém*... XLIX. Az első strófa kéziratunkban a végén van. (A római számok, fent a szövegben is, a Négyesy-kiadáséi.) — 7. *Édes Dudi Dudácskám*... CII. — 8. *Nem hiszek már, nem, nem, nem*... CI. — 9. *Nem gondolok szíveddel*... V. — 10. *Amor mit akarsz én szívemmel*... C. — 11. *Díra-dúra La la la*... CXII. (Az 5. str. hiányzik). — 13. *Lila moja*... XCIX.

³⁾ 17. *Szívem csengettyűje*... XC. — 18. *Mullyék minden ell*... LXXXV. — 25. *Te vagy életem reményem*... XLIII.

⁴⁾ Id. h. 8-r. X. k. 193. sz.

⁵⁾ EphK. 1907. 206. l.

(2.) *Más*

Engemet hát el hatz	Mind addig veszélben
Sótt veszélbe forgattz	Tenger közepében
O tündér dücsőség!	A széltől hányottam
Ah mely gyakran biztat	Miglen az örvénybe
Meg is a porban hacz	Sötétes tömlőczben
O hamis reménség!	Habokint nyomattam.
A kit ma fel emelsz... <i>repetitur</i>	Igy fizetsz azoknak... <i>rep.</i>
Holnap földig le versz	Kik téged vadásznak
Nincs benned igazság	O igen mulando
Nincsen állandóság	Soha nem állandó
O álnok mesterség!	Világi dicsőség.

Ah a ki életed
 Igazan szeretedl
 Ne higgy a viágnak
 Mert azonnal fejed
 Mélységébe ejted
 A Nyomoruságnak
 Hogyha ugyan akarsz... *rep.*
 Itt szerencsés lenni
 Egyedül Istenre
 És a hív egekre
 Kell szívedet bízni.

(3.) *Más*

O mulandó földi dicsőség	Igy bansz velem álnok szerencse
Nincsen benned semmi reménység	Keservemet nincs ki enyhítse
Mutatod kedvedet	Mert küldöd Menykövid
Itatod mérgedet	Bocsatod nyilaid
Hitetlen.	Szüntelen.
Akibenned veti reménységét... <i>rep.</i>	Im vezettél koronára... <i>rep.</i>
Gyötrelminek nem éri végét	Fel emelél méltóságra
Most törbe kevered	De megint le vetél
Veszélben temeted	És porban keverél
Kegyetlen.	Szemtelen.

Ah elig már ne üldözz engem
 Mert kinozod epszted lelkem
 Elig jait neveltél
 Sok sebet ejtettél
 Szívemben.
 Ah ne vesd megsohajtásim... *rep.*
 Halljad ímár jajdulásim
 Hozd vissza kedvemet
 Ujicsd örömmimet
 Szívemben.

(4.) *Más.*

El tökéltettem	Meg ismérttetted
Hogy szerencsétlen	S- el -is hitetted
Szerelmednek terhét le teszem	Vélem álnok szívek módgyára
Nem is oly könnyen	Hogy szenvedésem
Véltem hogy szívem	S-titkos hívségem
Csált vető törében ereszen.	Jutna nálad kívánt czéllýára.
Csak előbbi napom fényire	Mind addig még ravasz szándékid
Juthassak régi örömhíremre.	észre vettem szíved jádzásit.

Im Szigyenséggel
Sött mesterséggel
Fel gyuitál sok ártatlan szivet.
Addig kinzottad
Még sírba hoztad
Ököt azt a kegyetlenséget
Furiákhoz vagy már hasonló
Viperáknál mérgesebb kigyó.

Káromról írtam
Mert tapasztaltam
Hogy senki ily könnyen nehidgyen,
Ily színyes képnek
Sött mérges képnek
Senki fogott csufja ne lígyen.
Mintsem élni ily csúf inségben
Jobb merülni az mély tengerben.

(5.) *Más.*

Árván
Sírván
Szívemet
Kedvemet
Epesztem vígságimat
Nincs ki
Senki
Helettem
Mellettem
Szánna
Vagy bánná
Agságimat.
Az ki hív társom volt
Az is elpártult
Álnokság
Csalárdság
Vólt valamit szólt.

Zárooss
Város
De hogy zár
Semmi kár
Benne ne lenne,
[öriztetik.
Ügyes
Frigyes
Népektől
Az kiktől
Hívség
Békesség
Szerezteit.
Mert mint az advas
Fában a féreg
Érkezik
S — férkezik
Mézben az méreg.

Igy dült
Merült
Fogságban
Rabságban
Fínye s — remínye víg
[szívemnek
Szoknak
Csoknak
Helyt attam
Nem tuttam
Kérgét
És mérgét
Szeretőmnek.
De színyes szerelmét
Hogy észre vettem
Fogságát
Meggyőztem
Már szabad lettem.

Noha
Soha
Unalmat
Faidalmat
Szívem szivében nem
[okozott.

Talált
Halált
Hogy nem félt
Vigan élt
Sámson hív társam
[véletlenül

Ámbár
Most már
Hívségét
Beszedgyét
Adgya s — fogadgya,
[még is félek

Még is
Hamis
Okokkal
Modokkal
El vált
S máshoz ált
Buban hozott.
Ilyen a szerencse
Változó kincse
Hol nem félsz
Vigan élsz
Ott zár bilincse.

Izes
Mézes
Szájának
Csokjátul
Hodult
S — meg bodult
Szertelenül.
Dalila volt nyila
Kitül sebesült
Olly időn
Az midőn
Kebelében dült.

Mert rosz
Gonosz
Álnok célt
Sok fórtélyt
Szívén
S- nyelvén
Lenni vélek.
Ily ravasz társommal
Ha meg békéllek
Irtozom
S- tartozom
Tőle még élek.

(6.)* *Más.¹**Gavallér.*

Ell úntam már szerelmedet
Máznak adtam én szívemet
Sokkal náladnál szebnek.
Az tetik szemeimnek.

Dáma.

Dicsekedtél szemflemmel
Hitelkettél én szívemmel
Holott soha nem bírtad,
Tréfát jadzott az raitad.

¹ Ilyen párbeszédes költemény a LXXXIV. is és Erdélyi Pál közlésében a 21. és 22. költemény (EPH. 1907. 208. l.), ez utóbbiak is szétválásról szólnak: «Vigyen eördög, tartson pokol.»

Gavallér.

Mesterség azt véghez vinnyi
Mindenkor edgyet szeretnyi
Azt az ember el únnya,
Bár szeméit be húnnya.

Gavallér.

Elég volt már tülem elég
Csak edgyett szerettem eddig
Más szeretett kettőt hármát
Talán nékemis szabad.

Dáma.

Nyisd meg szemed, lásd mint téged
Csalogatott reminsíged
Kit készültél megh únni,
Azt nem tudod megh nyerni.

Dáma.

Elég volt már tüled elég
Sokis volt rakodnod eddig
Hogy mersz hármát gondolnyi
Egy is tudott megh csalnyi.

(7.)* *Második.* (Sic!)

Reménség epesztő sziveket távozzál én tülem
Te miattad keserűséget szenvedett én szívem
Igyekszem partyára
Csendes békességnek
És gyönyörűségnek.

Jedzettem magányos életet hív társul magamnak
Keresvén kívánt nyugodalmat hanyatlott sorsomnak
Eleget éltemben szívem raboskodott
Bús gondolatokban eleget kínlódott
S hervadott.

Vále már kegyetlen reménység, ne háborgass engem
Ah keserves gyümölcsidet nem kívánnya szívem
Ki tanultam immár te ravasságodat
Nem küllesz, hitemmel pecsétlem
Sz: fogadásomat.

(8.)* *Más.*

Hívségemnek szerelmemnek
Tehát tsak az a' dija?
Igy hitegetz és így fizetz
Lévén szerelmed rabja.

Tellyék kedved tehát néked
Bizvást fogyzd éltetmet
Oh átkozott meg változott
Roncsd meg már én szívemet.

Új kinokkal faidalmakkall
Szívem szíved fonnyasztja
Szánd megh inkább szegintne hadd
Hogy ne rontsa halála.

Ne kínlódgýék s-emisztödgýék
Ez világon már többet
Zárd bé gyorsan koporsómban
Szegény romlott testemet.

Jaj héjában van panaszom
Mert meg nem halgattatom
Sött ujobban súlyossabban
Általad kinosztatom.

Igy fizetnek és kedveznek
Nékedis mégh az Egek
Sértegetnek és üldöznek
Kik mutattyák hogy hívek

Kemény szíved és szerelmed
Hívségemnek hogy nem hisz
Ki tenéked hív szívemet
Már régen föl áldo(z)ttam.

Én romlásom és halálom
Jut mégh akkor eszedben
De későn lesz, mert már el vesz
Fonala roszt éltetnem.

(9.)*

Sokat futtattam elmémet
 Hogy senki ne tudhassa
 Mi sértette bús szívemet
 Magát ki ne mutassa
 Éltemnek tündér próbája
 Vallyon mit mutat kockája
 Szerencsétlen bús szívemnek
 Mint forog vitorlája.

Jóllehet sok hamis nyelvek
 Ellenem zugolódnak,
 De én arra csak nevetek
 Lássák bármit mondanak
 Én ugyan végső órámig
 Koporsómnak bészartáig
 Hivségeiről emlékezem
 Éltem végső napjáig.

Talán fel kél még valaha
 Napom sugára 's fénye
 Jóllehet most sem mostoha
 Éltemnek egy reménye.
 Esküvésemet megtartom.
 Szerelemtől el sem válom
 Hitemet soha nem szegek
 Bizonyságim az egek.

Sokan olyan balgatagok
 Vélik hogy legyek álnok
 Én tudom a mit gondolok
 Maragyon csak az titok
 Azért meg sem magyarázom
 Se nevemet le nem várom
 Higyed a mit mostan mondok
 Örökös rabod vagyok.

Közli: GÁLOS REZSŐ.

EGY ISMERETLEN SCHUBART-FORDÍTÁS.

SCHUBART Ker. Fr. Dánielnek sok népszerű költeményéből hozzánk alig jutott el valami. Énekelt dalaiból eddig mindössze egynek buktant föl magyar nyoma (IK. 1940. 43. l.), ezenkívül csak Kis János versein volt egy kis hatása észrevehető. (EPHK. 1911. 456. l.). Már ezért is figyelmet érdemel az a még kiadatlan fordítás, amelyet a zirci apátsági levéltárnak egyik kéziratos énekeskönyvében találtam. De érdekes maga a vers is, Schubart életének egyik szomorú emléke. Károly Jenő, a Schiller életéből is üsmert württembergi herceg, 1777-ben költőnket elfogatta és börtönbe záratta. A vád, amelyet Schubarttal sohasem közöltek, lázítás volt; az igazi okot azonban abban látják, hogy híres jezsuitaellenes lapjában, a Deutsche Chronikban a bécsi udvart támadta s ráadásul a herceg kedvesét, Hohenheimi Franciskát is kigúnyolta. Tíz esztendeig sínylődött érte a hohenaspergi várban, s bár a rideg uralkodó különböző kedvezésekkel, fokozatosan könnyített sorsán, azt az ígéretét, hogy mielőbb kiengedi, nem váltotta be. Ezen felbőszülve írta Schubart 1779-ben vagy 1780-ban *Die Fürstengruft* c. vakmerő versét, amely a Frankfurter Musenalmanach 1781-re szóló kötetében meg is jelent. A haragos költemény, amellyel a költő a herceg bosszúállását ismét magára zúdította, 26 strófára nyúlik.

A magyar fordító nevét nem tudjuk. G. J. van a vers alatt s az aláhúzás cifrái között egy L. B. (Liber Baro) olvasható ki. — A fordítás, a kéziratoskönyv más részeiből következtetve, 1820—1825 között készült; oly időben, mikor efféle, a zsarnokok ellen lázító versnek kinyomatására gondolni sem lehetett. A fordító nem követi az eredetinek versformáját; a négysoros strófákat pedig 8—8, sőt néha 16 sorra oldotta föl.

A' Királyok Kriptáinál gondolkozó

Schubart szerént.¹

1. Régi büszke Bálványai
e nyomorult világnak
Királyok morzsalyékjai
itt fekszenek tsúfságnak,
itt fekszenek világétva
pislogó nap fénnytétül
rettentő mód homálétva
Kormos éjj sötéttjétül.
2. Avétt mohos koporsójok
e tenyészett boltokban,
s érdemetlen koszorujok
e sötét barlangokban,
mind a' redves fa világa
Éjj ...² tsillámlik
Tsak a királyok víg hívsága
az a' mi itt villámlik.
3. Rémülés és iszonyodás
borzasztva jövevénynek
Bőrit, haját, undorodás
Ifiúnak, mint vénnek,
Meg járja itt, hol a' hívság
koporsóra támasztva,
bé apadt szemekből birság
néz, mind oda ragasztva.
4. Melly ijesztő itt leg kisebb
szónak vissza hangzása
's egy láb hegynek 'a leg frissebb
rándulása 's mozgása,
Jobban meg nem háborétja
embert a' fergetegnek
Dörgése, mint tántorétja
illy szava zengetegnek.
Gyáva ember be kitsin vagy
ha tsak kints az érdemed,
Itten tsak az a' jó, 's a' nagy
Kit itten is áld nemed.
De jaj itt mely egyelesen
fekszik a' jó a' rosszal.
És melly szép békességessen
a' szelíd a' gonoszzsal.
5. Az is itt van, kit áldásul
Isten küldött népének,
Mint az, a' kit tsak tsapásul
adott ember nemének.
6. Az ő hamvok bögréjénél
Sír a' márvány képzelet
Kü könnyeket 's a' fejénél
több illy bolond tisztelet.
Mellyet talán hogy faragta
eszes olasz mestere,
Mivel tudta (ki katzagta)
mely érdemű ember e'.
7. A' kaponyák itt hevernek
el meredett szemekkel,
Kik az előtt sok embernek
ártottak nézésekkal
Világnak, emberiségnek
Ijesztői, rontóji,
Halálnak és kegyességnek
Kedvek szerént adói.
8. Azon kéz már el rothadott,
tehetetlen tsontá vált,
Melly egy toll vonással adott
Hadat, békét vagy halált.
'S ki a' bátrabb böltset hogy ha
hangosabban szállani
mert, bilintsre verte, vagy ha
Igazat mért vallani.
9. Az a' mejj holt tetemmé lett
melly aranyba takarva
volt, 's a' kire a' szabó tett
egy tsillagot ki varrva;
érdem rend is függött róla
noha vitéségéről
Krónika nem sokat szolla
Valami érdeméről.
10. A' tsatornyák el apadtak
Kikben tüzes vére folyt,
Ezek, inak el fonnyadtak,
Kikkel olly parázna volt
'S mellyekből az ártatlanság
Testi lelki fekélt nyert,
Mivel buja fajtalanság
oltott belé méreg szert.
11. Udvaroknak anyás fia
hizelkedjél mostan bár,
Néki nem lesz hidd több díjja
Maszlagodnak, mert az már,
A' kit mézes szavaiddal
Ketségtettél 's a' kinek
Tömjénezteél mirháiddal,
nem segétt már senkinek.

¹ A stórfák számozása az eredetinek megfelelő stórfáira utal.² Olvashatatlan szó.

12. Nem kél már fel, sem most néked
Mosolyogva kegyelmét
Mutatni, vagy fellebb széked
emelni és figyelmét
Azért hozzád kettőztetni
nem fogja, hogy Dámái
Majdan ötlet legyezgetni
fogják jobban Donnái.
13. Sajnálatlan aluszsza már
ők most kő álmáikat
S' itt reájok több szégyen vár
mint éri rabjaikat.
Kik miattak Tömlőtökben
szinte oly ártatlanul
Mentek, mint ezen vidéken
jöttek ők, méltatlanul.
14. Ők! kik ugyan nem érzették
Réz mellyekben félelmét
Pokolnak, még is hirdették
hírért 's törvény sérelmét
Másnak ugyan nem engedték,
hanem ők fel forgatták
S' embert marha helett tették
Igába 's úgy nyaggatták.
15. Ők kik lelki ismeretet
azt a' furtsa kis Bírót,
A' ki mindent fel méretett,
rosszszat úgy mint jót fel-rótt,
Sípnek, dobnak lármájával
el akarták altatni,
's egy heréltnek trillájával
vagy kürtel el fujatni.
16. Ők! kik lovat tsak vagy ebet
'S idegen színgyillákat
Fogtak pártul, és egyebet
mint börtöket, 's árvákat
Koldulni hagyták, mert féltek
hogy vélek pörölnének
Azok, kikért ők tsak éltek,
ha mással jót tennének.
17. Ők fekszenek dítséretlen
mostann itten férgektől
el emésztve e kietlen
Helyen sem Istenektől
Ujj életre nem ébresztve
Jutalmát nem találván
Jók számából ki rekesztve
Szégyen követ most álván.
18. Ne költsétek hát mostan fel
Általok szegényekké
Lett seregek! 's üzzétek el
A' Hollót, ébrettekké
Hogy ne tegye kákogása
Itt a Tyrannusokat.¹
19. Magyar itt ne danolgassa
buslakodó nótáját
Ostorát ne durrogassa
Paraszt, hogy a' Búzáját
A' vadaktul meg menthesse
S e fent szóval élelmét
Koldus itt ne kéregesse
átkozva fejedelmét.²
20. Vagy pedig egy sáppadt árva
Ördétva ne sirassa
Itt az apját, kit el zárva
tart egy hatalmas Basa.
Sem az hartzban bennává lett
Vitéz ne kárhoztassa
Azt, itt kiért sebeket vett
számra meg ne hívassa.
21. Hogy korán ne ébregyenek
Kegyesebbek legyenek
's előbb hogy ne bűnhődjenek
lármát most ne tegyenek,
Eleg korán fog fölöttök
majd az ég meg zendülni
Elöl hátul és mellettek
a' menykövek dördülni.
22. — — — —³
23. Ti pediglen jobb Királok
Tsendesen nyugodjatok,
Igaz földi volt anygalok
Édesden szunnyadjatok,
A' Paradicsom kertjében
van úgyis már lelketek
Itt a' gyász vidékeiben
ereklének testetek.
24. Örüllyetek azon napnak
A' mellyen a Hertzegek
Tetteik is funtoltatnak
és a' mikor az Egek
Ura leszen a' Bírátok,
vígann énekellyetek,
Mert nints semmiféle átok
a' latban ellenetek.

¹ Itt két sor hiányzik.² A magyar az eredetiben persze: der Deutsche.³ Ez a strófa a fordításból kimaradt.

25. A' nép buzgó áldásátul
 mázsátok fog billenni,
 's a' Bírónak jóságátul
 választottak ti lenni.
 Mert a' szegény Társatokkal
 Atya módon bántatok,
 És véle mint fiotokkal
 Éltetek, vigadtatok.

26. Be jól fog majd fületekben
 Azon szózat hangzani
 Ti! kik olly jól éltetekben
 Népet boldogéttani
 Tudtatok, már most örökre
 Kezeimből vegyétek
 A koronát fejetekre,
 Mert meg érdemlettétek.

Közl: GÁLOS REZSŐ.

KÖVY SÁNDOR LATIN VERSEI.

A nagy jogtudós latin versíró is volt. Szinnyei lexikona (VII. 175. h.) őt megjelent verséről s egy kéziratban maradról (*Panegyris honori imperatoris Francisci*) szól. Ez az utóbbi, szép írással, megvan a sárospataki kéziratárban, 42 negyedréti lapra írva, bekötve. A prologus Josephus főherceghez van intézve. De más nyomtatásban megjelent verse is van. Pl. egy *Carmen pastorale*, amelyre egy kéz ráírta: in obitum ill. D. Ios. Vay de Vaja. A végén A. K. jegy van. Itt ugyanaz a kéz a K betűhöz az övny toldást is hozzáírta.¹ Van egy másik kéziratban lévő verse is, *Napoleon de se ipso* címmel (66 distichon), amely az Ernst-gyűjteményben volt s most Juhász Dezső ajándékából a pataki könyvtár tulajdona. (Napoleon személye két másik pataki latin versíró is foglalkoztatott, Sipos Pált és Kézy Mózeszt.) Kövy e verset még Napoleon halála évében, 1821-ben írta. Könyvtári jelzése: 3221.

GULYÁS JÓZSEF.

FEJES ISTVÁN ISMERETLEN KÖLTEMÉNYE.

A mult század második felének halkszavú lírikusa volt Fejes István. Az egyszerű falusi néptanítónak, majd a tiszáninneni református egyházkerület püspökének lantján a legtisztább hangon csendült meg mind a szerelmi dal, mind a mélyen átérzett, a szív legbensejéből feltörő hazafias érzés. Nem kereste a feltűnést, a sikert. Valóban csak önmagának írt. Írásai azonban mégis utat törtek a szívekbe. Nemes, tiszta hangja, zengzetes nyelve irodalmi értékekké emelte alkotásait. Angolból áttüzetett fordításain kívül vallásos és szépirodalmi munkássága az irodalom történetében tisztos helyet biztosít számára.

Hazafias lírája a márciusi nagy napok hangulatának hű kifejezője. Mint gyermek élte át 1848 márciusának eseményeit (1838-ban született), s amit a gyermek átélt, annak az élete alkonyán álló aggastyán ritka bensőséggel tudott hangot adni. Néhány évvel halála (1913) előtt megírta hattyúdálát, amely nemcsak az ő végszava, de valóban a «nagy idők» szemtanúinak és részeseinek kiáltása — az új idők, új világ fiatalsága felé. *Az utolsó honvéd* ajakán a márciusi ifjúság üzenete szólal meg.

A vers nem került a nagy nyilvánosság elé. Megérdemli azonban, hogy közkincsé legyen.

¹ W 937/m jelzéssel. Török József is írt róla latin verset.

Az utolsó honvéd.

Régi nagy időkben még egyedül állok,
 Őszi felhő szárnyán majd én is elszállok;
 Elsőhajtott lelkem repülni fog messze,
 Mint a vándormadár, jobb hazát keresve.
 Fent, a csillagok közt látok én ott egyet,
 Amelyben a magyar mind egybe sereglett,
 Ahol a 48, mint egy fényes álom,
 Bujdosó csillaggá vált a túlvilágon.

Társaim ott vannak e csillagban immár,
 Itt magam virrasztok régi álmaimnál;
 Mellettem, körültem egy új világ támad,
 Ismeretlen idő, idegen, új század.
 Reszkető térdekkkel járok még itt benne,
 Társakat lelkemhez már többé nemelve;
 Régi dicsőségről, magyar szabadságról
 Onnan szólnak hozzám, csak a túlvilágból.

Hajh! jó is volna már újra látni őket,
 Újra élni köztük a dicső idöket;
 Látni nagy Kossuthot kibontott zászlóval,
 Amint harcra buzdít szépen csengő szóval.
 Amint róna és bérc megmozdul szavára
 És rohan a magyar a zúgó csatára,
 Szállanak az ifjak a halálba bátran,
 ...Isaszegnél, Vácánál, ...ahol én is jártam!

Hajh! jó is volna már e földtől megválnom,
 Hol szívem álmait már fel nem találom;
 Jó volna hallani hangodat az égből
 Te dicső Petőfi, ki szabad vagy régen!
 Szép volna daloddal indulni a harcra,
 Ott, ahol kipirul a hős honvéd arca,
 Golyózápor között törve Budavárba.
 Ott voltam..... De minek mesélem ezt már ma?

Árva sóhajomnak kacaj a visszhangja.
 Ifjak rám nevetnek, meséimet hallva.
 Csengő pohár mellett önekik a mámor
 Gyönyörökről suttag, nem szabad hazáról.
 Hol van Vasvári Pál? — nincs már hol keresnem.
 Magyar ifjú nincs, ki hazát úgy szeressen!
 Még hölgyet se szeret úgy, mint mi szerettünk,
 Láng volt a mi csókunk, de rabok nem lettünk!

Hajh! jó is volna már elszállni utánad
 Te fehér galambom, kit megölt a bánat;
 Ki liliom arcal égből szálltál régen,
 Míg én láncot hordtam börtön éjjelében.
 Te se lettél másé, én se lettem másé,
 Majd a csillagokban leszünk csak egymásé.
 Így szerettünk még mi! A szívünk lángjából
 Itattuk a leányt, nem pezsgős pohárból!

Régi nagy időkben még egyedül állok,
 Árnyék, akit üznek régi, fényes álmok.
 Mennék is már innen, szállnék is már innen,
 Hívó szózat csendül felém már messzünnen.
 De ti dicső lelkek, hogy menjek hozzátok,
 Amíg lelkemen ül itt egy súlyos átok?
 Az utolsó honvéd én vagyok a honban,
 Nekem várnom kell még a földi láncokban.

Nekem várnom kell még új napok kelését,
 Sötét éj eltűntét, alvók ébredését:
 Várnom kell, hogy a bú sóhaját felváltsa
 Körtök riadása, kardok csattanása.
 Hírt kell nékem vinnem fel a túlvilágba,
 Hogy a hős vértanuk nem haltak hiába.
 Tölem ők odafenn üzenetet várnak:
 Van-e még reménye a magyar hazának?

Ifjak, magyar ifjak, tinektek kiáltok:
 Van-e még remény, vagy élni is már átok?
 Ha, mint márciusban, egykor réges-régen,
 Mennydörgés moraja hangzanék a légben,
 Ha a régi dalnak újra csengne hangja:
 Talpra magyar, talpra! élet-halál harcra!
 — Tudnátok-e, mint mi, esküdni merészen:
 Halni szabadságért minden magyar készen!

Ifjak, magyar ifjak! Az utolsó honvéd
 Reszkető karokkal hazát már meg nem véd.
 De, ha titeket is riadó szó hívna,
 Ha a dob peregne, trombita harsogna,
 Nemzetiszn zászló vérvirággal hintve
 Bűvös varázsával ha nektek is intne,
 Mennétek-e, mint mi, a csatamezőre,
 Halni a hazáért, rivallva: előre!

(Távolból a Kossuth-nóta elhalkuló hangjai hallat-
 szanak: Ha még egyszer azt izeni, Mindnyájunknak
 el kell menni...)

Hah! Hah! Mi dal cseng itt? Régi hangot hallék.
 Régi dal csengése fülembé nyilallék:
 Visszhangja szavamnak, visszhangja szívemnek, ...
 Ifjak, magyar ifjak, keblemre öleltek!
 Apáitok dala ajkatokon zendül,
 Már a pohár ismét a hazáért csendül.
 Hát éljen a haza! — Megyek diadallal.
 Kísérjete ki majd a szabadságdallal!

Közlő: VÁNYI FERENC.

BAKSAY SÁNDOR LEVELE KOZMA ANDORHOZ.

Kedves Barátom

Kelet nélkül, 1909.

(nem, nem barátom, megbocsáss)

Kedves Kobzom és Kobzosom

Igy akartam kezdeni azt a rhapsodiámat, a melyre Symphoniáid lelkesítették. Fájdalom! az egész dolog impurumba zápúlt, mert én bennem a költőből nem maradt egyéb az adósságcsinálásnál, ennek is a legrosszabb fajtájánál, a becsületbeli adósság csinálásnál. Hiába van nálam befalazva a törvénytábla: GARNV.—G... Aki Rögtön Nem Válaszol.

Talán el is maradt volna végképp, miután az impurum tartalmát fővonásokban élőszóval elfecsegtém...De

Most már vége a «Kedves Barátomnak» is, a «Kedves Kobzosomnak» is, — paulo maiora!

Azaz hogy még sem!

Csak ha Arany János volnék, akkor szólítanálak így:

«Lelkemtől lelkezett! stb»

mióta t. i. Gyulay Pálról írt emlékezésedet olvastam versedben és prózádban egy lapon.

Boldog Gyulai!

Nec caruit vate sacro!

Nec carebunt, donec tu vixeris,

Si quidem fuerint fortes

Praeconia digna merentes.

Most már symphoniáidra térek vissza, melyekről egyetmást elmondotam. A 77 műdarab között legkedvesebb nekem az a hat sorból álló rimetlen rögtönzésed, melyet a *Tartalom* fölé sajátkezűleg írtál. De ebbe is bele kötök, és atyailag intelek: őrizkedjél a fél spondeusoktól!

Mél/tó/sá/gos/-/nagy/tisz/telet/tel/, Görög tragédiákba való ez.

Mennyivel vidámabb és kedvesebb a vidám Andronicus, a melylyel én viszonzom és köszönöm hozzád való jószágodat

nagy szeréttel

játszi barátod

Baksay Sándor.

U. i. folytatom a kötődést. Prózában már máskor is s most is újabban is megbotránykoztam azon, hogy te botránykozást írsz. Lehet hogy a korrek-tura a hibás vagy okoskodó, nekem is volt ilyesmivel bajom, szerettem volna is megrángatni a korrektorom üstökét, — fájdalom! a korrektor mind kopasz!

De ha te még egyszer botránykozást írsz, nem lesz többé velem sem békeség sem egyezség. Örökké versenyezni és viszálykodni fogok veled mind magányos mind nyilvános találkozásunkkor a nagy közönség előtt, valameddig e viszonytagsággal teljes életben élünk.

Aszondom én hogy a magyar helyesírás ki van építve Aranyig. Ezen felyül ami esik, a gonosztól vagyon.

B. S.

Közli: MERÉNYI OSZKÁR.

A KARTHAUSI FORRÁSAIHOZ.

Százéves a *Karthausi*, száz év óta keresik forrásait és Elek Oszkár összefoglaló tanulmánya¹ után sem szűnt meg a kutatás. Már Elek Oszkár utalt Dumas Karthausi-novellájára. Szerinte Eötvös *Karthausija* és Dumas novellája egyeznek abban a lényeges mozzanatban, hogy a Grande Chartreuse mindkettőnél «az élet hajótöröttjeinek menedéke» s hogy mindkettőnél «az adott szerzetesi helyzetből visszamenőben térünk a szerelmi történetre.» Részletekre azonban nem terjeszkedett ki, pedig Eötvös regényében és Dumas novellájában sok rokonvonás, egyezés található.

Dumas hőse is gazdag, előkelő család sarja, mint Eötvös Gusztávja. Szerelmét, M. tábornok feleségét édesanyja házában ismeri meg, míg Gusztáv nagynénjénél ismerkedik meg Júliával. Dumas karthauzija férjes asszonyt szeret, Gusztáv szerelme özvegyasszony. Mindkét esetben tapasztalt asszony áll szemben tapasztalatlan, 24—25 éves, érzelgős fiatalemberrel és lesz okozója a szerelmi csalódásnak. Mikor Dumas hőse tovább nem tudja titkolni szerelmét, külföldre utazik, hogy felejtse. Gusztáv is utazik, hogy Júliát felejtse. Dumas hőse Firenzében ismerkedik meg barátjával Emánuellel, aki mind Armand, mind Artur egyes vonásait viseli, de egyben Dufey szerepének is megfelel. Olaszországból visszajövet meglátogatják Emánuellel a grenoble-i karthauzi kolostort, a hős későbbi vezeklési helyét. Szerzetesünk Párizsban újra találkozik a tábornokkal, aki meghívja vidéki birtokukra. Hősünk kibúvóra a tábornokné felhatalmazza, hogy barátokat is hozhat s ezért a meghívásnak Emánuellel együtt tesznek eleget. A tábornok néhány nap múlva elutazik és a karthauzi véletlenül tanuja lesz annak, hogy Karolina, a tábornok felesége, Emánuel szeretője. Bosszút forral. Emánuel inasától megveszi azokat a leveleket, melyeket gazdája Karolinától kapott. Ezekből megtudja, hogy Karolina már két éve szeretője Emánuelnek. Karolina férjhezmenetele óta ez az első alkalom, hogy találkozhattak, és ezt is a szerencsétlen, szerelmes barátnak köszönhetik. (Gusztáv is közvetít Dufey és Júlia között). A levelekből megtudja azt is, hogy Karolina gyermeke Emánueltől van. (Júlia gyermekének Dufey az atyja). Ez röviden a *szerelmi csalódás* vázlata.

A karthauzi sírásó nagyot csalódott a barátság érzésében is. És mikor Emánuel elhagyja Karolina szobáját, csak ennyit tud mondani: Oh Emánuel. (Gusztáv is csalódik barátaiban: Armand Dufey szövetségese lett, Arthur pedig Bettyvel kacérkodott).

A karthauzi a levelekkel az asszonyt zsarolja, majdnem párbajra kerül a sor a két volt barát között (Gusztáv és Armand is párbajt ví) de Emánuel meghátrál s a karthauzi karjaiba dobja az asszonyt (Dufey is elhagyja Júliát). A történet azzal végződik, hogy Emánuel és Karolina közös öngyilkosságot követnek el. (Arthur öngyilkossága és Júlia szomorú halála).

A karthauzi sírásót életének ez a szaka, melyet novellánk felől, állandóan lelkiismereti furdalásként követi, ezért várja életének végét és ezért ássa a maga sírját.

¹ Elek Oszkár: A Karthausi és forrásai. Irod. tört. Közl. 1934. 14—31, 113—127. l.

A két történet keretének és több indítéknek hasonlósága kétségtelenül Dumas-hatást is bizonyít Eötvös Karthausijában. Dumas magyarországi népszerűsége köztudomású. Fent tárgyalt novellája 1838-ban jelent meg gyűjteményes kiadásban¹ s önállóan bizonyára már néhány évvel előbb. Hogy ezt a novelláját nálunk is ismerték, bizonyítja az Athenaeum 1841. évfolyamában² megjelent magyar fordítása. Érdekes, hogy a fordítás éppen akkor készült, mikor a *Karthausi* utolsó részlete a Budapesti Árvizkönyvben (1841-ben) napvilágot látott. E körülmény pedig azt bizonyítja, hogy a két karthauzi-történet között levő tárgyi rokonságot már a kortársak is érezték.

CSAPLÁROS ISTVÁN.

PÓTLÁS A CSOKONAI-IRODALOMHOZ.

* Az IK. f. évi 170—180. l. megjelent összefoglalásomat technikai okokból nem tudtam 1938 végéig kiegészíteni; azért most pótolom meg a következő adatokkal:

1938.

Rédey Tivadar: *A méla Tempefői*. — Ism. (b-ár) Nemz. Ujs. 96. sz. — Schöpplin Aladár, Nyugat I. 475—476. l. — Rédey T., Napk. II. 59. l. — B. Gy., Pesti Napló 97. sz. — Korunk Szava 357. l.

Péterffy László: *Irodalmi séta Debrecenben*. A Dóczi-leánygimnázium értesítőjében. Kny. is megj. 32. l. («Képek, könyvek, szobrok, sírok és más emlékek» közt Cs. debreceni emlékei).

Benkó Barnabás: *Magyarázat Cs. egyik bordalához*. It. 121—124. l.

Gulyás József: *Cs.-versek egybeillesztése*. IK. 405. l.

Karinthy Frigyes: *Cs. és az új mélék*. P. Napló 112. sz.

Halász Gábor: *Ismeretlen Cs.-mű*. 276—286.; 359—371. l.

Nagy Méda: *Cs. V. M.* Nemz. Ujs. 281. sz.

Klenner Ferenc: *Cs. és a praeromantika*. Pannonia. 241—283. l.

ÉCSY Ö. ISTVÁN.

¹ (Oeuvres d'Alexandre Dumas, tome premier, Bruxelles, 1838: Impressions de voyage, 251—258. l.).

² Athenaeum. 1841. I. 52—54. sz. május 2—6. — A fordító Varso álnevet használt. Ezt az álnevet sem az Abafi Figyelő, sem Székely Dávid munkája alapján nem tudtam megfejteni.

KÖNYVISMERTETÉS.

Janus Pannonius költeményei Hegedűs István magyar fordításában.
Budapest, M. Tud. Akadémia. 1938. XVIII. 238. l.

Világhírű poétánkkal kevesen foglalkoztak magyarországi tudósok. Kötetünk nagyemlékű fordítója, Hegedűs István, a gondos professzor elmélyülésével tanulmányozta hazánk latin kultúráját; nem elégedett meg azonban azzal, hogy a sok összegyűjtött anyagból csak elméleti úton állapítsa meg Janus Pannonius költői arcát: le is fordította verseinek nagy részét. Közkinés: ezt látta meg Hegedűs bennük; és mikor sok fáradsággal fordított, az a cél lebegett szemei előtt, hogy Janus az egész magyar olvasóközönség közkinése lehessen. Az ő szellemében járt el tehát az Akadémia klasszika-filológiai bizottsága, midőn elhatározta, hogy «szétszórtan megjelent Janus Pannonius-fordításait a még kiadallan kéziratok fordításokkal kiegészítve önálló kötetben adja ki». Rengeteg munka eredménye van itt összegyűjtve. Az már maga az anyag is, melyben szerepel egy 2900 soros panegyricus fordítása is — gazdag jegyzetanyaggal illusztrálva (nagyon helyesen tette a Bizottság, hogy a kötet végén a három legnagyobb költeményhez adott jegyzeteket majdnem teljesen leközölte).

Előbb néhány szót a fordításokról. Hegedűst nem kell dicsérnünk. A nagy anyagnak megfelelően azonban vannak apróbb hibák a verselésben. Általában nagyon kár, hogy sok henye szót használ. Néha a *biz'*, *ó*, *ám*, *hisz*, *immár*, *bizony*, *íme* szavak annyiszor fordulnak elő, hogy a költemény elveszti szépségét s több lesz az efféle diszítés, mint az eredeti tartalom. — Az *oh!* *ó!* felkiáltó, csodálkozó szócskát sokszor rövid szótagként illeszti a versbe:

Medvekölőknek hívsz te gunyolva gyakorta, o Gryllus...

(Itt 61. sz.; Teleki Epigr. I. 126.)

Hisz Marcus vagyok én... De o hány Marcus van a földön...

(64. sz.; Epigr. I. 132.)

Megkiméllek téged, o gyöngéd olvasó immár...

(59. sz.; Epigr. I. 122.)

Ezek mind hexameteres sorok. Különösen figyelemreméltó az utolsó idézet, melyben még két hiba van. A *megkiméllek* szó *i*-je rövidnek van szedve, noha itt hosszúnak kellene lennie (lehet ugyan, hogy ez csak egyike a hemzsegő sajtóhibáknak). A másik az *olvasó* szóban van. Itt a második ó nem lehet hosszú, mert akkor az utolsóelőtti láb nem dactylus (— UU).

Ilyen fajta hibát találunk még néhányat. Hegedüs ugyanis néha úgy segít magán, hogy megváltoztatja a helyesírást s nemcsak rövidnek veszi a lábat, hanem röviden írja is.

Bár öregén húnyt, mert kikerülhetetlen a végzet,
Mégis *mélto* vala élni örökre bizony.

(66. sz.: Epigr. I. 136.)

Ennek a fordítottját is megtalálhatjuk: a rövid magánhangzót hosszúnak veszi:

Im' a Velence reménye, anyádnak a vígasza tűnt el
Teveled és odavan drága atyád öröme.

(67. sz.; Epigr. I. 137.)

Néha következetlen, mikor egy szót ugyanabban a sorban kétféleképpen használ:

Tán finomabban irok vala én is a szép Latiumba'
Itt *barbár* talajon *barbar* az ajk ha beszél.

(22. sz.: Epigr. I. 35.)

Ezzel szemben fordításait mindig az jellemzi, hogy az eredeti szöveghez pontosan ragaszkodnak. Érdemes öt összehasonlítani más fordítóval, például Berczeli A. Károllyal. Az utóbbi kötetének címe *Magyar költő magyarul*; 1934-ben, Szegeden jelent meg. Hogy az összehasonlítást ellenőrizhessük, közöljük a latin eredetét is. Például:

Teleki Epigr. I. 91. Ad Carbonem poetam.

Qui nunc es Carbo, nempe ulim pruna fuisti,
Pone animos, fies mox, Ludovice, cinis.

Berczelinél 21. l. Carbo Lajoshoz.

Szén a neved magyarul, Carbo, de zsarátnok a lelked
kár, Lajosom, hogy az is por s hamu lesz valaha.

Hegedűsnél 47. sz.; 192. l. Carbo Lajoshoz.

Carbo ki vagy mostan, te parázs voltál, ne kérkedj,
Jó Lajosom, mert csak por, hamu léssz valaha.

A különbség azonnal szembetűnik. Berczeli fordítása — már ebből az egy példából is kitűnik — szebb, lendületesebb: költőibb; kár, hogy néha nagyon messze elkalandozik az eredetitől: a fordításból nemegyszer átköltés lesz s több benne a Berczelié, mint Janusé. Hegedűsé hívebb.

Hegedüs egyik tévedését is szeretném itt helyesbíteni. Ugyanis a kötet 196. lapján van egy fordítás, melynek címe *Polycarpushoz (Kalocsai György)*. Telekinél Epigr. I. 140. *Ad Polycarpum* van. A zárójelben levő magyarázat bizonyára Hegedüstől származik s azt akarja jelenteni, hogy Polycarpus nem más mint Kalocsai György. Ez azonban nyilván tévedés; Fraknoi Vilmos ugyanis már 1898-ban (tehát még Hegedüs életében) tisztázta Polycarpus eléggé bonyolult életkörülményeit és kimutatta, hogy a humanista álnév mögött *Kosztolányi György* rejtőzött (*Mátyás király magyar diplomái: Századok* 1898: 1 és ktk.). Kár, hogy a kötetben valamiféle jegyzettel nem igazították ki a tévedést!

Az anyagot Huszti József rendezte sajtó alá és ő gondozta a kiadást. Valóban jobb kezebe már nem is kerülhetett volna, mert nála jobban ma senki sem ismeri Janus Pannoniust. Nagy nyugalommal olvashatjuk tehát

azt a rövid, de mégis mindenre kiterjeszkedő életrajzot, illetve jellemzést, mely a kötetet bevezeti. Aki csak futólag akar költőnkkel foglalkozni, nagyzerűen megérti ebből Janus költészetének titkos rugóit, megismeri környezetét, barátait, tanuló társait. Aki pedig a részletek iránt is érdeklődik, szintén Huszti könyvére van utalva (*Janus Pannonius* Pécs, 1931. A Janus Pannonius társaság kiadása).

Már említettük, hogy a nagyobb költemények mellett közölte Huszti a kötet végén Hegedüs jegyzeteit is. Nagy kár, hogy nem tette ugyanezt az elégiák esetében is. Különösen a II. könyv 18. darabjánál (170. l.): *Az atyáisten és Fiuisten tanácskozása az emberiség elvesztéséről...* nélkülözzük ezt. A Teleki-féle kiadás a 199. és 200. sort kipontozza, jelölül annak, hogy onnan hiányzik valami.¹ Hegedüs egyik akadémiai előadásában részletesen foglalkozott ezzel a darabbal. A felolvasás kivonata és a költemény fordítása megjelent az Akadémiai Értesítőben.² Itt nagyszerű fejtegetésben okolja meg azt a cselekedetet is, mellyel a Telekinél kipontozott két sor helyett betold egy megfelelő distichont. Szóval, vagy erre a cikkre utalva vagy jegyzetben kellett volna megjelölni, hogy mit tett itt Hegedüs, mert a kötet 175. lapján, a megfelelő helyen betoldott két sor kurzív szedése legfeljebb szöveget üt az ember fejébe, de meg nem magyaráz semmit.³

A közölt versek egyrésze már korábban is megjelent, másik csoportja azonban kéziratban maradt ránk s onnan került a kötetbe. Azok a versek, melyeket már előbb is közreadtak, meg vannak jelölve a tartalomjegyzékben: Pl. *Eranemos vagy «Szelek versenye»* (IK. IX. 74–82.). Ha azonban ez utmutatáson elindulva a jelzett helyen akarunk megtalálni néhány darabot, azt tapasztalhatjuk, hogy a megadott forrás helyén sokszor nem a közölt fordítást, hanem egészen más tolmácsolást találunk. Tizenegy ilyen vers van; forrásként a Kisfaludy Társaság Évlapjainak XXVIII. kötete van megjelölve. De sem ebben a kötetben, sem másutt nem találtuk meg a gyűjteményben közölt fordításokat.⁴ Ez a tévedés bizonyára csak véletlenül csúszott be.

Itt kell megjegyeznünk, hogy valószínűleg a kötet célja és terjedelme nem engedte meg, hogy a Hegedüs Istvántól származó Janus Pannonius fordítások bibliografiáját a gyűjteményhez csatolják. Ez nem csak azért lett volna tanulságos, mivel Hegedüs műfordításai több helyen is megjelentek,⁵ s az eléjük írt tanulmányban néha más-más oldalról világítja meg az egyes

¹ Opusc. 371. 371. l.: «Inde a v. 185. ad finem usque, omnia turbata, luxata, misereque depravata sunt». (Érdekes, hogy az itt közölt latin cím nem ugyanaz, mint a vers fölötti: Poem. 487. l.)

² *Janus Pannonius vallásos költeményei*. 1913. XXIV. 159–171. — Figyelemreméltó, hogy Hegedüs mintegy sejtet bizonyos párhuzamot e költemény és a Zrínyiasz megfelelő helyei között. (167. l.)

³ A tartalomjegyzékben (236. l.) is csak a szokott egyszerű utalás található.

⁴ A tizenegy vers e gyűjteményben 1., 8., 9., 29., 30., 36., 47., 52., 74., 98. és 103. számmal van ellátva.

⁵ Pl. a Kisf. Társ. Évlapjai XXVIII. és a Budapesti Szemle LXXX. kötetében ugyanazok a darabok jelentek meg kis eltéréssel. De van olyan fordítás, melyet három-négy helyen is közöltek.

verseket tudós fordítónk, hanem némely darabot másképpen tolmácsolt az egyik helyen mint a másikon.¹

Szedés közben csúszhatott be a hiba a 179. lapon levő 2. számú epigramma szövegébe. A költemény címe *Fohász az istenekhez a törökök ellen induló Mátyás érdekében*. Forrásul a Kisfaludy Társ. Évl. XXVIII 131. lapja van megjelölve. Itt a cím alatt egy tizenkét soros fordítást találunk, a Teleki-féle kiadás Epigr. I. 2-nek hű magyar változatát. Ugyanezt láthatjuk a Budapesti Szemle LXXX. kötetének 344. lapján és a Mátyás király Emlékkönyv (Márki S. 1902) 201. lapján. Miért van az, hogy a forrásul megjelölt folyóiratban s még két más helyen megvan az egész költemény, itt, a gyűjtemény kiadásban pedig csak *hat sor*, az epigramma *első fele* van közölve? A fordítás csak olyan hű, mint a többi esetben!

Noha a kötet Hegedüs István összes fordítását akarja adni² elkerülte a kiadó figyelmét az a hét költemény, melyet fordítónk még 1896-ban, illetve 1897-ben közreadott a Nyelv- és széptudományi Értekezésekben.

Csak még egyet. A 235. lapon levő jegyzet szerint a költemények sorrendje a Teleki-féle kiadásával megegyezik. A gyűjtemény azonban nem egészen ezt tanúsítja. Vannak esetek, mikor nagyon helyesen s megmagyarázhatóan cseréli fel a kiadó a Teleki-féle sorrendet, például mikor a két *Róma* című fordítást egymás mellé teszi a 193. lapon;³ vagy ugyanott az 52. és 53. darab esetében, mivel mindkettő *Valla Lőrínchez* szól. Nem tudjuk azonban, hogy miért került az *Egy zsidó uzsorához* (I. 294.) című epigramma a *Ki Vergiliust lopogatja* (I. 200.) és a *Malatesta Zsigmondhoz* (I. 213.) írt darabok közé. Hasonlóképpen van felcserélve *II. Pius* epitaphiuma (I. 232.) a *Besugókról* írt epigrammával. (Ezek a fordítások a gyűjtemény 200—202. lapjain találhatók).

MARGÓCSY JÓZSEF.

Kerényi Károly: Az ismeretlen Berzsenyi. (Magyar Éjtszakák II.) A debreceni Ady-Társaság kiadványa Budapest-Debrecen-Pécs, 1940. 8-r., 36 l.

Kerényi dolgozatának címe Erdélyi Jánosnak egy 1847-ben írott mondatára utal: «minden tétova nélkül meg kell vallanunk, hogy Berzsenyit nem ismerjük». Akit Kerényi megmutat, a filozófus Berzsenyit, csakugyan nem ismertük eléggé: hús esztendővel ezelőtt írott, de csak most kiadott dolgozatában az újabban elevenebbé tett Berzsenyi-kutatást jóval megelőzve építi föl jeles tanulmányát Berzsenyi hellenizmustól ihletett idealizmusának megvilágítására. A költő tehetségének kirobbanó erő kifejtésében és a platoni képzelet eszmealkotó, intuitív nagyszerűségében látja fejlődésének adottságait. E fejlődésnek horatiusi-matthiassoni állomásain, az eddig is ismert példákon

¹ Csak például hozunk fel itt öt költeményt (41., 49., 66., 67. és 81. darabok), melyek a kötetbe a kéziratból kerültek s megvannak — jobb változatban — az Ért. a nyelv- és széptud. köréből XVI. kötetben Hegedüs két nagy tanulmányában.

² «A kötet így tartalmazza mindazt, ami Hegedüs István Janus Pannonius-fordításából felkutatható volt» (a gyűjtemény III. lapján levő Előszóbból).

³ Az előbb közölt (50. sz.) fordítás címe Telekinél: «Comparatio Trojae et phoenicis exusti». Itt Róma (Epigr. I. 152.).

túl azonban meggyőzően mutat rá az ihlet másik forrására, Platonra. Megmutatja, hogy már a matthissoni vonások között is kicsillannak a görög bölcs hatásának sugarai, de ekkoriban Berzsenyi még nem tudja «a platonizmust a német érzelő világnézetétől elválasztani»: csak közel negyvenéves korában, költői nagy megtorpanása után, 1815-ben lépett «bensőséges viszonyba» a nagy göröggel. Mind mélyebben hatott rá, főként Winckelmannon át, s költői leveleitől Mailáth-ódájáig kialakítja szépség-elméletét s egész filozófiáját. Látomásszerűen, elragadtatva emelkedik a maga theogoniája felé, amely emberi, harmoniás szépséget vetít a transcendszre. Rendszert nem tudott volna fejleszteni belőle, de élménye lett, amely, mint magáraeszmélés, gyönyörűséggel töltötte el lelkét. Mindezzel Kerényi — aki részletekben is rámutat platonai hatásra — valóban egy «ismeretlen» Berzsenyit tárt föl. Míg eladdig *csak* a meddő és rendszertelen, megalapozatlan tanulgatást látták a Kőlcsey kritikáját követő lustrumok történetében, e kitűnő tanulmány Berzsenyi *énjébe* mélyedve, egyéniségének nagyszerű mozzanatait átélve világítá eszmekörére s abból kialakult ábrándjára, a hellenizmus ihlette magyar idealizmusra. Örvendetes, hogy Kerényi munkáját íróasztalának fiókjából közzétette; ha a költő fejlődéséről rajzolt képnek ma már nem minden mozzanatával értünk is egyet, a filozófus-költő annál tisztábban megvilágítva áll előttünk, és meleg Berzsenyi-szeretetében örömmel osztozunk.

GÁLOS REZSŐ.

Kosztolányi Dezső: Lenni vagy nem lenni. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Illyés Gyula. Nyugat kiadás. 8-r. 272 l.

Irodalomtörténetírásunk érezhető változáson, sőt válságon megy keresztül. Az a tudományos rendszer és módszertan, mellyel kivált a régebbi idők művelték tudományunkat, átértékelődik, s noha nem a pozitívizmus és a szellemtörténet befejezett harcára gondolunk, megállapíthatjuk: az átértékelés nyomán új rendszerezés létrejöttét várhatjuk. Ez a rendszer nem lesz radikális, nincs szükség rá, sőt, talán több hagyomány rakódik le benne, mint a mai átmenetben látható, de oly motívumok erősödését várhatjuk, amelyeknek alig lesznek tudománytörténeti előzményei. Az irodalom világából átalakult gyakorlat erősödésére gondolunk. A magyar írók minden időben foglalkoztak irodalomelméleti kérdésekkel, irodalomtörténetírásunk egy korszakát a nemzeti klasszicizmus nagyjainak írásai alakították ki, de a múltban az írók irodalomtörténeti munkája megmaradt a hivatalos tudománynak keretei között és módszerénél. Az újabb időkben azonban a tudomány és az írók irodalomtörténeti dolgozatai két úton járnak, más módszert követnek. Az írók föllendítői az essaynak, mai formájának megalakítói; az essay térhódítása, megerősödése szinte az irodalomtörténet kereteit feszegeti, de a jövőndő nyilván megtalálja a kiegyenlítődest.

A mai, nagy essay-gyakorlat megindítását, azt hisszük, bizonyos mértékben Kosztolányi Dezsőnek, kivált pályája vége felé írt irodalomtörténeti arcképeiben láthatjuk, amelyek most kötetben jelentek meg; ezeken jól megfigyelhetjük tudományos igényekkel módszereit. A tudományos tanulmánytól mindjárt elinduló szándékban különbözik. Nem törekszik tárgyilagosságra és teljességre, arcképei felvillanásokkal vésődnek tudatunkba. Életrészletek,

idézetek közt folyik előadása: az életrészletek: drámai jelenetek, ez idézeteknek szempontjait igazolják, — hamarosan észrevevesszük szubjektív előadásának gyökereit, saját élményeit. Kosztolányi arcképei, túlnyomó többségükben a 930-as esztendőkből, elsősorban hatni akarnak, az előadás művészetével, a csoportosítás megjelöléseivel, s a szempontok újszerűségével. Mindhárom motívumban Kosztolányi írói szemlélete is fölbukkan, nem is gondol a tudós követelmények személytelenségére. Széchenyiben szerepjátszó pillanatot les meg, Balassa Bálintban az ellentétek embere érdekli, Pázmányban a nyelv-apostolt látja, Gyöngyösiben a nyelv-reformátort. Aztán Kármán stílusát, Csokonai verselését, Vörösmarty művészetét szemléli. Még a legnagyobbakról, Aranyból, Petőfiből is csak részleteket rajzol, szubjektíven, a reátett hatás melegénél.

Az essay — mint mondtuk, — új lendülettel él, hasonló szubjektív fölépítésben a szorosan vett tudományos munkák ütemét is megszabja, a személyes élmény nyílt sodra által. Nem hibáztatásul mondjuk, csak rámutatunk a most folyó fejlődés kanyargására, amely irodalmi szempontból lendületet, szoros tárgyközeliséget, régebben nem sejtett életteljességet hoz, de tudományos igények szerint nélkülözi a feltétlen filológiai megbízhatóságot, s a kép színeinek okvetlen valódiságát. Irodalomtörténetírásunk a jelenlegi forrás után nyilván megszűri az eredményeket, s azon a fokon, amikor a termékeny szubjektív vonásokkal gazdagodó majdani gyakorlat a tudományos teljességet eléri, nagy elindítóként fogja tisztelni Kosztolányi arcképsoroztatát, mely egy nagy irodalomtörténeti célt elsőnek valósított meg: közvetetlen kapcsolatot talált a közönséggel.

Illyés Gyula filológus hűséggel és szempontok szerint rendezte sajtó alá a kötetet.

KENYERES IMRE.

Doktori értekezések 1938—39-ben.

7. *Hegyi Ferenc: Pálóczi Horváth Ádám.* Debrecen, Szerző kiadása 1939. 106 l.

Garda Samu Horváth-életrajza félszázaddal ezelőtt, 1890-ben jelent meg, amikor Kazinczy levelezésének jórésze még kiadatlan volt, s maga az anyaggyűjtés is sok nehézséggel járt. A kis kötet — talán épen azért — sem Horváthnak, az embernek, sem a költőnek teljes képét nem mutathatta meg. Helyénvaló volt tehát egy új monográfia kimunkálása és megjelenése, amely irodalom- és szellemtörténeti szempontokból világot vet a XVIII. századnak erre az érdekes, a maga különösségeivel is jelentős egyéniségére. Hegyi Ferenc könyve — a derekasabb doktori értekezések egyike — nagy fölkészültséggel és szorgalmas munkával próbálja az eddig érzett hiányt pótolni. Fáradtságos munkát végzett a szerző: Pálóczi Horváth Ádám regényét, csillagászati munkáját, szabadkőműves alkotásait áttanulmányozni nem csekély feladat volt; becsületesen elvégezte. Az összegyűjtött anyagnak azonban nem eléggé ura. Horváth Ádám munkásságát három [nagy fejezetbe csoportosítva tárgyalja: a „felvilágosodott szabadkőműves”-ben ilyen szellemű munkáit tárgyalja részletesen (Horváth rózsakeresztes vonatkozásaira Eckhardt Sándor, a *Rudolphias* rózsakeresztes jellegére már Angyal E. rámu-

tattak). «Az új klasszicizmus szolgálatában» a *Hyperborei zsengeről* és a nemesi fölkeléssel kapcsolatos verseiről szól; «A nacionalista Horváth» címmel egyrészt maradiságát híven mutatja be, (de Rousseau és Voltaire hatását emlegeti), másrészt hagyománymentő törekvéseit vázolja példabeszédeknek és énekgyűjteményeinek méltatásával. A csoportosítás ebben a szellemtörténeti irányra törekvő formájában mesterkélt, nem minden illik a keretekbe, néha ismétlésekre kényszeríti, másfelől épen a költő és író *fejlődését* nem mutatja meg. A mindig egyszintű (helyenként terjengős) tárgyalásból nem élesül ki Horváth jelentősége. Az életrajznak viszont, amely a közismert sok anekdotát is elismétli, sok hiányosságát érezzük, itt több kutatásra lett volna szükség. Néhány apróbb hibája: Horváth első házasságának dátumát nem közli; a *Csallóközi ódáknak* Mészárosnak magának nincsen költeménye; a középrimes hangsúlyos verseket nem mernők leoninusoknak nevezni; a *Rudolphiasban* Vergilius hatását nem említi. A *tétényi leány* bővebb tárgyalást érdemelt volna. Főhibája azonban, hogy Horváth énekeskönyveiről inkább külsőségeket mond el, a kéziratokat ismergeti, anekdotákat beszél el, semmint a lényegről szólna s az anyagot mai ismereteink szerint megvilágítaná. A szellemtörténeti beállítás nem elég termékeny s elvész benne az irodalomtörténeti szempont, a költészetről kevés szó esik. Ez a rendszertelensége oka ítéletünknek, hogy P. Horváth Ádám teljes monográfiájának kérdését Hegyi még nem oldotta meg, de ha kutatásait folytatja, jogosan várhatjuk tőle.

KERÉKES EMIL.

8. *Meggyes Ede: Kuthy Lajos mint regényíró.* Budapest, 1939. 8-r. 43 l.

A Kuthy Lajos körül támadt irodalmi vita még távolról sincs lezárva. Meggyes Ede dolgozata egy és más szempontból közelebb visz bennünket a tragikussorsú író «rejtelseinek» megértéséhez, de inkább felveti a kérdéseket, mint megadja rájuk a feleletet. A dolgozatban igen sok termékeny gondolat, szellemes észrevétel, felvetett probléma van, olyan, melyről sokat lehetne vitatkozni, de számos esetben a szerző adós marad a megoldással. Így dolgozatának egyes részei vázlat benyomását kellik, s hiányoljuk a részletes kidolgozást. Alapvető hibája, hogy Meggyes Kuthyt eredeti, öntudatos magyar írónak tartja, akit csak igen laza szálak fűznek Sue-hoz. Az igazság evvel szemben szerintünk az, hogy a *Mistère* nélkül Kuthy nemcsak nem így írja meg *Hazai rejtelseit*, de egyáltalában meg sem írja. E tétel nyílt kétségbevonása után a sorok között maga a szerző is elismeri, sőt erre támaszkodik, mikor azt fejtegeti, hogy épen Sue munkájának hatása alatt a magyar közönség várta az író, aki bemutatja neki a magyar titkokat, (12. l.) s a Kuthy-regény borzalmait taglalva, azt mondja: «így csinálták ezt francia mesterei is és ő, ha nem fordította is őket, tanult tőlük». (19. l.). Szellemes, újszerű és meggyőző az a megállapítása, hogy a *Hazai rejtelmek* irányregény, mert benne a Széchenyi-féle reformeszmék érdekében izgat az író. Találkozik az a meglátása is, hogy Kuthy alapjában véve mindig lírikus marad, mert a lírai habitus és a romantikus szellem egymásnak tejtestvérei. Meggyes nyelve zamatos, stílusa színes, kár, hogy néhol tömörsége a világosság rovására alakult.

BERCZIK ÁRPÁD.

9. *Moldvai Klára: Az 1870-es évek irodalmi élete. Hagyományválság, iránykeresés.* Budapest, 1939. 8-r., 95 l.

Aki valamely kor irodalmi keresztemszetét adja, annak meg kell találnia azokat az idegrostokat, melyek már az előbbi korszakot is táplálták, rá kell mutatni a tárgyalt korszakban jelentkező novumra, és munkája kihangzásában fel kell fednie a jövőendő korszakba átvezető idegszálakat is. Moldvai Klára ezt a rendkívüli körültekintést, éles szemet és finom ízlést igénylő feladatot igen ügyesen oldotta meg. Nagyon helyesen vette észre, hogy az irodalom bizonyos mértékben összefüggésben van az illető korszak életével is, s nem feledkezik meg dolgozata folyamán a társadalmi élet fejlődése mellett a gazdasági tényezők alakulásáról sem. Bevezetésében mindjárt a 70-es évek elejéről kapunk igen szemléletes körképet, majd rámutat a szerző arra, hogy miképpen fogadja a nagy magyar klasszikus nemzedék — Gyulai, Szász Károly, Salamon Ferenc — a pozitívizmus jelentkezését, s térhódítását. Tolla nyomán megelevenedik a klasszikusokkal szembeszálló fiatalok, — Ábrányi Emil, Reviczky, Komjáthy, Rákosi, Dóczy — harcias csoportja. Ezek vagy nyíltan kozmopolitizmusra törekszenek, vagy öntudatlanul engedik a külföldi irodalmi hatásoknak — különösen az orosz-francia realizmusnak, — irodalmi tevékenységükre való érvényesülését. Idegen irodalmakra legközvetlenebbül mindig a színpad reagál, érthető, hogy Moldvai hosszasan foglalkozik a 70-es évek színpadi viszonyaival. A korszak vége már az erjedés képét mutatja: a klasszikusok bástyája, az Akadémia inog a ráhulló csapások alatt, s a fiatalok, élükön Vajdával, merész léptekkel indulnak az importált, de hazai talajon egészen sajátosan magyar ízt nyert szimbolizmus felé. Az ízlésváltozás még csak kísért, de «a „fin de siècle” előreveti árnyát». — Moldvai Klára dolgozatának minden megállapítása alapos forrástanulmánynak és lelkiismeretes, önálló mérlegelésnek az eredménye. Hangja a történetíró tárgyilagos orgánuma, s valóban, a kép, amit itt kapunk, érdekes fejezete a magyar szellem történetének. S ha végül megemlítjük, hogy a szerző mondanivalóit kellemes, élvezhető nyelven adja elő, azt hisszük, nem tévedünk, mikor Moldvai Klárában az irodalomtörténetírásnak ígéretét látjuk.

BERCZIK ÁRPÁD.

10. *Pados Ottokár: Vörösmarty természetszemlélete.* 1938. Szerző kiadása. 8-r. 66 l.

Szerzőnk arra a hiánypótló munkára vállalkozott, hogy Vörösmarty természetszeretetét mutassa be. Vörösmartyban korán megvolt a természetérzék, amely ragyogó természetszemléletéhez segítette. Számára a természet a felemelkedés útja; a Dunántúl hegyes-völgyes vidéke ezt az érzéket csak elmélyítette. Etelka iránti első érzelmei — szépen mutat rá a szerző — mintegy a természetbe vannak beleágyazva. Természetszemléletének materiális elemeit Pados érzékterületek szerint csoportosítja. A vizuális eredetűeknél kiemeli a fény szerepét. Vörösmarty eidetikus típus: lát és láttat. Nála minden csillog, minden alakja — különösen a sok nőalakja — fénnel van átszőve, s a fény szeretetével jár a színek iránti fogékonysága is. Még tölboldaltak akusztikai képei. Formáinak zeneisége, változatossága

hangutánzó és hangfestő szavai, különösen madárhang-utánzásai mind természetérzékéből erednek. A szellőtől az orkánig, halk suttogástól a mennydörgésig a hangzó elemnek minden árnyalatával találkozunk költeményeiben. E két érzetterületről származó képei egybefonódva motórikus képekkel költészetének csodás zengést adnak. Feltűnőek Vörösmarty tenger-képei.

E jobbára pszichológiai szempontok szerint történő vizsgálódás után a költői kifejezési formákat veszi szemügyre: a hasonlatokat, metaforát, szimbólumot és víziót. Kiemeli, hogy nőalakjait majdnem mindig virághoz hasonlítja, míg a harcra váró férfiakat szálfához. Nem ritkák az állatvilágból vett hasonlatok. Metaforát két csoportra osztja: az érzéki és elvont dolgokat szemlélőkre. Ez az igazi területe költői virtuozitásának.

Tájszemléletében megkülönbözteti a reális és az ideális tájképeket, hangsúlyozva, hogy nemcsak az ideálisnak, de a reálisnak is nagy szerepe van Vörösmarty költészetében. Önmagáért való tájkép nincs, vagy az események háttérre a táj, vagy poétikai hatásokra törekszik. — Ebben nem értek szerzőnkkel egyet. Nagyon kérdéses, vajon szabad-e költői műben a költőtől megrajzolt képet, tájat elválasztani a műalkotás egészétől, és külön mint tájat akár az események háttéréként, akár mint poétikai hatást célzó külsőséget tekinteni. Nem több-e minden esetben ennél? Elválasztható-e a műalkotás egészétől a nélkül, hogy az kisebbséget ne szenvedjen? Aligha. Különösen Vörösmartynál nem, aki maga benne- és együtt élt a természettel, amint a szerző mondja «élte a természetet».

Külön fejezet szól a természet átlelekésítéséről, ami Vörösmarty dinamikus természetszemléletének legszebb alkotásait hozta létre. Három csoportba sorolja képeit a szerző: egyikben a világ élettelen dolgai emberi alakban jelennek meg, a másodikban érzelem is van, végül a harmadikat az allegória alkotja. Több példán be is mutatja ezeket, s az allegóriánál hangsúlyozza, hogy itt a költő és a természet teljes harmoniában olvad össze. Pados munkája derék dolgozat. Világos és rendszeres a beosztása és bő a példatára, kár, hogy stílusa nem mindig hangolódik Vörösmarty emelkedett írásmódjához.

CSER LÁSZLÓ

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTÓRIUM.

Az 1939-ik év irodalomtörténeti munkássága.

(Harmadik közlemény.)

II. Egyes írók (Folytatás).

- Jámbor Pál. *Takács Zoltán*. Un écrivain hongrois francophile, Paul Jámbor. Pécs. 59 l. — *Ism.* Kérges Gábor. *Irodört.* 144. l.
- Jankovich Ferenc. A viharhoz. (Versek.) — *Ism.* z. l. Tükör. 470. l. — Weöres Sándor. Nyugat. II. 55—56. l. — Halász Gábor. Nyugat. II. 110—111. l. — t. t. P. Lloyd. 126. reggeli sz. — Halász, Gabriel. P. Lloyd. 173. reggeli sz. — Kárpáti Aurél P. Napló. 148. sz. — Tóth Dénes. *Esti Ujs.* 131. sz. — Fodor József. Kelet Népe. 383—384. l. — Mérő Mihály. M. Kultúra. II. 94. l.
- Jankovich Marcell. Egy század legendái. (Regény.) — *Ism.* Uj Nemzedék. 292. sz. — K. Nemz. Ujs. 296. sz.
- Jászai Mari. *Rónai Mihály András*. A színésznő szerelme. P. Napló 6. sz. *Seibertné P. Berta*. Jászai Mari sírja. P. Napló. 65. sz.
- Tamás Ernő. Jászai Mari művészete. P. Hírl. képes vas. 23. sz.
- Jászay-Horváth Elemér. Jászay-Horváth Elemér szülőházát emléktáblával jelölték meg. Uj Magyarság. 132. sz.
- Jékely Zoltán. Medardus. (Regény.) 182 l. — *Ism.* Erdős Jenő. Ország Utja. 318—319. l. — Kozocsa Sándor. Kat. Szemle. 115. l. — —s. Nemz. Ujs. 24. sz. — Bikácsi László. Prot. Szemle. 111—112. l. — Halász Gábor. Nyugat. II. 109—110. l. — Takáts Gyula. Kelet Népe. 59—60. l. — M. Szemle. 35. k. 3. sz. VIII—IX. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 1. sz. — Semjén Gyula. M. Kultúra. 185. l. — Rónay György. Vigília. 155. l. — Halász, Gabriel. P. Lloyd. 173. reggeli sz. — Gogolák Lajos. M. Nemzet. 110. sz. — Kerékgyártó Imre. Élet l. 1043. l. — Gombos Gyula. M. Élet. 4. sz.
- Jókay Etelka. G. P. Jókay Etelka. *Irodört.* 210. l.
- Jókai, Mór. Faja Neagră. Ford.: Jonel Pap-Mineanu. — *Ism.* Szabó István. Erd. Helikon. 293—294. l.
- Bory István. Jókai humora. Ujs. 98. sz.
- Csapódi Csaba. Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai. *Irodört.* 90—92. l.
- Erdélyi Pál. Jókai útja. Komárom. — *Ism.* (sz. v.) Napk. II. 422. l.
- Kozma Antal. Az «Agence de Paris», Zola és Jókai. Debr. Szemle. 176—182. l. Klny is.
- Márai Sándor. Haza. P. Hírl. 255. sz.
- U. az. Jókainál. P. Hírl. 115. sz.
- Móricz Zsigmond. Jókai a forradalomban. P. Napló. 126. sz.
- Pellion Ervin. Jókai népszínművei és társadalmi drámái. Kristóf-Emlékkönyv. 221—336. l.
- Pongrácz Alajos. Újabb adatok Jókai forrásaihoz. IK. 71—73. l.
- Siklóssy László. Deák Ferenc, Wesselényi Miklós, Jókai Mór és egy angol úr a balatonfüredi Annabálon. P. Hírl. 171. sz.
- Jókay-Szilágyi Miklós. G. P. Jókay-Szilágyi Miklós. *Irodört.* 108. l.
- Jósika Miklós br. Tolnai, Gabriel. Der Entdecker Siebenbürgens. P. Lloyd. 122. reggeli sz.
- Zsoldos Benő. Bárá Jósika Miklós «elrakosgatásai.» Uj Idők. 297. l.

- József Attila.** *Darvas József.* Emlékezés József Attiláról. Kelet Népe. II. 1. sz.
József Jolán. József Attila élete. Korunk. 1016—1022. l.
Némegy Gyula. Juhász Gyula és József Attila kiadatlan versei a szegedi Juhász-múzeumban. Színházi Magazin. 9. sz.
Veres Péter. Az író és a testi munka. Nyugat. I. 206—208. l.
 József Attila. Új Hang. 2. sz.
Juhász Gyula. *Babits Mihály.* Juhász Gyula. Nyugat. II. 267—268. l.
Illés Endre. Juhász Gyula. Új Magyarország 160. sz.
Kozocsa Sándor. Juhász Gyula. 10 l. — Ism. Karsai Géza. Pannonn. Szemle. 61. l.
Némegy Gyula. Juhász Gyula és az érettségi. M. Kultúra. 112—114. l.
U. az. Juhász Gyula és József Attila kiadatlan versei a szegedi Juhász-múzeumban. Színházi Magazin. 9. sz.
Paku Imre. Juhász Gyula. P. Napló. 161—162. sz.
Reményi József. Edgar Allan Poe nyomán. Nyugat. I. 175—181. l.
Justh Zsigmond. *Czöbel Minka.* Bajza-utca 21. Koszorú. 5. k. 147—152. l.
Féja Géza. Öseink nyomában. (Justh Zsigmond az osztályából kinőtt dzsentrí.) Magyarország. 100. sz.
Forgács Antal. Egy elfeledett magyar író: Justh Zsigmond. Korunk. 1092—1095. l.
Halász Gábor. Justh Zsigmond ismeretlen naplói és más kézíratai. M. Könyvszemle. 159—164. l.
U. az. Justh Zsigmond magyarországi naplójából. Nyugat. II. 15—26. l.
U. az. Justh Zsigmond párisi naplójából. Nyugat. I. 375—389. l.
Szomorú Dezső. Egy finom író naplójegyzetei. P. Napló. 187. sz.
Kabós Éva. Zörgessetek! Megnyitattik! (Versek.) — Ism. Molter Károly. Erd. Helikon. 82—83. l.
Kádár Endre. *Fodor József.* A szerelem és a lélek nagy regénye. P. Napló. 165. sz.
Kádár József. G. P. Kádár József. Irod. tört. 108. l.
Kádár Kata. A lélek készülődik. (Regény.) — Ism. Kázmér Ernő. Kalangya. 183—184. l.
Kádár Lajos. Rozika. (Regény.) 303 l. — Ism. Szirák Ferenc. Kat. Szemle. 109—110. l.
Kafka Margit. *Farkas Zoltán.* Kafka Margit síremléke. Nyugat. II. 59. l.
(G. O.) Kafka Margit első irodalmi levelei. Nyugat. II. 28—32. l.
S. A. Kafka Margit síremléke. Tükör. 542—543. l.
Schöpplin Aladár. Kafka Margit síremléke. Nyugat. II. 40—41. l.
Török Sophie. Kafka Margit halálának 20. évfordulójára. M. Női Szemle. 161—165. l.
Várnai Zseni. A költő síremléke. Ujs. 132. sz.
(v. c.) Kafka Margit emléke. Népszava 110. sz.
 Kafka Margit síremlékének felavatása. Esti Ujs. 132. sz.
Kállay Miklós. 1. Báthory István. (Regény.) 448 l. — Ism. Thurzó Gábor. Napk. 363—365. l. — Galambos Gruber Ferenc. Kat. Szemle. 365—366. l.
 — Gáspár Jenő. Képes Krón. 13. sz. — Ambrózy [Ágoston.] Színházi Magazin. 12. sz. — (S.) P. Lloyd. 76. reggeli sz. — B. A. M. Nemzet. 195. sz. — (—l.) Ujs. 29. sz. — A—y. Népszava. 21. sz. — (r. v.) Nemz. Ujs. 35. sz. — (K—ly k.) P. Napló. 70. sz. — Mihály László. Pásztor. 450—451. l. — 2. Magóg fiai. (Regény.) 389 l. — Ism. Sándor István. Diárium. 34—35. l. — (L. H.) Ung. Jahrb. 350—351. l. — 3. Rontó Pál. Vidám játék a magyar huszárról. Nemzeti Színház, 1939 dec. 5. — Ism. Élet II. 821—822. l. — Gál Dénes. Új Idők. II. 739. l. — Saád Béla. M. Kultúra. II. 238. l.
(T. G.) Kállay Miklósról. Élet. II. 294—295. l.
Kálnoky László. Az árnyak kertje. (Versek.) — Ism. Hegedüs Zoltán. Napk. II. 178—179. l. — Weöres Sándor. Nyugat. II. 119. l. — Esti Kurir. 160. sz. — P. Lloyd. 126. reggeli sz. — s. Nemzeti Ujs. 148. sz. — P. Napló. 126. sz. — Szamosi József. M. Élet. 11. sz.

- Kárász József.** Tanya. (Regény.) — *Ism.* K. M. Nemzeti Ujs. 286. sz. — j — P. Lloyd. 292. reggeli sz. — Magyarország. 290. reggeli sz.
- Karinthy Frigyes.** 1. Utazás a koponyám körül. (Regény.) 240 l. — *Ism.* (y.) Ung. Jahrb. 351. l. — 2. Kiadatlan naplója és levelei. — *Ism.* Bóka László. Ország Útja. 319. l. — Kázmér Ernő. Kalangya. 125—128. l. — Nagy Lajos. Nyugat. I. 182—184. l. — Kovács Katona Jenő. Korunk. 1005—1006. l. — (y) Ung. Jahrb. 351. l. — Szabó Endre. Pásztortűz. 440. l. — 3. Üzenet a palackban. (Versek.) — *Ism.* Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 63. l. — Baráth Ferenc. Vigilia. 227—228. l.
- Baráth, Franz.** Erinnerung an Friedrich Karinthy. P. Lloyd. 196. reggeli sz.
- Erdős Iván.** Legenda az ezerarcú lélekről. Ujs. 199. sz.
- Surányi Éva.** Emlékezés Karinthy Frigyesre. Érszébetesek Lapja. 11. sz.
- Károly Sándor.** Tüzes trón. (Regény.) — *Ism.* j. P. Lloyd. 256. esti sz. és 295. reggeli sz.
- Kárpáti Sándor. G. P.** Kárpáti Sándor. Irodört. 108. l.
- Kassák Lajos.** 1. Anyám címére. (Levelek.) 258 l. — *Ism.* (y.) Ung. Jahrb. 351. l. — 2. Ajándék az asszonynak. (Versek.) 54 l. — *Ism.* (y.) Ung. Jahrb. 351. l. — 3. Fújjad csak furulyádat. (Versek.) — *Ism.* Esti Kurir. 154. sz. — Peterdi Andor. Ujs. 143. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 126. sz. — Horváth György. Népszava. 89. sz. — 4. Egy kosár gyümölcs. (Regény.) — *Ism.* Kardos László. Nyugat. II. 116—117. l. — Ujs. 120. sz. — (K—ly.) P. Napló. 143. sz.
- Radnóti Miklós.** Kassák Lajos költészete. Nyugat. II. 49—52. l.
- Katona József. Borgisz.** Bánk bán. Népszava. 49. sz.
- (d. a.) A százesztendős Bánk bán. Új Magyarország. 69. sz.
- Detre Mária** Először Bánk bán. Erzsébetesek Lapja. 11. sz.
- Galamb Sándor.** Bánk bán jubileuma. M. Színpad. 81—87. sz.
- Janovics Jenő.** Amíg Bánk bán a Nemzeti Színház színpadára jutott. P. Napló. 76. sz.
- Kárpáti Aurél.** Az örök Bánk bán. P. Napló. 68. sz.
- Kunszery Gyula.** A legtragikusabb tragédia. M. Nemzet. 126. sz.
- Mohácsi Jenő.** Egy meg nem tartott Bánk bán előadás. Nyugat. II. 245—251. l.
- S., K. Hundert Jahre «Bánk bán». P. Lloyd. 69. reggeli sz.
- Urai Dezső.** A Bánk bán bemutatója Pesten. Délbáb. 2. sz.
- Vita Zsigmond.** A hazafiság formái a Bánk bánban. Kristóf-Emlékkönyv. 285—295. l.
- Bánk bán. Magyarország. 39. sz.
- A százéves Bánk bán. Ujs. 69. sz.
- Kazinczy Ferenc. Csalkai Endre.** Kazinczy Ferenc szerezseny barátja Új Idők. 117. l.
- Ember Ernő.** Kazinczy és Debrecen. Pap Károly-Emlékkönyv. 59—94. l. Önállóan is.
- Id. Harsányi István.** Adatok Kazinczy Ferenc könyvtárának katalógusából. M. Könyvszemle. 187—190. l.
- Pogány Albert.** Kazinczy hatása kortársaira. Kristóf-Emlékkönyv. 237—250. l.
- Radó Éva.** Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás. P. Napló. 17. sz.
- Kecskeméti Mária.** Az alázatosság éneke. (Versek.) — *Ism.* sz. Ujs. 123. sz. — (B.) P. Napló. 143. sz.
- Kelemen László.** Az első magyar színigazgató emlékezete. Népszava. 268. sz.
- Keleti Márton.** Az elpusztult saroküzlet. (Regény.) — *Ism.* M. Kultúra. 191. l. — t. P. Lloyd 37. reggeli sz.
- Kemény János.** Itéletidő. (Történetek és rajzok.) Kolozsvár. 217 l. — *Ism.* (cs. z.) Láthatár. 36—37. l. — I. S. Kat. Szemle. 371—372. l. — Kázmér Ernő. Kalangya. 92—94. l. — (KKJ.) Korunk. 283. l. — Kállay Miklós Képes Krónika. 5. sz. — Esti Ujs. 35. sz. — P. Napló. 18. sz. — T. Élet. I. 1006. l. — Kovalovszky Miklós. Szép Szó. 174. l. — Jelenkor. 3. sz.

- Kemény Xavér Ferenc. *G. P. Kemény Xavér Ferenc. Irodört.* 55. l.
 Kemény Zsigmond. *Joó Tibor.* Kemény Zsigmond a történet feladatáról.
 Prot. Szemle. 462—467. l.
Keresztury Dezső. Élet és ábránd. Tükör. 600—603. l.
Kozoca Sándor. Híres írói párbajok. Tükör. 305—307. l.
Martinkó András. Kemény Zsigmond pályafordulata. Pécs. 109 l. —
 Ism. Haraszthy Gyula. IK. 83. l.
Papp Ferenc. Kemény Zsigmond báró budai háza. IK. 282—284. l.
Sziklay János. Báró Kemény Zsigmond. Sajtó. 6. sz.
Kerecsényi Antal. A barát meg a komédiás. (Elbeszélések.) — Ism. (cs. z.)
 Láthatár. 33. l.
Kerekesházy József. Lipsz. (Regény.) 252 l. — Ism. P. Lloyd. 149. reggeli
 sz. — Galambos Gruber Ferenc. Kat. Szemle. 635. l. — Lukáts Mária. M.
 Nemzet. 148. sz. — Uj Nemzedék 272. sz. — (M. B. B.) 8 Órai Ujs. 115. sz.
 — E. Gy. Uj Idők. II. 88. l.
Kerntner Jenő. *G. P. Kerntner Jenő. Irodört.* 55. l.
Kerpel Jenő. Nyugati Quint-akkord. (Rajz.) — Ism. Thurzó Gábor. Napk.
 550—551. l.
Kertész István. *G. P. Kertész István. Irodört.* 210. l.
Késmárky Róza. B. Gyermekkori szerelmek. (Regény.) — Ism. (d.) Nemz.
 Ujs. 148. sz. — K. N. Ujs. 138. sz.
Kincs Miklós. Vátogatott hazafias irrendenta versei. — Ism. (yti.) Ma-
 gyarság. 55. sz.
Kis-Erős Ferenc. *G. P. Kis-Erős Ferenc. Irodört.* 109. l.
Kisfaludy Károly. *Maller Sándor.* A Mohács forrásának kérdéséhez. IK.
 297—300. l.
Kisfaludy Sándor. vitéz Fehérváry Dezső. A fajtisztaság gondolata Kis-
 faludy Sándornál. Pap Károly-Emlékkönyv. 102—119. l.
Kisfaludy Sándor provencei szerelme. P. Hirl. 37. sz.
Kiss András, Deme László és Tatár Zoltán: Csillagszóró (Versek.) Sárospatak.
Kiss Gábor. Téli szonett. (Versek.) — Ism. Ünnepe. 6. sz. — Bp. Hirl. 18. sz.
Kiss Géza, hegyaljai. 1. Csillagtűzek. (Versek.) 192 l. — Ism. K. S. Kat.
 Szemle. 306. l. — Kálai Miklós. Képes Krón. 8. sz. — Falu Tamás. Uj Idők.
 219. l. — Hungarus Viator. M. Lélek. 187. l. — Ujs. 143. sz. — Esti Ujs.
 24. sz. — A Népiszkola ünnepei. III. 2. sz. — Debrecen. I. 11., 20. és II.
 2. sz. — Debreceni Ujs. 1938. XII. 14. sz. — Debreceni Prot. Lap. IV. 1. sz.
 — Felsőmagyarorsz. Reggeli Hirl. I. 31. sz. — Függetlenség. I. 8. sz. —
 Hegyalja. I. 9. sz. — Közlöny. I. 5. sz. — Lelkészegyesület. 1938. XI. 26.
 sz. — M. Jövő. VI. 18. sz. — M. Köszál. II. 20. sz. — M. Lányok. VI. 30.
 sz. — P. Hirl. VI. 7. sz. — P. Napló. 35. sz. — Ref. Élet. 10. sz. — Sárospataki
 Ref. Lapok. I. 8. sz. — Szabadság VI. 17. sz. — Téli Ujs. 1938. XII.
 25. sz. — Tiszántúli Független Ujs. I. 1. sz. — Tolnai Világlapja. 4. sz. —
 Vasárnap. 1938. XII. 25. sz. — 2. Bethlehemi csillagfény. (Versek.) Tiszaföld-
 vár. 4 l. — Ism. M. Jövő. XII. 15. sz. — Hegyalja. XII. 17. sz. — Határőr. XII.
 17. sz. — Tiszántúli Független Ujs. XII. 12. sz. — Debreceni Ujs. XII. 12.
 sz. — Debrecen. XII. 12. sz. — Debreceni Prot. Lap. XII. 12. sz.
Kiss József. *G. P. Kiss József. Irodört.* 210. l.
Kiss Julia, baracsi. Sötétben. (Versek.) — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk.
 366. l.
Kiss László. Önmagam ellen. (Versek.) Marosvásárhely. — Ism. Kovács
 Katona Jenő. Korunk. 700—702. l. — Molter Károly. Erd. Helikon. 735—736. l.
Kiss Tamás. Régi reggelek. (Versek.) Magyar Írók 4. sz. — Ism. Asztal-
 os Dezső. Napk. 451—453. l. — Takáts Gyula. Nyugat. I. 124—125. l. —
 Jankovich Ferenc. Kelet Népe. 321—322. l. — Tóth Endre. M. Ut. 1. sz.
Kóbor Noémi. Az ismeretlen barát. (Regény.) — Ism. sz. zs. Ujs.
 280. sz.
Kocsán János. *G. P. Kocsán János. Irodört.* 210—211. l.
Kodolányi János. 1. József, az ács. (Elbeszélések.) — Ism. Nagy András.
 Magyarország. 136. sz. — 2. Julianus barát. (Regény.) — Ism. Juhász Géza.

Napk. 540—643. 1. — Szabó István. Pásztortűz. 6—8. 1. — Élet. 103. 1. — Kúhár Flóris. M. Kultúra. 154—156. 1. — (M.) Színházi Magazin. 3. sz. — Bikácsi László. Prot. Szemle. 275—276. 1. — K. L. Pannonh. Szemle. 221—223. 1. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 366—368. 1. — 3. Földindulás. Színmű. 3 fv. Belvárosi Színház, 1939. II. 11. — Ism. Fáklya. 2. sz. — Rédey Tivadar. Napk. 273—275. 1. — Szíra Béla. Kat. Szemle. 183. 1. — Birkás Endre. M. Kultúrszemle. 2. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 201—202. 1. — (H. J.) Élet. 392. 1. — Hort Dezső. Korunk. 468—469. 1. — Muhoray Elemér. Kelet Népe. 188—190. 1. — Darvas József. U. o., 190—191. 1. — Bisztray Gyula. M. Szemle. 35. k. 390—391. 1. — Máthé M. Lajos. M. Kultúra. 124. 1. — Illés Endre. Uj Idők. 326—327. 1. — Bethlen Margit. Ünnepe. 6. sz. — Pus-kás Lajos. Ország Utja. 179—181. 1. — (M. B.) Színházi Magazin. 6. sz. — Sz. K. M. Ut. 7. és 17. sz. — Gombos Gyula. M. Élet. 3. sz. — (bd.) Soproni Szemle. 262. 1. — 4. Végrendelet. Színmű 3 fv. Belvárosi Színház, 1939. okt. 20. — Ism. Szíra Béla. Kat. Szemle. 663—664. 1. — Fáklya. II. 10. sz. — Rédey Tivadar. Napk. II. 425—426. 1. — K. E. Élet. II. 684. 1. — Schöpflin Aladár. Nyugat, II. 262—263. 1. — Saád Béla. M. Kultúra. II. 190. 1. — Benedek Marcell. Uj Idők. II. 553. 1. — Hort Dezső. Korunk. 1103—1104. 1. — Gombos Gyula. M. Élet. 11. sz.

Bajcsy-Zsilinszky Endre. Művészet, politika, elefántesonttorony és a nép. Magyarország. 42. sz.

Dallos Sándor. A Földindulás bemutatója Kiskunhalason. Uj Magyarország. 118. sz.

(G. J.) Két irodalmi díj. Koszorú. 5. k. 106. 1.

[*Horváth Béla.*] A forgatódás iskolája. Esti Kurir. 160. sz.

U. az. Nem plágium. Esti Kurir. 154. sz.

Illés Endre. A magyar történelmi regény újjászületése. Egyedül vagyunk. 16—17. 1.

Kodolányi János. Miért és kik vádolnak engem plágiummal. Uj Magyarország. 129. sz. és M. Élet. 7. sz.

Kovrig János. Negyvenezren nézték meg Kodolányi János drámáját. Uj Magyarország. 98. sz.

Kozoca Sándor. Kodolányi János újabb művei. Kat. Szemle. 557—558. 1.

Morvay István. Az első műkedvelő «Földindulás» előadás. M. Ut. 24. sz.

Sötér István. A regényíró Kodolányi. M. Szemle. 36. k. 146—153. 1. — Kodolányi János. M. Nők Lapja. 17. sz.

Kolozsvári Grandpierre Emil. 1. Alvajárók. (Regény.) 306 l. — Ism. Lovass Gyula. Napk. 169—160. 1. — Galambos Gruber Ferenc. Kath. Szemle. 245. 1. — Jékely Zoltán. Prot. Szemle. 223—224. 1. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 225—226. 1. — Kádár Erzsébet. Nyugat. I. 338—339. 1. — Halász Gábor. Nyugat. II. 108—109. 1. — Fábian István. M. Kultúra. 94. 1. — Rónay György. Virgilia. 154—155. 1. — Halász Gabriel. P. Llyod. 173. reggeli sz. — (G. L.) M. Nemzet. 12. sz. — Bp. Hirlap. 6. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 444—446. 1. — (L. H.) Ung. Jahrb. 35. 1. — 2. Dr. Csibráky szerelmei. (Regény.) 372 l. — Ism. (y.) Ung. Jahrb. 112—113. 1. — 3. A nagy ember. (Regény.) 340 l. — Ism. (y.) Ung. Jahrb. 112—113. 1.

Komáromi Csipkés György. Hegyaljai Kiss Géza. Komáromi Csipkés György. Vasárnap. II. 19. sz.

Komáromi János. Balogh László. Komáromi János. Kristóf-Emlékkönyv. 21—38. 1.

Jakabfi László. Komáromi János. Irodrtört. 113—130. 1.

Komjáthy Benedek. Erdős Károly. Komjáthy Benedek zárójelei és synonymjai. Pap Károly-Emlékkönyv. 95—101. 1.

Kónya Lajos. Hazug éjszaka. (Versek.) Felsőgalla. 69 l. — Ism. rj. Soproni Szemle. 353—354. 1.

Koós Kovács István. Koós Kovács István. Uj vetés. 5. sz.

Kornai István. Magyar sor. (Versek.) — Ism. Kunszery Gyula. M. Protenstánsok Lapja. 14. 1.

Koroda Miklós. A világ csak hangulat. (Reviczky Gyula életének regénye.) — *Ism.* Mihály László. Napk. II. 281—284. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 18. sz. — Tamás Ernő. P. Hirl. 123. sz. — 8 Órai Ujság. 66. sz. — (kin.) Uj Nemzedék. 124. sz. — Innocent Vince Ernő. Esti Ujs. 123. sz. — Kállay Miklós. Nemzeti Ujs. 86. sz. — K. A. P. Napló. 98. sz. — T. Élet. II. 30. l. — Vajthó László. Bp. Szemle. 255. k. 124—126. l. — Zs. J. Uj Idők. I. 327. l. — (—n.) P. Lloyd 86. reggeli sz. — Szegedi István. Prot. Szemle. 392. l. — Rolla Margit. M. Nemzet. 143. sz. — (—l.) Ujs. 92. sz. — f. e. Függelenség. 126. sz.

Koroda Pál. *Kozocsa Sándor.* Arany János és Koroda Pál. Irodört. 49. l. **Kós Károly.** *Baráth Ferenc.* Kós Károly. Vigilia. 340—343. l. *Szenczei László.* Kós Károly. Erd. Helikon. 106—113. l. **Kossuth Lajos.** *Borgisz.* Kossuth. Népszava. 31. sz. *Hegedüs Loránt.* Uj hír Kossuth Lajosról. P. Hirl. 24. sz. *Ifj. Hegedüs Sándor.* Kossuth Lajos. Koszoru. 5. k. 215—229. l. *Hegyaljai Kiss Géza.* Kossuth Lajos első fényképe. Debreceni Képes Kalendárium.

U. az. Kossuth Lajos német egyház helyett magyar akar. Vasárnap. VIII. 20. sz.

U. az. Vallásos volt-e Kossuth Lajos? Debrecen VIII. 13. sz.

Lengyel Tamás. Kossuth dunai elgondolása. M. Nemzet. 81. sz.

S. L. Kossuth Lajos politikai szereplése kezdetének biztos időpontja: 1826. P. Hirl. 35. sz.

Kossuth. Esti Ujs. 66. sz.

Kossuth. P. Hirl. 66. sz.

Kossuth és Washington. P. Hirl. 150. sz.

Kosztolányi Dezső. Szeptemberi áhítat. (Verseik.) 234 l. — *Ism.* Lovass Gyula. Napk. 545—546. l. — S. K. Kat. Szemle. 306. l. — Barta János. Nyugat. I. 331—332. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 12. sz. — M. Szemle. 36. k. 2. sz. X. l. — Délibáb. 12. sz. — Baráth Ferenc. P. Lloyd. 76. reggeli sz. — L. M. Prot. Szemle. 335. l. — M. Nemzet. 47. sz. — Ujs. 44. sz. — K. Nemzeti Ujs. 47. sz. — Esti Kurir. 41. sz. — Bp. Hirl. 41. sz. — (—) Esti Ujs. 41. sz. — Paku Imre. P. Napló. 53. sz. — Tóth Ferenc. Uj Élet. 451. l. — Baráth Ferenc. Vigilia. 304—305. l. — Élet. I. 1131. l. — Rónay György. M. Kultúra. I. 252—253. l.

Baráth Ferenc. Kosztolányi Dezső. Zalaegerszeg. 130 l. — *Ism.* (Z.) Ung. Jahrb. 110—111. l. — László István. Kat. Szemle. 107—109. l. — K. Z. Nemzeti Ujs. 12. sz. — Esti Kurir. 18. sz. — Rónay György. Vigilia. 302—303. l.

Hegy Endre. Kosztolányi Dezső világnézete. Kristóf-Emlékkönyv. 86—90. l.

Kálmán László. Kosztolányi Dezső kiadatlan írása az Édesanyjáról. Uj Idők. 333. l.

Kárpáti Aurél. Az ifjú Kosztolányi. P. Napló. 47. sz.

Keszi Imre. Kósa György dalai Kosztolányi verseire. Nyugat. I. 196—197. l.

Kosztolányi Dezsőné. Kosztolányi. 366 l. — *Ism.* (Z.) Ung. Jahrb. 110—111. l. — Bakay Éva. Erzsébetesei Lapja. 9. sz. — Kozocsa Sándor. M. Női Szemle. 32. l. — v. g. Bp. Szemle. 253. k. 103—112. l. — Pap Gábor. Korunk. 164—165. l. — Kenyeres Imre. IK. 303—305. l. — Kishéry János. Kalangya. 545—548. l.

Kozocsa Sándor. Kosztolányi lírája. Könyvszemle. 1. sz.

Semjén Gyula. A regényíró Kosztolányi. Vigilia. 178—183; 246—253. l.

Szegszárdy-Csengery József. Kosztolányi Dezső. Szeged. 104 l. — *Ism.* K. S. Irodört. 100—101. l. — P. Lloyd. 104. reggeli sz. — Esti Kurir. 18. sz. — Rónay György. Vigilia. 302—303. l.

Zalai Zoltán. Babits és Kosztolányi védelmében. M. Nemzet. 148. sz. Kosztolányi Dezső válasza. Esti Kurir. 188. sz.

Kovács Endre. Felszabadultak. (Regény.) — *Ism.* Uj Nemzedék. 289. sz. — j. P. Lloyd. 297. reggeli sz. — (v.) Magyarország. 291. esti sz.

Kovács Fréda, Balázsné. Rohanó áradat. (Regény.) — Ism. M. Női Szemle. 118. l.

Kovács György. Erdélyi tél. (Regény.) — Ism. Molter Károly. Erd. Helikon. 76—78. l.

Kovács Gyula, E. Ditrői Mór. E. Kovács Gyula. Tükör. 221—224. l.

Janovics Jenő. Ecsedi Kovács Gyula. P. Napló. 41. sz.

U. az. A magyar színművészet hőse: E. Kovács Gyula. Pásztortűz. 99—103. l.

Százéve született Ecsedi Kovács Gyula. Uj Magyarország. 37. sz.

Kovács Hermin, Törökné. A régi falióra. (Regény.) — Ism. (—pay.) Uj Nemzedék. 101. sz. — y — s. Nemzeti Ujs. 110. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 22. sz.

Kovács Imre. Kolontó. (Regény.) — Ism. Kárpáti Aurél. P. Napló. 148. sz. — Édes István. Népszava. 145. sz. — H. I. Új Élet. 450—451. l. — Esti Kurir. 148. sz.

Kovács Károly. A feltörő óriás. (Versek.) — Ism. Vita Zsigmond. Pásztortűz. 182. l.

Kovács Margit. Egy különös házasság. (Regény.) — Ism. t. P. Lloyd. 280. reggeli sz.

Kováts József. Emberek útra kelnek. (Regény.) — Ism. Uj Nemzedék. 289. sz. — K. M. Nemzeti Ujs. 286. sz. — P. Lloyd. 290. esti sz. — M. Nemzet 286. sz. — Magyarország. 290. reggeli sz.

Kováts József. Új vetés. 5. sz.

Kozma Andor. Jalsoviczky Károly. Kozma Andor emlékezete. M. Protestánsok Lapja. 99—100. l.

Zsolt Béla. Kozma, Ady és a többiek. Ujs. 129. sz.

Kozma Andor történetiszemlélete. Történetírás. 62—64. l.

Kozma Attila. G. P. Kozma Attila. Irodört. 55. l.

Kozma Imre. G. P. Kozma Imre. Irodört. 156. l.

Kőhalmi József. Nemes Murgassy János. (Elbeszélés.) 234 l. — Ism. M. Szemle. 35. k. 3. sz. IX. l.

Kőlcsey Antónia Naplója. Bevezetéssel kiadta: Kozocsa Sándor. 143 l. — Ism. Sz. P. Fáklya. 2. sz. — Fábíán István. Napk. 166—167. l. — Mácsai Erzsébet. Tükör. 159. l. és 307. l. — Biró Bertalan. Kat. Szemle. 51. l. — Nagy Méda. M. Nők Lapja. 17. sz. — (K.) Nemz. Ujs. 24. sz. — Benedek Rózsi. M. Lányok. 436. l. — Radnóti Hrabovszky Irén. M. Asszony. 62. l. — Rubinyi Mózes. Keresk. Szakokt. 46. k. 397. l. — Nagy Sándor. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 72. k. 177—178. l. — Bobula Ida. M. Női Szemle. 31. l. — Cs. Gárdonyi Klára. Láthatár. 135—136. l. — Halász Gábor. Prot. Szemle. 50—62. l. — Clauser Mihály. Élet. 86. l. — Karsai Géza. Pannonh. Szemle. 61. l. — Az Est Hármaskönyve. 207—208. l. — Solt Andor. Uj Idők. 296—297. l. — M. L. Nemz. Ujs. 110. sz. — Tolnai Gábor. Nyugat. I. 261—262. l. — M. Szemle. 36. k. 2. sz. X. l. — Baróti Dezső. Cselekvés Iskolája. 8. évf. 64. l. — M. L. Nemz. Ujs. 110. sz. — Nagy Mária. Ref. Élet. 1940. júl. 20. sz.

Kozocsa Sándor. Egy Kőlcsey-lány naplójáról. Fáklya. 1. sz.

Kőlcsey Ferenc. Gogolák Lajos. Kőlcsey 1939-ben. M. Nemzet. 182. sz.

Kőnya József. Kőlcsey kiáltó szava. A debreceni kollégium ért. — Ism. Nagy Sándor. Irodört. 186. l.

Kornis Gyula. Kőlcsey Ferenc szobra előtt. Bp. Szemle. 254. k. 102—107. l.

U. az. Kőlcsey Ferenc világnézete. — Ism. Vita Zsigmond. Pásztortűz. 113—114. l. — Biró Bertalan. M. Kultúra. 59—60. l.

U. az. Franz v. Kőlcsey. P. Lloyd. 131. reggeli sz.

László Dezső. Kőlcsey Parainesisé pedagógiai szempontból. Erd. Múz. 21—34. l.

Molnár Pál. Kőlcsey és Debrecen. Debr. Szemle. 164—167. l.

Paál Árpád. Kőlcsey Ferencről. — Ism. Szenczei László. Erd. Helikon. 513—516. l.

- Reischel Artúr.* A mai Kölcsey. Kristóf-Emlékkönyv. 251—258. l.
- Riedl Frigyes.* Kölcsey Ferenc. Bevezetéssel kiadta: Kozocsa Sándor. M. Irod. Ritkaságok. 42. sz. 138 l., 2 arckép. — Ism. Fábian István. Napk. 450—451. l. — Solt Andor. IK. 80—81. l. — Gáldi László. Vasárnap. 76—77. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 9. sz. — Kunszery Gyula. M. Prot. Lapja. 46. l. — Nagy Sándor. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 72. k. 309. l. — Zsoldos Jenő. Libanon. 34. l. — Belohorszky Ferenc. Szabolcsi Szemle. 90. l. — Bóka László. Ország Útja. 382—383. l. — Csapláros István. Pannonia. 105. l. — R. M. Keresk. Szakokt. 46. k. 363. l. — B. F. M. Nemzet. 70. sz. — Pallós Kornél. M. Kultúra. 158. l. — tt. P. Lloyd. 41. reggeli sz. — Sándor István. Kat. Szemle. 667—668. l. — (k. i.) P. Napló. 70. sz.
- S. K. B.* Leleplezték Kölcsey szobrát. M. Út. 24. sz.
- Dörmögés* Kölcsey budai kis szobráról. Est. 132. sz.
- Kölcsey tragédiája. Ujs. 132. sz.
- Kölcsey szobra. Magyarország. 131. sz.
- Szellemidézés Kölcsey szobránál. Esti Kurir. 131. sz.
- Könnnyű László.** Költőgető álmaim ravatalánál. (Versek.) Tamási. — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 366—367. l.
- Körömdi Ferenc.** A tévedés. (Regény.) 333 l. — Ism. (L. H.) Ung. Jahrb. 352. l.
- Körös Andor.** Isten bábjai. (Regény.) — Ism. Illés Endre. Nyugat. I. 32—33. l.
- Körösi Csoma Sándor.** (vm.) Körösi Csoma Sándor. Népszava. 59. sz.
- Körösi László.** Körösi László. Néptanítók Lapja. 217—218. l.
- Kristóf György.** Emlékkönyv Kristóf György 60-ik születésnapjára. Kolozsvár 1 arckép, 332 l.
- Jancsó Elemér.* Kristóf György két tanulmánya. Pásztortűz. 507—508. l.
- Kacsó Sándor.* Kristóf professzor első hallgatói. Kristóf-Emlékkönyv. 9—13. l.
- Kristóf György életrajzi adatai és irodalmi munkái. Kristóf-Emlékkönyv. 309—330. l.
- Krúdy Gyula.** *Erdős Jenő.* Krúdy Gyula és a törzsökös magyarok. M. Nemzet. 219. sz.
- U. az.* Sírátó sorok. Szép Szó. 4—8. l.
- U. az.* Krúdy Gyula síratása. P. Napló. 108. sz.
- U. az.* Szindbád nem kapott utcát! P. Napló. 112. sz.
- Illés Endre.* Krúdy Gyula. Új Magyarság. 143. sz.
- Márai Sándor.* Szindbád. P. Hirl. 110. sz.
- (n. k.) Szindbád él. Est. 108. sz.
- (ó.) Gyula bácsi. Esti Ujs. 114. sz.
- Krúzselyi Erzsébet.** *R. Berde Mária.* Krúzselyi Erzsébet. Pásztortűz. 249—250. l.
- Kuncz Aladár.** *Németh Andor.* Emlékezés Kuncz Aladárra. Szép Szó. 20—21. l.
- Vita Zsigmond.* Kuncz Aladár. Erd. Helikon. 669—688. l.
- Kunszery Gyula.** Magamtól Istenig. (Versek.) — Ism. Kállay Miklós. Képes Krón. 6. sz. — Baráth Ferenc. M. Nemzet. 12. sz.
- Kurecz Adolf.** *G. P. Kurecz Adolf.* Irodört. 109. l.
- Kuun Géza, gr.** *Nagy Sándor.* Gróf Kuun Géza. Irodört. 46—48. l.
- Kuthy Lajos.** *Kemény István.* Az «irodalom grófja.» P. Napló. 195. sz.
- Kuthy Lajos s a rothadó szalma. P. Napló. 42. sz.
- Kürti József.** Későn nyílt virágok. (Versek.) — Ism. Kállay Miklós. Képes Krón. 8. sz.
- Izsáky Margit.* Kürti József öt árvája. M. Nemzet. 143. sz.
- Kárpáti Aurél.* Kürti József halála. P. Napló. 137. sz.
- Pünköszt Andor.* Kürti József. Ujs. 138. sz.
- Réley Tivadar.* Kürti József. Napk. II. 75—77. l.
- Meghalt Kürti József. Magyarország. 138. sz.
- Kürti József meghalt. Új Magyarság. 138. sz.

- Laczkó Géza.** Királyhágó. (Regény.) 397 l. — Ism. (g. l.) M. Nemzet. 29. sz. — (y.) Ung. Jahrb. 352. l.
- Lám Frigyes.** *Horváth Károly Antal.* Lám Frigyes. A Bolyai-gimn. ért. 10—12. l.
- Lázár Béla.** Lázár Béla 70 éves. Esti Kurir. 38. sz.
- Lázár Béla jubileuma.** Koszoru. 5. k. 184—186. l.
- Lechner Ilka. G. P.** Lechner Ilka. Irodört. 55. l.
- Lendvai István.** Világ és magány. (Versek.) — Ism. Mihály László. Napk. 163—164. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 6. sz. — Baráth Ferenc. Vigilia. 228—224. l.
- Lengyel Angéla. G. P.** Lengyel Angéla. Irodört. 109. l.
- Lengyel Miklós.** Égi láng, ispiláng. (Versek.) — Ism. yti. Magyarság. 163. sz. — Nemzeti Ujs. 286. sz. — (R.) Ujs. 287. sz.
- Lévay József.** *Gulyás József.* Hol vannak Lévaynak Kazinczy Gáborhoz írt levelei? IK. 300. l.
- Londesz Elek.** *Kulcsár Ferenc.* A sorsdöntő vers. P. Napló. 149. sz.
- Loránth László.** 1. Vidám filozófia. (Versek.) — Ism. Ujs. 115. sz. — 2. Helyszíni közvetítés. (Versek.) — Ism. Ujs. 115. sz. — 3. A fekete malom. (Regény.) — Ism. (mai.) Ujs. 243. sz. — (—dy —s.) Népszava. 219. sz.
- Losonczy István.** *Hegyaljai Kiss Géza.* Losonczy István és a Hármas Kis Tükör. A népiskola ünnepei. 9. sz.
- Lukács Imre.** Lehullt levél. (Versek.) — Ism. Szélpál Árpád. Népszava. 116. sz.
- Lux Terka.** Lux Terka. Magyarság. 117. sz.
- Madách Imre.** 1. A civilizátor. Voinovich Géza bevezetésével. — Ism. Nagy Miklós. M. Kultúra. 61. l. — 2. Tragedija Csoveka. Ford. Vladisláv Jankulov. Conrád Gyula fametszeteivel. — Ism. Kázmér Ernő. Kalangya. 69—72. l.
- Antal Péter.** Eötvös és Madách. Kristóf-Emlékkönyv. 17—20. l.
- Benedek Marcell.** A Tündéralom töredék marad. Új Idők. II. 449. l.
- Egyed Zoltán.** Az ember tragédiája kamara-színpadon. Est. 111. sz.
- F. A.** A sárospataki gimnázisták előadták angolul «Az ember tragédiáját.» Magyarország 71. sz.
- Farkas Géza.** Az ember tragédiájának új szerb fordítása. Láthatár. 185—186. l.
- (f. j.) Az ember tragédiája hatszázadszor. P. Hirl. 123. sz.
- Harsányi Zsolt.** Dreiundvierzig unbekannte Handschriften Emmerich Madáchs. P. Lloyd. 81. reggeli sz.
- Iván Mihály.** Az ember tragédiája a szegedi Dómtéren. Nemzeti Ujs. 173. sz.
- Kardeván Károly.** Az angyalok kara Az ember tragédiájában. Irodört. 176—179. l.
- Kárpáti Aurél.** Az ember tragédiája kis színpadon. P. Napló. 111. sz.
- Keresztury v. D.** Madách Tragödie des Menschen im Stadttheater. P. Lloyd. 241. reggeli sz.
- (k. i.) Ma 75 éve halt meg Madách Imre. P. Napló. 227. sz.
- (kk.) Az ember tragédiája a Kamaraszínházban. Orsz. Középisk. Tanár-egyes. Közl. 73. k. 60—61. l.
- Kohlmann Dezső.** Szerb Madách-fordítások. Kalangya. 84—86. l.
- Kolba Gyula.** Az ember tragédiája Kassán. Nemzeti Ujs. 101. sz.
- Kunszery Gyula.** Az új életre támadt Tragédia. Kath. Szemle. 404—412. l.
- Mohácsi Jenő.** Egy Madách-bemutató kisjubileuma. Nyugat. I. 139. l.
- U. az. Imre Madách** Die Tragödie des Menschen. Neue Zürcher Zeitung. 24. sz.
- Petur László.** Veszélyben Madách sirja. 8 Órai Ujs. 1. sz.
- Schöpfli Aladár.** Színházi események. Nyugat. I. 417—418. l.
- Semjén Gyula.** Az ember tragédiája stúdió-előadásban. M. Kultúra. I. 346—347. l.

- Szerb Antal.* Keserű pohár. M. Nemzet. 195. sz.
Vér György. A Tragédia új tömegünnepa a szegedi Dóm-téren. P. Napló. 175. sz.
Vörös István. Madách életfelfogása lírája tükrében. Kristóf-Emlékkönyv. 296—308. l.
 A Civilizátor németül. P. Napló. 186. sz.
 Madách is hozzászól. Uj Hang. 1. sz.
 A Petőfi-Társaság Madách-sírijáért. Koszoru. 5. k. 126. l.
 A Tragédia első angolnyelvű előadása (Sárospatakon.) Ujs. 71. sz.
Madai Gyula. Szitnyai Zoltán. Madai Gyula emlékezete. Koszoru. 5. k. 250—251. l.
Magyar Elekné, Visy Mária. G. P. Magyar Elekné, Visy Mária. Irodrtört. 159. l.
Mailáth János gróf. Kolos István. Mailáth János gróf. 1786—1855. 205 l. — Ism. Kerekes Emil. IK. 306. l.
Májer István. Kozocsa Sándor. Vas Gereben levele Májer Istvánhoz. IK. 70. l.
Majthényi György. A kéz beszél. (Regény.) — Ism. Uj Nemz. 287. sz. — K. M. Nemzeti Színház. 286. sz. — (AvS.) P. Lloyd. 290. esti sz. — Magyarország. 290. reggeli sz.
Makkai Sándor. Szenczei László. Makkai Sándor történelmi regényei. Korunk. 459—464. l.
Márai Sándor. 1. A szegények iskolája. — Ism. Kázmér Ernő. Kalangya. 587—589. l. — Nyisztor Zoltán. M. Kultúra. II. 188. l. — (b. i.) Jelenkor. 4. sz. — 2. Csutora. (Regény.) — Ism. —ár —án. Magyarság. 157. sz. — Uj Nemzedék. 287. sz. — Nemzeti Ujs. 286. sz. — Ujs. 287. sz. — Magyarország. 287. reggeli sz. — Szegi Pál. P. Hirl. 289. sz. — 3. Déli szél. (Elbeszélés.) — Ism. Sebestyén, Karl. P. Lloyd. 110. reggeli sz. — 4. A négy évszak. (Írások.) — Ism. g. s. Uj Hang. 1. sz. — 5. Eszter hagyatéka. (Regény.) — Ism. Orley István. Napk. 543—545. l. — Cs. Szabó László. Nyugat. II. 46—48. l. — Sebestyén, Karl. P. Lloyd. 110. reggeli sz. — Szabó István. M. Nemzet. 115. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 148. sz. — Pikey István. Népszava. 105. sz. — Kállay Miklós. Nemzeti Ujs. 110. sz. — V. S. Uj Élet. 323. sz. — Lovass Gyula. Vigilia. 454—455. l. — Sándor István. M. Kultúra. II. 42. l. — (L. H.) Ung. Jahrb. 352. l. — Vajda Elemér. Prot. Szemle. 519—520. l.
Baráth Ferenc. Márai Sándor. M. Nemzet. 6. sz.
 Márai Sándor. P. Hirl. 257. és 275. sz.
Marconnay Tibor. Az idők kertje. (Versek.) — Ism. Hencze Béla. Prot. Szemle. 52—53. l.
Mariai Ödön. Császár Elemér. Mariai Ödön székfoglalója. Koszoru. 5. k. 123—125. l.
Máriássy Béla. G. P. Máriássy Béla. Irodrtört. 55. l.
Marjai Frigyes. Végzetes esztendő. (Regény.) — Ism. Possonyi László. Vigilia. 748—749. l.
Markovits Bálint. G. P. Markovits Bálint. Irodrtört. 156. l.
Márkus Emilia. Haits Géza. Egy óra Márkus Emilia otthonában. Uj Magyarság. 117. sz.
Maróthy Jenő. Felvidéki falevelek. (Rajzok.) — Ism. Divinyi Mihály. Diárium. 112. l. — P. Hirl. 122. sz. — Függetlenség. 121. sz. — Zimándi Pius. M. Kultúra. II. 46. l. — Gombos Imre. M. Élet. 8. sz.
Martos Ferenc. G. P. Martos Ferenc. Irodrtört. 55—57. l.
Matolcsy Andor. 1. Gyávaság. (Regény.) — Ism. —ár —án. Magyarság. 157. sz. — II. — Nemzeti Ujs. 289. sz. — Ujs. 283. sz. — (v. l.) Magyarország. 290. reggeli sz. — P. Hirl. 290. sz. — 2. Start. (Regény.) — Ism. (kr.) 8 Órai Ujs. 45. sz.
Matolcsy Miklós. G. P. Matolcsy Miklós. Irodrtört. 57. l.
Mattyasovszky Emil. Homo Provobis. (Versek.) — Ism. (V. T.) M. Nemzet. 154. sz.

- Mátyás Ferenc.** Elveszünk. (Versek.) Kispeszt. — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 367. l. — Radnóti Miklós. Nyugat. I. 191—192. l. — P. Napló. 1. sz.
- Mécs László.** 1. Élőket nézek. (Versek.) 142 l. — Ism. Thurzó Gábor. Napk. 6 — 69. l. — Kardos Tibor. Diárium. 35—36. l. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 31. l. — Galambos Gruber Ferenc. Kat. Szemle. 175—177. l. — Gáldi László. Vasárnap. 68—69. l. — Semetkay József. Új Élet. 240—244. l. — Élet. 327. l. — Berkó Sándor. Korunk. 375—376. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 4. sz. — Zimándi Piusz. M. Kultúra. I. 26—27. l. — Péntes Balduin. Pannonh. Szemle. 302—304. l. — 2. II Giappone qual'è. Milano. — Ism. Folco Tempesti. Corvina. 698—699. l. — 3. Poèmes choisis Paris. — Ism. Marék Antal. M. Minerva. 63. l.
- Basch Erika.** Gondolataim Mécs László Egy nagyon jó emberről c. költeményével kapcsolatban. Erzsébetesek Lapja. 11. sz.
- Choppin M.** Mécs László. La revue des jeunes. VI. sz. Fordítása: Vigilia. 749—752. l.
- Mécs László** — a Kisfaludy-Társaság tagja. Láthatár. 143. l.
- Medveczky Bella.** A csodálatos örökség — Ism. Ujs. 288. sz.
- Méliusz Juhász Péter.** *Hegyaljai Kiss Géza.* Méliusz Juhász Péter. Vasárnap. III. 5. sz.
- U. az.* Méliusz- emlékek. Vasárnap. III. 12. sz.
- U. az.* Méliusz hagyatéka. Vasárnap. III. 10. sz.
- U. az.* Méliusz írói mérlege. Vasárnap. IV. 16. sz.
- U. az.* Méliusz lelki öröksége. Vasárnap. IV. 2. sz.
- Meltzl Hugó. S. Csengery Ilona.** Kolozsvári emlékek. Tükör. 538—540. l.
- Lágeti Ernő.** Az erdélyi Petőfi-kultusz és Meltzl Hugó. Pásztorút. 323—326. l.
- Mentes Mihály.** A remete éneke. (Versek.) Győr. 160 l. — Ism. — r-i — c. Győri Szemle. 55. l. — Szirák Ferenc. Kat. Szemle. 371—372. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 6. sz. — Mérő Mihály. M. Kultúra. I. 286. l. — Székely László. Vas. Szemle. 269. l.
- Mentovich Ferenc.** *Kozocsa Sándor.* Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Pálról, a kritikusról. Irodört. 105. l.
- Mérei Kálmán. G. P.** Mérei Kálmán. Irodört. 57. l.
- Merényi Margit, Klindáné.** Boldog emberek országa. Kaposvár. 80 l. — Ism. K. S. Kat. Szemle. 115. l.
- Mészáros Ignác. Gálos Rezső.** Adalék Mészáros Ignác életéhez. IK. 65. l.
- May István.** Mészáros Magyar Szekretáriusának iorrásai. IK. 393—400 l.
- Némedi Lajos.** A Kártigánn nyelvéről. Pap Károly-Emlékkönyv. 317—333. l.
- Mezőssy Béla. G. P.** Mezőssy Béla. Irodört. 109. l.
- Mezőssy Mária.** Tüztánc. (Regény.) 279 l. — Ism. Nagy Méda. Napk. II. 167—168. l. — S. K. Kat. Szemle. 565. l. — András Károly. Új Élet. 205—206. l. — Kádár Erzsébet. Nyugat. I. 408—409. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 11. sz. és Nemz. Ujs. 47. sz. — Semjén Gyula. Vigilia. 222. l. — Délbáb. 12. sz. — M. B. Színházi Magazin. 11. sz. — P. Lloyd. 92. reggeli sz. — (—l.) Ujs. 47. sz. — (—) Esti Ujs. 47. sz. — (K—ly K.) P. Napló. 70. sz. — Nyisztor Zoltán. M. Kultúra. I. 344. l. — (L. H.) Ung. Jahrb. 352. l.
- Migray József. G. P.** Migray József. Irodört. 57. l.
- Mihályfi Jenő.** Vihar előtt. (Regény.) — Ism. Erd. Szemle. 8. sz.
- Mikes Magda.** Költő a konyhán. (Versek.) — Ism. Kázmér Ernő. Kalangya. 303—304. l.
- Mikszáth Kálmán. Angyal Dávid.** A Bontóvármegyei főispán beiktatása Mikszáth regényében. Pap Károly-Emlékkönyv. 7—8. l.
- Bisetray Gyula.** Mikszáth és a kerülete. Tükör. 372—379. l.
- Bognár Gyula.** Mikszáth Kálmán állatrajai. M. Lélek. 732—736. l.
- Kontros Endre.** Mikszáth Kálmán: Az öregek. A beregszászi áll. fiú- és leánygimn. ért. 27—29. l. — Ism. Nagy Sándor. Irodört. 187. l.
- Mitrovics Gyula.** Mitrovics-Emlékkönyv tudományos működésének ötvenedik évfordulójára. 686 l., 1 arcképmell. — Ism. J. Turóczy-Trostler. P. Lloyd.

148. reggeli sz. — P. Hirl. 140. sz. — Kende Gábor. Irodört. 190—191. l. —
—yi. Bp. Szemle. 255. k. 190—192. l. — 8 Órai Ujs. 110. sz. — László
Erzsébet. Keresk. Szakokt. 47. k. 53—55. l.

Kozocsa Sándor. Mitrovics Gyula irodalmi munkássága. Mitrovics-
Emlékkönyv. V—XI. l.

Móczár Jolán. G. P. Móczár Jolán. Irodört. 156—157. l.

Mohai Lajos. G. P. Mohai Lajos. Irodört. 109. l.

Mohl Adolf. G. P. Mohl Adolf. Irodört. 157. l.

Molnár Ákos 1. A hitehagyott. (Regény.) 316 l. — Ism. (H. L.) Ung.
Jahrb. 353. l. — 2. A kínai lány. (Novellák.) — Ism. j. P. Lloyd. 274. esti
sz. — (K. N.) Ujs. 268. sz.

Farkas Aladár. A zsidó regényhős. Mult és Jövő. 23—25. l.

Molnár Ferenc. Őszi utazás. (Regény.) 269 l. — Ism. Szinnyi Ferenc.
Napk. 264—265. l. — László István. Kat. Szemle. 293—299. l. — Robotos
Imre. Korunk. 471—472. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 10. sz. és Nemzeti
Ujs. 47. sz. — (—é—) Est 22. sz. — Esti Kurir. 29. sz. — Fodor József.
Magyarország. 19. sz. — Kovács László. Erd. Helikon. 455. l.

Carnes, Simon. Warum hat Molnár auf den englischen Bühnen keinen
Erfolg? P. Lloyd. 184. reggeli sz.

Molnár János. *Früchtl Ede*. A szigorú lapvezér. Nemz. Ujs. 35. sz.

K. Török Miklós. Molnár János élete és küzdelmei. Nemzeti Ujs. 35. sz.

Molnár József Árpád. 1. Szivárvány. (Versek.) 96 l. — Ism. S. K. Kat.
Szemle. 497. l. — Zalai Fodor Gyula. Napk. 367—368. l. — Gerézdí Rabán.
Pannonh. Szemle. 306 l. — 2. Új hártán felzengő dalok. (Versek.) 94 l. —
Ism. S. K. Kat. Szemle. 497. l.

Molnár Kata. A lélek készülődik. (Regény.) — Ism. Soós László. Napk.
75—77. l. — Birkás Endre. Diárium. 36. l. — Kállay Miklós. Képes Krón.
1. sz. — Rónay György. Vigilia. 68—69. l. — B. A. M. Nemzet. 35. sz. —
(s.) P. Napló. 6. sz.

Móra Ferenc. 1. Lied von den Weizenfeldern. (Regény.) Ford.: Andreas
Gáspár. Wien. 408 l. — Ism. (l. sp.) Ung. Jahrb. 303. l. — 2. Négy apának
egy leánya. — Ism. P. Lloyd. 131. reggeli sz. — Kállay Miklós. Képes
Krónika. 29. sz.

Baráth Ferenc. Móra Ferenc. P. Napló. 35. sz.

U. az. Franz Móra. P. Lloyd. 31. esti sz.

Gaál Ferike Jolán. Móra Ferenc. 72 l. — Ism. K. Á. Prot. Szemle.
280. l. — Baráth Ferenc. M. Nemzet. 41. sz. — P. Hirl. 43. sz. — Bp. Hirl.
41. sz. — Berezik Árpád. IK. 409. l.

K. Á. Móra Ferenc. M. Út. 5. sz.

K. Tóth Lenke. Móra-nagymama. Bp. Hirl. 65., 70., 78. sz.

Zsolt Béla. Móra nem kap szócnokot. Ujs. 258. sz.

Móra. Esti Kurir. 273. sz.

Móra László. XX. század. (Versek.) Dombóvár. — Ism. Triton. Vasi
Szemle. 355—356. l. — Néptanítók Lapja 477—478. l.

Móricz Pál. *Mariay Odön*. Emlékezés Móricz Pálra. Koszoru. 5. k.
120—123. l.

Móricz Zsigmond. 1. Erdély. (Regényciklus.) — Ism. Keresztúry v. D.
P. Lloyd. 286. reggeli sz. — Vass László. Magyarország. 289. reggeli sz. —
2. Életem regénye. — Ism. Schöpfung Aladár. Nyugat. II. 73—77. l. — Kállay
Miklós. Képes Krón. 26. sz. és Nemzeti Ujs. 137. sz. — H. L. Népszava. 122.
sz. — Szabó István. Erd. Helikon. 583—586. l. — Hegedüs Loránt. Nyugat. II.
222—223. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. II. 15—16. l. — Pannonia. 412. l.

Féja Géza. Móricz Zsigmond. — Ism. Esti Kurir. 260. sz. — (V. L.) Ma-
gyarország. 275. reggeli sz. — D. L. Új Élet. 418—419. l.

U. az. Móricz Zsigmond 60 éves. Magyarország. 146. sz.

U. az. Móricz Zsigmond magyarsága. Kelet Népe. II. 8. sz.

(J. T.) Móricz Zsigmond. Prot. Szemle. 435—437. l.

Kárász József. Móricz Zsigmond 60 éves. M. Élet. 8. sz.

Kárpáti Aurél. Móricz Zsigmond. P. Napló. 137. sz.

- Kós Károly.* Találkozásaim Móricz Zsigával. Erd. Helikon. 603—613. l.
- Konács László.* Móricz Zsigmond. Erd. Helikon. 539—543. l.
- Sebestyén, Karl.* Siegmund Móricz. P. Lloyd. 146. reggeli sz.
- Morvay Győző. Gáldy Béla.* Morvay Győző. M. Középisk. 23—24. l.
- G. P. Morvay Győző.* Irodört. 57—58. l.
- Murányi Ernő. G. P. Murányi Ernő.* Irodört. 211. l.
- Nagy István.* Kúlváros. (Regény.) — Ism. Ujs. 115. sz. — Esti Kurir. 188. sz. — (G. G.) Korunk. 810—812. l.
- Nagy János. Kerényi Olaf.* A magyar irodalmi népiesség úttörői. I. Nagy János. Pannonthalma 96 l. — Ism. A. Zs. Irodört. 145. l. — Pavel Ágoston. Vasi Szemle. 359. l.
- Nagy Miklós. Szász Károly.* Egy régi szerkesztőről. P. Napló. 81. sz.
- Németh Gyula.* Emberek, én már oly régen repülök. (Versek.) — Ism. Lukács Gáspár. Kat. Szemle. 497. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 8. sz. — Nagy Miklós. M. Kultúra. 158—159. l. — Ünnepe. 1. sz. — B. A. M. Nemzet. 47. sz. — Nemz. Ujs. 35. sz. — P. Hirl. 135. sz. — (K—ly K.) P. Napló. 6. sz. — Gergely Gergely. Debreceni Szemle. 368. l. — Néptanítók Lapja. 216. l.
- Németh Andor.* Metternich vagy a diplomácia magasiskolája. (Életrajzi regény.) — Ism. Kardos Tibor. Diárium. 37. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 30. sz.
- Erdős Jenő.* Németh Andorról. Szép Szó. 54—57. l.
- Németh László. 1.* Alsóvárosi búcsú. (Regény.) — Ism. Lovass Gyula. Napk. 360—363. l. — Erdős Jenő. Ország Útja. 61. l. — Tükör. 70. l. — Keszi Imre. Libanon. 35—36. l. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 148—150. l. — Ormán János. Kelet Népe 132. l. — Rozványi Vilmos. M. Kultúra. 89—90. l. — (—zy.) Színházi Magazin. 11. sz. — Szij Gábor. M. Út. 7. sz. — Bp. Hirl. 6. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 391—393 l. — Varjas Béla. Vigilia. 280—381. l. — Kerékgyártó Imre. Élet. I. 1043. l. — 2. VII. Gergely. Színmű 5 fv. Nemzeti Színház, 1939. V. 13. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 559—561. l. — Szira Béla. Kat. Szemle. 373—374. l. — Schöppflin Aladár. Nyugat. I. 415—417. l. — (B. L.) Élet. 964 l. — Hort Dezső. Korunk. 682—683 l. — (J. T.) Prot. Szemle. 322—323. l. — (B. L.) Élet. I. 964. l. — Semjén Gyula. M. Kultúra. I. 346. l. — Hubay Miklós. Új Idők. I. 830. l. — 3. Kocsik szeptemberben. (Regény.) — Ism. Sziklay László. Szabolcsi Szemle. 84—85. l. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 148—150. l. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 12. reggeli sz. — 4. Papuchshós. Színmű 4 fv. Nemzeti Színház 1939. nov. 4. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle 664—665. l. — Rédey Tivadar. Napk. II. 429. l. — Élet. II. 723. l. — Schöppflin Aladár. Nyugat. II. 297—298. l. — Saád Béla. M. Kultúra. II. 206. l. — Hort Dezső. Korunk. 1103—1104. — Somlay Gyula. M. Élet. 12. sz.
- Marék Antal.* Németh László. Napk. II. 257—261. l.
- Az utolsó kísérlet tervrajza. Tükör. 12. sz.
- Németh László.* Élet. (Versek.) Vál. — Ism. Rb. M. Pesti Napló. 29. sz.
- Németh Mihály. G. P. Németh Mihály.* Irodört. 157. l.
- Némethy Géza. Szekefü Gyula.* Némethy Géza. Bp. Szemle. 255. k. 173—175. l.
- Nógrády László. G. P. Nógrády László.* Irodört. 109—110. l.
- Nógrády László.* A bpesti X. ker. áll. gimn. értesítője.
- Nyirő József. 1.* Mádéfalvi veszedelem. (Regény.) Kolozsvár. — Ism. Csuka Zoltán. Láthatár. 365—367. l. — Szakáts László. Napk. II. 155—157. l. — Szij Gábor. M. Út 30—31. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 24. sz. — Karl Sebestyén. P. Lloyd. 121. reggeli sz. — Borbély László. M. Prot. Lapja. 191. l. — B. A. M. Nemzet. 137. sz. — Possonyi László. Nemzeti Ujs. 166. sz. — Ujs. 115. sz. — Kemény István. P. Napló. 137. sz. — Új Nemzedék. 124. sz. — (*) Esti Ujs. 124. sz. — Kállay Miklós. Nemzeti Ujs. 126. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 395—397. l. — Possonyi László. Vigilia. 449—451. l. — E. K. Élet. 379. l. — Sándor István. M. Kultúra. II. 121—122. l. — Csibý Lajos. Erd. Szemle. 3. sz. — 2. Kopjafák. (Elbeszélések.) 228 l. — Ism. Tiszamarti Antal. Magyarosan. 197—198. l.

- Benamy Sándor.* Nyirő József. Esti Kurir. 199. sz.
Ódry Árpád. *Barsi Ödön.* Ódry Árpád hangja. Tükör. 394—396. l.
Egri István. Emlékezés Ódry Árpádra. P. Napló. 195. sz.
Orbán Dezső. F. D. 6438. (Regény.) — Ism. M. Nemzet. 154. sz.
Orczy Lőrinc. Der Weise von Tarnaörs. Zum 150. Todestag Baron Lörinc Orczys. P. Lloyd. 170. reggeli sz.
Osváth Tibor. Az Ural alatt. (Regény.) — Ism. T. P. Lloyd 285. esti sz. — Ujs. 275. sz.
Ölbey Irén. Szeptemberi láz. (Versek.) — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 369. l.
Őszi Kornél. G. P. Őszi Kornél. Irodört. 211. l.

Összeállította: KOZOCSA SÁNDOR.